

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI**

**O‘ZBEKISTON DAVLAT
SAN’AT VA MADANIYAT INSTITUTI**

“Teatr san’ati” fakulteti

“Vokal” kafedrası

XOR SINFI

FANI

Bilim sohasi:	100 000	–Gumanitar soha
Ta’lim sohasi:	150 000	–San’at
Ta’lim yo‘nalishi:	5111000	-Kasb ta’limi(5151600- Xalq ijodiyoti (vokal ijrochiligi))

Toshkent – 2017

“Xor sinfi ” fanining amaliy mashg‘ulotlari ishlanmasi OO‘MTVning 2015 yil 21 avgustdagi 303-sonli buyrug‘i bilan tasdiqlangan va O‘z DST 361536-raqam bilan ro‘yxatgaolingan DTS, O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2016 yil 18 apreldagi “oliy ta’lim sohalarining DTSlari, ta’lim yo‘nalishlari (mutaxassiliklari) bo‘yicha malaka talablari va o‘quv rejalarining Oliy ta’lim muassasalarida tatbiq etilishi, ilg‘or tajribalar almashuvi va ta’lim sifatini oshirish samaradorligi to‘g‘risida”gi 152-sonli buyrug‘i asosida hamda xorijiy adabiyotlardan keng foydalanilgan holda ishlab chiqilgan.

Tuzuvchilar:

Malikova D.M. –O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Vokal ” kafedrası dotsent v.b.

Mansurbekova F.G. –O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Vokal ” kafedrası kattao‘qituvchisi.

Xorijiy adabiyotlarni o‘zbek tiliga o‘girish bo‘yicha tarjimonlar:

Malikova D.M. Mansurbekova F.G. – O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Vokal jrochiligi” kafedrası dotsent v.b. ,kattao‘qituvchisi

Taqrizchilar:

S.P.Kadirova- O”zbekiston Davlat Konservatoriyasi “Xor dirijyorligi” kafedrası dotsenti

M.X.Xodjayeva-O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Vokal jrochiligi” kafedrası kattao‘qituvchisi

Amaliy mashg‘ulotlar ishlanmasi O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti o‘quv-uslubiy kengashida ko‘rib chiqilgan va tavsiya qilingan. (2017-yil « ____ » _____dagi ____ – sonli bayonnoma).

1-AMALIY MASHG'ULOT: XOR SAN'ATI HAQIDA.

Reja

1. Xor san'ati rivojlanishi tarixi
2. Xor jamoalari va turlari

Tayanch so'zlar

Akademik xor, a'kapella, akkord, ansambl, Akademik uslub, agogika, akkomponement, alteratsiya.

Xor san'ati tarixi asosan yevropada yaralib, akademik yo'nalishda kuylangan.

Xor – yunonchadan-“ **choros**” jamlovchi tushuncha: xor, yig'in, to'da kabi ma'nolarni anglatadi:

1. Qadimiy grek antik teatri ishtirokchilari jamoasi, birgalikda kuylovchi, deklamatsiya etuvchi;
2. Jo'rsiz va jo'rli vokal asarlarni ijro etuvchi jamoa.

Xorlar turlari va tuzilishi bo'yicha turli ko'rinishlarda bo'ladi. Ular: bolalar, ayollar, erkaklar va aralash xorlar. Jamoalar ikki, uch va undan ko'p ovozlardan iborat bo'ladi.

Xor kuylash san'ati – vokal musiqali asarini jamoa bo'lib ijro etishdir. Xor san'ati insonlarda chuqur estetik zavq uyg'otadi, ularni birlashtiradi, hamda ma'naviy saviyasi, badiiy didini oshirishga yordam beradi. Qadimda xor kuylash san'ati diniy marosimlargagina daxldor bo'lib – cherkovlarda asosiy professional xor san'ati tusini olgan. G'arb davlatlar diniy qo'shiqchiligi, qadim yunonchaga o'xshash dastlab bir ovozli yoki oktavali bo'lgan. X-XII asrlarda ikki ovozlik (organum va diskant) paydo bo'lgandagina yuqori va past ovozlarga bo'lina boshlanadi.

Xor jamoalari va turlari. Xor- bu qo'shiqni, musiqani cholg'u jo'rligida yoki jo'rsiz, ya'ni a'kapella ijro etuvchi jamoa. Xorlar turi xorning tuzilishi va sifatiga qarab aniqlanadi.

Xorlar turiga qarab ikkiga bo'linadi: yaxlit(bir jinsli) va aralash xorlar.

Yaxlit- bir jinsli xorlarga:

bolalar xori-soprano, diskant va alt ovozlari;

ayollar xori-soprano va alt ovozlari;

erkaklar xori- tenor, bariton va bas ovozlari tashkil etadi.

Bolalar xori

Bolalar xori boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilaridan tashkil qilinadi. Ularning tarkibida asosan diskant, soprano va alt ovozlari mavjud.

Soprano 2

Alt 2

Soprano 1, diskant

Alt 1

Xorlar o'g'il bolalar, qiz bolalar yoki qiz va o'g'il o'quvchilardan va ikki, uch, to'rt ovozlardan tashkil topishi mumkin. Ovoz gruppalari **partiyalar** deb nomlanadi.

Bolalar xorining umumiy va ishchi diapazoni “**sol-lya**” kichik oktavadan “**sol-lya**” ikkinchi oktavagacha bo'ladi. Bolalar xoriga repertuar tanlashda ular uchun mos keluvchi tonalliklardan foydalanish zarur.

Xor turlaridan yana bir jinsli ya'ni ayollar va erkaklar xorlarini ham aytish mumkin. Ushbu xor jamoalarida tarkib asosida repertuarga asarlar tanlanadi.

Aralash xor jamoalari esa keng tarkib topgan xor turlaridan eng takomillashgani bo'lib, unda 4 ta asosiy ovoz partiyalari: **soprano, alt, tenor, bas (bariton)** mavjud. To'liq aralash xor keng ijro imkoniyatlariga ega bo'lib, texnik jihatdan rivojlangan, har bir xonandaning umumiy musiqiy saviyasi ham yetuk darajada bo'ladi. Bunday xorlar har qanday murakkab asarlarni professional darajada ijro eta oladi. Xorning sadosi keng va to'liq bo'ladi. Xor xonandalari uzoq davom etadigan yirik asarlarni ham toliqmasdan ijro etish qobiliyatiga (ovoz kuchiga) ega bo'ladilar.

Aralash xor

Tenor 1,2

Bariton, bas

Soprano 1,2

Alt 1,2

O'zbek xor madaniyati rivojlanishida 1960 yili O'zbekiston davlat teleradio qo'mitasi qoshida tashkil topgan xor jamoasi (badiiy rahbar B.Umidjanov) faoliyati muhim ahamiyatga ega. Xor jamoasi dastlab 28 iste'dodli o'zbek qo'shiqchilaridan tashkil etilgan bo'lib unga iste'dodli xormeyster Botir Umidjonov rahbar etib tayinlandi. Jamoani tarkibi asta – sekin ko'payib, professional qo'shiqchilar bilan to'ldirildi. Buxorning ijrochilik malakalarini yanada oshishiga hamda yuqori muvaffaqiyatlarga erishishiga olib keldi. O'zbek milliy ijrochiligiga o'ziga xos uslub va bezak topishda B. Umidjonovning tabiiy iste'dodi va kasbiy mahorati yordam berdi.

Jamoani yil sayin ijrochilik mahorati o'sdi va murakkab xor a'kapella, vokal-simfonik asarlar, suitalar repertuarida o'rin oldi. Kompozitorlar M.Burxonov, I. Akbarov, S. Yudakov, D. Zokirov, M. Nasimov, S. Jalil, G'.Qodirov, S.Boboyev, M.Bafojev, N.Norxo'jayev, H.Raximov, D. Omonullayevlar jamoa bilan ijodiy hamkorlik qilganlar.

1982 yil xor san'atini rivojiga qo'shgan hissalar uchun bu jamoaga "Respublikada xizmat ko'rsatgan jamoa" unvoni berildi. Bu jamoa o'zining yuksak ijrochilik madaniyati bilan alohida ajralib turadi. Jamoada turli yillarda qator iste'dodli xormeyster-dirijorlar faoliyat ko'rsatib kelganlar, ulardan: B. Lutfullaev, D.Shamsutdinova, D.Malikova, J.Shukurov, S.Radjabovalar. Shu kunlarga qadar xor jamoasi, yakkaxonlar bilan mingdan ortiq jo'rli va jo'rsiz xor asarlari magnit tasmlarga yozildi.

Hozirgi kunga qadar xor kapellasi va Respublikada xizmat ko'rsatgan xor jamoasi katta kontsert faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqdalar. Jamoalar muttasil ravishda Mustaqillik, Navro'z bayram tadbirlari, "Sharq taronalari" xalqaro Festivali, xor festivallari qatnashchisidir.

Musiqqa maktablari va umumta'lim maktablarida ham birin-ketin xor jamoalari tashkil etildi. Bolalar xor san'ati jadallik bilan rivojlandi. Turli konkurs, festivallar, qo'shiq bayramlari o'tkazililib xor san'atining eng yuqori cho'qqisi bo'lmish a'kapella ijrosida yuqori natijalarga erishildi. "Boysheshak", "Bulbulcha" jamoalari qatorida hozirgi kunda bolalar vokal-estrada ansambllari ham rivojlandi. Ulardan: "Tomosha", "Tantana", "Aladdin", "Orom", "Sevinch" va boshqalar.

Nazorat savollari

- 1. “Xor” atamasini tushuntiring**
- 2. Xor san’ati qachon va qayerlarda tashkil topgan?**
- 3. Qanday xor turlari bor?**
- 4. O’zbekistondagi qanday xor jamoalarini bilasiz?**
- 5. Bolalar xorlaridan qay birini bilasiz?**
- 6. Qanday bolalar vocal - estrada ansambllarini bilasiz?**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O’quv qo’llanma-T.: 2005.
2. Shomaxmudova B.V. Xor lug‘ati. Toshkent. “Musiqa” 2009.
3. Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
4. Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
5. J.Shukurov “Dirijyorlik” “Istiqlol”T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziynet.uz
2. www.edu.uz

2-AMALIY MASHG'ULOT:

XOR JANRI USLUBLARI .”RENESSANS DAVRI BAROKKO DAVRI*“KLASSIK DAVR”. “ROMANTIK DAVR”.

Reja

1. Xor janri uslublari - Renaissans davri tarixi
2. Barokko davri tarixi
3. Klassik davr tarixi
4. Romantik davr tarixi

Tayanch so'zlar

A'kapella, renesans, soprano, alt, tenor, bass, polifoniya, barokko, major, minor, vertikal, kontrapunkt, klassik, romantik, xromatik, dinamik, artikulyatsiya, zanjir nafas

1. **RENAISSANS davri** Uyg'onish davrida xor kuylash san'ati ko'p ovozlik dunyoviylik xususiyatlari kuchayishi asosida rivojlandi, natijada xor ovozlari guruhlariga yuzaga keladi, ya'ni xor partiyalari – **soprano, alt, tenor, baslarga** bo'linishi belgilanadi.

Xor kuylash san'ati – **a capella** uslubini yuksalishi XV- XVI asrlarda polifoniyachi – kompozitorlar (J. Palestrina, O. Lasso, K. Janeken) ijodiyoti bilan bog'liq yetuk a kapella ijro uslubi – xor ijrochiligining eng yuqori cho'qqisi shakllanadi.

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400-1600)

The choral music of the Renaissance is a valuable source for amateur high school, university, and community choirs. Young voices are particularly suited to this music. The characteristics normally associated with the Renaissance are most aptly applied to the music written between 1400 and 1600, and particularly to that written between 1450 and 1550. Some of the qualities of Baroque music are found before 1600, and characteristics of the Renaissance are found much later than 1600. The dates of this period, as with all periods, must be taken as only guidelines since stylistic changes represent an evolution, not abrupt changes. The Renaissance composers were part of an intellectual community that began to be as concerned with their life

on earth as well as their life after death. Although the techniques of composing to rigid formulas or predetermined patterns such as isorhythm, formes fixes, and cantus firmi were changed and often abandoned, there is still a great body of repertoire from the fifteenth and sixteenth centuries that is based on a cantus firmus, for example. The techniques of writing music from such a basis were greatly relaxed, however, and marvelous examples of polyphony exist from the composers of this period. Of course, many compositions were written completely free of earlier material.

The composers, reflecting the attitudes of the day, began to consider themselves as artists, and viewed their music as something more than serving a utilitarian function for the church. Continued freedom in compositional techniques produced exceptional motets and secular pieces in the sixteenth century.

Characteristics of Renaissance music include:

1. Polyphonic texture, equal voice lines
2. Use of fewer modes, and a move toward major and minor tonality
3. Melody influenced by plainsong
4. Conjunct melodic movement
5. Controlled dissonance
6. Text important to formal considerations
7. Nonmetered rhythms
8. Overlapping points of imitation”

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400 1600)

Uyg'onish davri xor musiqasi havaskor o'rta maktab, universitet talabalari uchun qimmatli manba bo'lib, unga Uyg'onish bilan bog'liq 1400 asr o'rtasida yozilgan musiqalar kiradi. 1450 va 1550 yillar musiqiy asarlar barokko stilida yozilgan. Bu davr yani o'n beshinchi va o'n oltinchi asrda yaratilgan asarlar

formasi Cantus firmusga polifonik asoslangan edi lekin sekin asta o'zgarib bordi.

XVI asrda motetslar kuylangan. Bu yillarda Uyg'onish xususiyatlari keskin o'zgarib bordi.

Uyg'onish davri musiqa xususiyatlari o'z ichiga quyidakilarni oladi:

1. Polifonik to'qimalarining, teng ovoz chiziqlari
2. Katta va kichik maqomi, kam usullari foydalanish bo'yicha bir tomon
3. Gregorian xoral kuylari ta'siri
4. Conjunctivitis ohangdor harakati
5. Ohangsizlik nazorati rasmiy omillar muhim
6. Matn
7. Kuylar ritmi noritmik usulda
8. Kesishuvchi nuqtalari"

"4.3.1 THE BAROQUE PERIOD (1600-1750)

The Baroque period was anticipated before 1600, although that date remains as a convenient marker for the start of the period. It is a period of dramatic expression, of a vigorous, highly ornamented art. An era of absolute monarchies, each court had its own group of musicians, both vocal and instrumental. The Doctrine of Affections of the Baroque relates to the portrayal of emotions through music. A recognized musical vocabulary expressed certain emotions. Within this overall context, composers

used musical techniques to vividly describe the meaning of the words. Rising passages are found at words such as "resurrection," "heaven," etc. Descending passages were used for such phrases as "to the depths" and "descended into hell." It was also a period of scientific discovery and reasoning. New findings in the sciences were vitally important to knowledge on the continent. Although we are usually concerned with Baroque music of the continent, it was during this period that the settlement of the New World began. Rhythmic energy, coupled with a strong melodic thrust, makes performances of Baroque music appealing and satisfying to musicians, both amateur and professional. Characteristics of Baroque choral music include:

1. Vertical structure rather than linear
2. Major-minor tonality established
3. Figured bass
4. Outer voice polarity—soprano melody over a figured bass
5. New counterpoint—subordinate to the harmony
6. Concertato style important¹
7. Terraced dynamics
8. Instruments influenced texture

¹ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 147-148.

9. Form determined by musical considerations
10. Doctrine of Affections
11. Virtuosity and improvisation are important elements
12. Steady pulsating rhythm—barlines introduced

Although 1600 is generally acknowledged as the beginning of the Baroque period, Renaissance characteristics are found long after that. The two styles, *stile antico* and *stile moderno* existed side by side, particularly in the early Baroque.

Composers often wrote in both styles; consequently, a conductor must look beyond the name and dates of a composer to determine the style of the music.”

Dunyoviy xor san’ati rivojiga XX asr xalq ijodiyotiga asoslangan, milliy kompozitorlik maktablari paydo bo’lishi yordam ko’rsatdi. Xor madaniyati

AQSH, Lotin Amerikasi, Braziliya va Yaponiyada ham keng tarqaldi. O‘zbekistonda bu san’at turi kech rivojlana boshlangan. O‘rta Osiyo xalqlari hayotida qadim zamondan yakka va ansambl turli tarzida qo‘shiq aytish an’analari bo‘lgan. Yigit va qizlarning to‘ylarda aytadigan yor-yor, o‘lan, yallalar ayni ansambl ko‘rinishida ijro etilgan .

“ **Barokko davri (1600 - 1750)** boshlanishida kuchli dramatik bir ifoda davri bo‘lib, vokal va instrumental musiqachilarni o‘z guruhlariga bor edi. Barokko musiqasi, san’ati insonlarning tuyg‘ulari, ichki kechinmalari tasviri bilan bog‘liq.

Bu, shuningdek, ilmiy kashfiyot va tafakkuridagi bir davr edi. Bu davrda nafaqat musiqa balki ko‘plab yangi fanlar, hamda iste’dodli kompozitorlar shakllandi.

Barokko davrida musiqa chiqishlarini shakllanishi ijodkorlarni o‘ziga jalb qiladi va har ikki havaskor va professional musiqachilar uchun qoniqarli edi. Barokko xor musiqa xususiyatlari quyudagi o‘z ichiga oladi:

1. Vertikal tuzilishi
2. Major va minor maqomi belgilangan
3. Figürlü Bass
4. Soprano musiqa uyg'unlikka
5. Yangi kontrapunkt
6. Concertato uslubi
7. Terraced dinamikasi
8. Musiqa instrumentlari ta'siri
9. Asarlar formasi
10. Doctrine –g‘oya
11. Mohirlik va badiha muhim bo‘lgan elementlardir
12. Ritmlar o‘zgarishi”²

² Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 147-148.

“4.4.1 Classic period (1750-1820)

Music in the Classic period existed under the patronage of the aristocracy. Some composers, Haydn for example, flourished under this arrangement while others, such as Mozart, did not. The development of the orchestra, sonata-allegro form, and the symphony meant increased importance for instrumental music. The symphony, piano sonata, and the opera took precedence over choral music during this period. Some of the most important choral music were the masses written for the Catholic church.

When we speak of the music of this period, we refer mainly to that of the Viennese school—Haydn, Mozart, Beethoven, and their contemporaries. Elements of the *style galant*, *Empfindsamer Stil*, Enlightenment, and *Sturm und Drang* are synthesized in their music. The music was formal, objective, and exquisitely balanced. The sacred music of the Viennese school was influenced by the opera and symphony.

Characteristics of Classic music include:

1. Importance of formal structure
2. Instrumental forces enlarged
3. Dynamic levels increased
4. Ornamentation restricted
5. Universal tonal language
6. Clarity and balance typify the music
7. Vertical structure—little counterpoint

4.4.1.1 RHYTHM AND TEMPO

Although the music of the Classic period is refined, there are certainly moments of real power. Conductors must be careful not to allow heavy metrical accents that

will destroy the style. At the same time conductors must be cautioned against performances that lack virility. The crisp rhythms should prompt the performers to respond with a crisp, clear articulation. A light beat and restrained gestures are appropriate when conducting much of the music. In this period composers marked their scores with more specific tempo indications than preceding composers. The terms *allegro*, *adagio*, etc., referred to tempo and not just to the character of the music. Tempos are moderate and extremes are to be avoided. Classic composers employed tempo rubato, but with greater restraint than it is later used. Basically, a strict tempo should be followed with tempo rubato carefully applied where the text seems to demand its use. *Accelerando* and *rallentando* are also used in music of the period, particularly in the last part of the period. Again, reserve and restraint must be applied to their use.

4.4.1.3 DYNAMICS

Terraced dynamics gave way to crescendos and decrescendos. Contrast in dynamics is vital to the music but the dynamic range does not reach the extremes of the Romantic period. The crescendos and decrescendos generally mean to increase or decrease the dynamic level one point (*Mp* to *Mf* or *Mf* to *Mp*). More extreme crescendos and decrescendos are the exception rather than the rule. Greater contrasts are indicated by dynamic level markings rather than through crescendos or decrescendos. These dynamic shadings were enlarged as a transition was made into the Romantic period.

Special attention must be called to the practice of contrasting successive identical phrases. When the first is *forte*, the repetition is usually *piano*. The reverse is also true.”³

“Classic davr (1750-1820) dagi xor san’ati

Classic davrida musiqa san’tiga zodagonlarning rahnamoligimavjud bo’lgan. Ba’zi bastakorlarga zodagonlar kompozitorlik ijodini rivojlantirishiga katta yordam berganlar. Masalan Haydn shundaylardan biri. Sonata-Allegro shaklida orkestr uchun simfoniya yaratish rivojlandi. Asarlar turli templar- *adagio* dan *allegro* gacha qamrab olingan. Instrumental musiqa bilan bir qatorda simfoniya, fortepiano, opera va xor asarlari yaratish ham ustun oldi.

Bu davr musiqasi haqida gapirganda ko’plab asarlar, ayniqsa xor musiqasi ommaviy katolik cherkovi uchun yozilgan. Bu davrda Vena maktab asoschilari Haydn, Motsart, Betxoven va ularning zamondoshlari asarlar yaratishda o’ziga xos uslub - galantlik, empozant elementlari uslublarini sintez qilganlar. Musiqa bu davrda rasmiy, ob’ektiv va muvozanatli edi. Vena maktabi muqaddas musiqa

³ *Choral Techniques* By: Gordon Lamberson Rice University, Houston, Texas <<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>> 151-152.

yo'nalishi hisoblanib opera va simfonik asarlar rivojiga o'ziga xos ta'sir etdi. Classic davr musiqasi xususiyatlarni quyidagi xususiyatlarni o'z ichiga oladi:

1. Stukturasi va forma cheklangan
2. Instrumental kuchlari kengaytirilgan
3. Dinamik darajasi oshdi
4. Bezaklar cheklangan
5. Universal tonal tili
6. Aniqlik va muvozanat musiqa timsoli
7. Vertikal tuzilishi ko'proq kontrpunktli

4.4.1.1 Ritm va temp

Classic davr musiqisida yangiliklar kiritilgan bo'lsada, avvalgi davrlar ta'siri mavjud edi. Asarlarda aniq ritm va templar ko'satila boshlandi. Avvalgi davrlarda yaratilgan asarlarda musiqa ko'p ishoralar ko'rsatilar edi. Bu davrda esa bastakorlar oldingi ijodkorlarga ko'ra asarlarini o'ziga xos tezlik ko'rsatmalari bilan belgilanganlar. Bastakorlar allegro, adagio va hokazo tezliklarni hamda rubato - yani ijroda erkinlikni qo'llaydilar. Accelerando va rallentando ham, ayniqsa shu davr musiqaida asarlarning oxirgi qismlarida ishlatila boshlandi

4.4.1.3 Dynamic

Klassik davrida dinamikalar crescendo va diminuendolarga keng yo'l berildi. Lekin dinamik tuslar diapazoni Romantic davriga nisbatan ko'p emas. Crescendos va decrescendosdan tashqari musiqa dinamikasi ta'siri ni asta ko'paytirishga **m f**, yoki dinamik darajasini bir nuqtasini kamaytirish uchun **m P** ishlatilina boshlandi.

”⁴

4.5.1 THE ROMANTIC PERIOD (1820-1900)

Heralded by the French Revolution, the Romantic period was one of subjectivity. The artist, no longer supported by the aristocracy, enjoyed the role of a castoff, meagerly existing in a garret as a rebel against society. The music is intensely emotional, deriving its strength from massive forces and vivid orchestration.

Choral music takes a back seat to the symphony and opera. However, a number of composers contributed great choral works to the repertoire, and works for large chorus and orchestras rank among the finest works of the century. A

⁵ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 153

cappella repertoire is found in small amounts but several composers, including Brahms and Bruckner, wrote beautiful and moving unaccompanied settings. Again, dating the period is arbitrary. It extends beyond 1900, well into the twentieth century.

However, using the twentieth century as a marking point for other contexts is valuable. Other contemporary styles appeared about that time and are combined in various ways. There are many musical examples of music we would label Romantic being written at the end of the twentieth century and even into the twenty-first century.

Characteristics of Romantic music include:

1. Less emphasis on form
2. More emphasis on texture and color (orchestration)
3. Subjectivity is important to both composers and performers
4. Chromaticism
5. Wide contrasts in dynamics and tempos
6. Composers explored the limits of the major-minor harmonic system
7. Program music became important
8. Almost completely vertical structure

4.5.1.1 RHYTHM AND TEMPO

One does not find the technique of changing meters used as it is used in the twentieth century, but the effect of changing the meter without changing the meter signature was achieved by displaced accents. Other methods of syncopation and intricate rhythm problems were a part of the subjectivity of the music.

Tempos ranged from extremely slow to extremely fast and were related to the mood of the music. Where tempos had been moderate before, they were excessive in the Romantic period. Fast tempos were very fast and slow tempos were taken very slow. Abrupt changes of tempo were also found often.

Tempo rubato was employed often and to the fullest possible extent. Every opportunity to exploit the mood of the music was taken. Accelerando and rallentando were also employed frequently and with greater abandon than in previous periods.”⁶

“(1820-1900) Romantik davr 4.5.1

Romantic davr - Fransuz inqilobi tomonidan yoritilgandek o'ziga xos davr edi. Romantic davrini ijodkorlar sub'ektiv davr deb ham hisoblangan. Bu davr musiqasi hissiy emas, balki o'ziga xos kuchli emotsionalligi, ommaviyligi, yorqin, to'liq va boy garmonik orkestrrovkasi bilan ajralib turadi.

Bastakorlar xor musiqasini simfoniya va opera uchun kerakli, tayanch etib ijodlarida yoritdilar. Bir qator kompozitorlarning yirik xor asarlarini: kantata, oratoriya, messa, rekviemlarni xor jamoalari o'z repertuar dasturlariga kiritganlar.

Xor va orkestr uchun asrning eng yaxshi yirik asarlari yaratildi. Yirik asarlar qatorida a' cappella janrida ham kompozitorlar ijod qilganlar. Brams, Brukner va boshqa bastakorlar kichik hajmda bir qator go'zal asarlar yozganlar. Yana, davri cho'zilgan o'zboshimchalik hisoblanadi. XX asr, 1900 yillarda musiqa o'ziga xos zamonaviy uslublar kengaytirildi. Bu davrda yaratilgan musiqa asarlari Romantik yorlig'ini oldi.

Romantik musiqa xususiyatlari o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1. Asarlar shakliga kamroq e'tibor
2. Asosiy urg'u tekst va rangga (orkestrrovka)
3. Sub'ektivlik bastakorlar va ijrochilar ijodida muhim ahamiyatga ega
4. Chromatic notalardan keng foydalanish
5. Dinamika va tempda keng kontrastliklar qo'llash
6. Bastakorlar major va minor garmonik tizimi chegaralarini keng qo'llash
7. Musiqa dasturi muhim o'rin egalladi
8. Vertikal tuzilishi deyarli butunlay qo'llanildi

Romantik kompozitorlar(F.Shubert. F.Mendelson, R.Shuman.I.Brams v.b.) ijodida a'capella, kamer xor musiqasi janri vujudga kelib, qator Yevropa mamlakatlarida maxsus xor jamiyatlari(Lidertafel, Orfeon va b.) paydo bo'ladi. G'arbiy Yevropa madaniyati rus xor kuylash san'ati ijrochiligiga (M.Berezovskiy, D.Bortnyanskiy, YE.Fomin va b.) ham samarali ta'sir ko'rsatdi."

4.5.1.1 Ritm va temp

XX asrda turli o'zgaruvchan metr texnikasi ishlatiladi. lekin metr, o'lchovlarning o'zgaruvchanligi musiqaning ta'sirini yanada kuchaytiradi. Romantik davr musiqasida murakkab ritmlar, urg'ular, ularning o'zgarishi, muammolari va o'ziga xos boshqa usullari kompozitorlarning subyektiv yondoshishini ko'rsatib turibdi.

Romantizm davrida asarlar templari juda keskin va tez o'zgarishi kuzatiladi. Bu kayfiyatdagi almashib turadigan sharoitlar bilan bog'liq edi.

Avvalgi davrlarda musiqa templari mo'tadil bo'lgan bo'lsa, Romantik davrida ular o'ta o'zgaruvchan bo'ldi. Bu templar o'zgarishi musiqiy olamda musiqachilar tomonidan juda sekin qabul qilindi. To'satdan o'zgartirilgan

templarda **rubato** - ya'ni templarni tez-tez o'zgarishi hamda tezlashtirilishi (**achchelerando, rallentando**) ko'p ishlatilindi.⁷⁷

Ovoz mashqlari

1 – mashq- Yumiqlik yoki unli tovushlarda quyidagi mashqni kuylash maqsadga muvofiq. Unda tovushlar yig'iq holda shakllanib qattiq tanglay tomon yo'naltiriladi. Bu mashqda kuylovchilarning bir ovozda birga ansamblida tiniqlik sozda kuylashlari talab etiladi.

2– mashq- quyidagi mashqni – ba, -da, - ma bo‘g‘inlarida kuylabhar bir notalarni aniq ta’kidlab ijro etish talab etiladi. Bu mashq ham yarim tonlar bilan yuqoriga hamda pastga ijro etiladi.

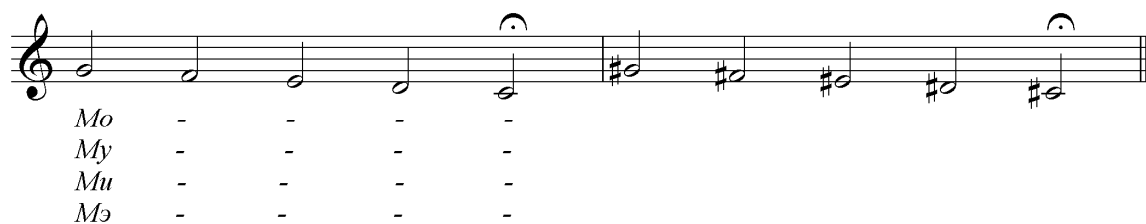
3 – mashq- ovoznı pozitsion yuqori va unisonda sof kuylashga erishish(asosiy tonlardan transpozitsiyada kuylash) maqsadida har bir asosiy major uch tovushligining hamohang tininq ijrosiga erishish kerak. Bu mashqni fermatoda ijro etishdan maqsad har bir ovoz partiyalarining unison va ansambliga erishish.

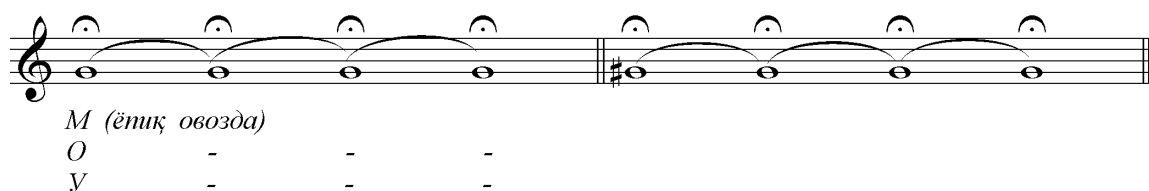
4– mashq - Bu mashqni unli va notalar nomlari bilan ijro etish hamda fortedan pianoga qarab diminuendoni bajarish uchun kuylash koʻzda tutilgan. Unda intervallarning katta va kichik oraliqlarini sezish va sof kuylash maqsadga muvofiq.

⁷⁷ Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas <
http://cnx.org/content/col11191/1.1/> 153-154

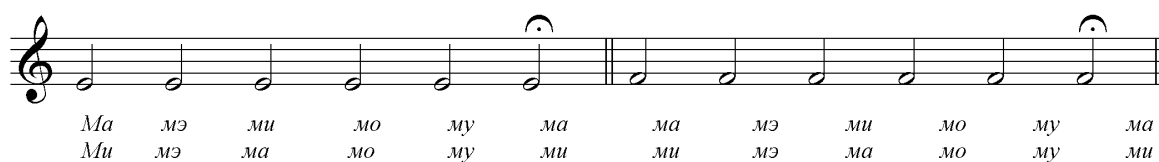

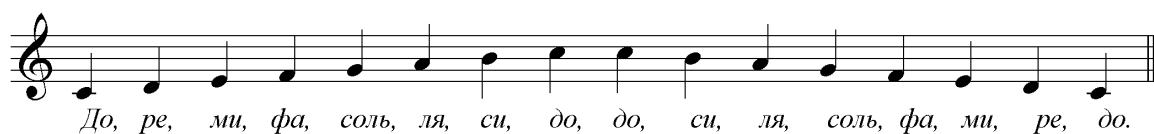
10-. Занжирсимон нафас олиш усулини пайдо қилиш учун машқлар.

11-Бир мусиқий баландликда талаффузнинг аниқлигини яхшилаш учун машқлар

12- Мусиқий талаффузни ривожлантириш учун машқлар.

13-Товуш хажмини кенгайтириш учун машқлар. Бу машқ бир нафасда юқори холатда ижро этилади.

14- Артикуляция аппаратининг мушакларини бўшатиш ва хонанда лабларининг фаолиятини оширувчи машқлар.

15- Кенг нафасни ривожлантириш, унли харфларни тўғри шаклланиши учун машқлар.

Nazorat savollari

- 1.“A’kapella” - bu qanday ijro uslubi ?
- 2.Reneasans davrida qanday xorlar bo’lgan ?
- 3.Barokko davri xor musiqasi xususiyatlari haqida nimalarni ayta olasiz?
- 4.Classik davridagi Vena maktabi asoschilaridan kimlarni ijodini bilasiz?
- 5.Romantik davrda qanday janrlar rivojlandi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

6. Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O’quv qo’llanma-T.: 2005.
7. Shomaxmudova B.V. Xor lug‘ati. Toshkent. “Musiqa” 2009.
8. Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.

9. Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 10.J.Shukurov “Dirijyorlik” “Istiqlol”T-2006

Qo’shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov “Xor asarlari” G‘.G‘ulom. T.,1980 y.
2. “O‘zbekiston Vatanim manim” Qo‘shiqlar to‘plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo‘shiqlar to‘plami). G‘.G‘ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov “Qo‘shiqlar xrestomatsiyasi” Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta’lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

3- AMALIY MASHG'ULOT:

OVOZ MASHQLARI. ASARLARDA MUSIQIY FRAZALARNI INTONATSION SOF KUYLASH USTIDA ISHLASH.

Reja

1. Ovoz mashqlari haqida

2. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash

Ovoz mashqlari. Xorning mashg'uloti talabalar ovozini qo'shiq aytishga tayyorlashdan boshlanadi. Ularning ovoz apparatini ma'lum mashqlar bilan ish holatiga keltirmay asarlar kuylashga o'tib bo'lmaydi. Bunda ovoz apparatini qizdirishdan tashqari, talabalarning vokal – eshitish qobiliyatini sozlash ham ko'zda tutiladi.

Mashg'ulotlarda to'g'ri ovoz pozitsiyasiga va nafasga, yaxshi ansambl va sozga, bir xil ovoz hosil qilishga va yaxlitlik, jarangdorlikka erishiladi.

Ovoz mashqlari jarayonida vokal – xor texnikasi mustahkamlanadi.

Ayniqsa, artikulyatsiya apparatining aktivligi oshadi. Shu bilan birga ovozni rivojlantirish, uning diapazonini kengaytirish, so'z talaffuzining aniqligiga erishish, garmonik qobiliyatni o'stirish kabi muhim ishlar ko'zda tutiladi.

Mashqlarni o'rta registr, qulay tessitura, o'rta dinamika, sekin tempda oddiy mashqlar bilan unisonda boshlab, sekin-asta garmonik (ikki, uch va to'rt ovozli) tuzumlarga o'tish maqsadga muvofiq. Ovozlarni qizdirish barcha ishtirokchilar,

ya'ni butun xor bilan birga boshlansa, ba'zi mashqlarda alohida ovozlar: pastki ovozlardan boshlab keyin yuqori ovozlar qo'shiladi.

Ba'zi asarlardan namunalar ham mashqlarda qo'llanilishi mumkin.

Mashqlar fortepiano jo'rligida va jo'rsiz kuylanishi mumkin.

Mashqlar har doim bir xil kuylanishi shart emas. Ularni shu kuni o'rgatiladigan asarlardan kelib chiqqan holda o'zgartirish mumkin. Chunki asardagi ma'lum bir vokal – texnik ijro masalalarini hal etishda yordam beradi.

* Ovoz mashqlari .

“6.7 Warm-Ups and Warm-up as a Tune-up

6.7.1 WARM-UPS

Some choral directors use vocal warm-ups at the beginning of a rehearsal because they believe the warm-ups will make the student's voice ready for intensive rehearsal. Some of these directors use the same warm-up exercises in every rehearsal and strive to obtain maximum results with their use.

Other choral directors use warm-up exercises only because they think they are supposed to use them. They do not have a planned use for them but use them because they do not know what else to do to start the rehearsal.

The use of vocal exercises only to free the singer's voices and ready them for rehearsal is an inefficient use of rehearsal time. While it is true that these two factors are important, it is equally as true that much more can be gained through the use of this time. Try to incorporate some rhythmic, melodic, or harmonic elements from the music that is being rehearsed into some of the opening exercises. This does not mean that this must be done with each exercise or all of the time, but that one exercise can be slanted to a particular rehearsal problem. This can be done with just a little planning and the use of a chalkboard.

One example of this is a passage that this author used as an exercise to develop cleanly articulated runs for several weeks before the music from which it was taken was even distributed. It was apparent that it (and one other similar passage) would cause rehearsal problems because both were to be sung at a moderately fast tempo, and by the basses, often the least flexible section of the choir.

The passage given in figure 1 was placed on the chalkboard twice and sung by all voices on several vowels and syllables. It was even sung once or twice on the text "dispersit." This was done at various moments in several rehearsals to change from one style to another style of repertoire or as a beginning exercise. After the second time it was not necessary to write it for the students.⁸

When it was finally introduced later as part of a work, it had already been learned and needed no further attention. When this is done, no mention will need to be made of its existence in any piece.

The students will be aware of it when it occurs in a selection, or it can be mentioned when the piece is introduced.

This use of actual music in exercises can be done with many pieces of music and in a variety of ways. It can save valuable rehearsal time and make learning easier and more enjoyable for both the choir and the director. The example shown above is a bit extreme in range and one may desire a less extreme exercise.

Several general exercises are listed below that can be used to open a rehearsal or can also be used any time during the rehearsal. Each of them is discussed briefly. Although the exercises are notated in one key, they can be transposed to any key and moved by half or whole steps through various parts of the student's range.

A few general comments about the use of exercises is needed first. It is best not to use the same exercises every day. No matter what they are, they can become boring. Mix the exercises, but mix them so, over a period of one to two months, the ones that are basic to the development of a good tone occur in a steady cycle. Do not hesitate to use exercises at points in the rehearsal other than the beginning.

After some strenuous singing, exercises can let the singer relax the throat and, once again, unify the choral tone.

Which exercise to use depends on the point the ensemble has reached in its choral development.

Some directors remark publicly that, ". . . no matter what choir I conduct, I always use these two exercises," Any conductor who makes this statement is ignoring the capabilities and differences of singers. It makes no more sense than saying, ". . . no matter what choir I conduct, I always use the same piece of music." There are some choirs at the college level that can achieve a desirable choral tone through choral repertoire without the aid of exercises per se. This is probably not true of high school or most church choirs, however.

There is also no reason that some rehearsals cannot begin without exercises. If the director chooses carefully, the students can free the throat and warm up the voice using a piece of music instead of a vocalize. One does not have to use the text of a piece all the time, but can have the choir sing the parts on any given vowel. In this manner the director can rehearse the notes and rhythm of a piece and still get the voices warmed up.

⁸ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 200-201

Another important aspect of the opening part of the rehearsal is that of tuning up. The warmup is a tune-up also. Sometimes the students do not need to have the voices warmed-up but they do need to tune-up, refining the use of their voices within a choral ensemble toward a unified goal. This aspect should not be ignored because it is the part that helps to reorient students to the rehearsal. The moment a student begins to refine the use of his voice, to listen to the vowel color, to listen to the voices of others, and to contribute to a choral tone that has beauty and warmth, he will have turned his mind on to the choral rehearsal.⁹

Work for a choral tone that has ringing resonance and a deep, rich warmth. This is much easier to say than to do. It is the tone that most choral conductors are aiming for. This tone will not happen accidentally, although one will occasionally have students who, without any prior training, sing with a tone that is very close to that desired. Usually these students cannot maintain the tone consistently throughout their range; good voice training will help gain that control.

CHAPTER 6. CHORAL TONE

Choirs need both the forward resonance and the depth. Several exercises can be used to help acquire both. Figure 2, the first figure, is an exercise that can be used to develop a focused tone with a forward placement. Have the singers accent the h and go immediately to the hum. Each singer should make the abdominal muscles tense at the attack. Cue the singers to move slowly from the m to the ee. Tell them to try to maintain the ring or buzz of the m in the ee. This is a good exercise for the first part of the year when extra attention will also be given to breathing, and at any time to overcome breathiness.

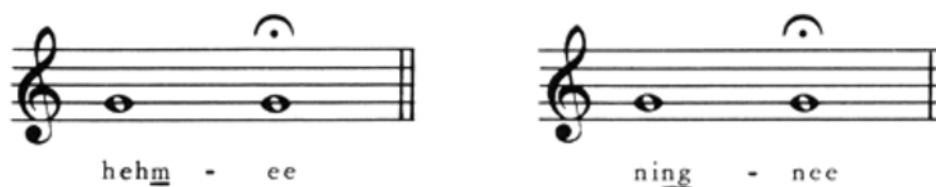

Figure 6.3

⁹ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 202-204

a

Mee May Mah Moh Moo
Lee Lay Lah Loh Loo

b

Loh Loo Lee Lay Lah

Figure 6.5

Figure 6.8

Figure 6.9

Figure 6.10

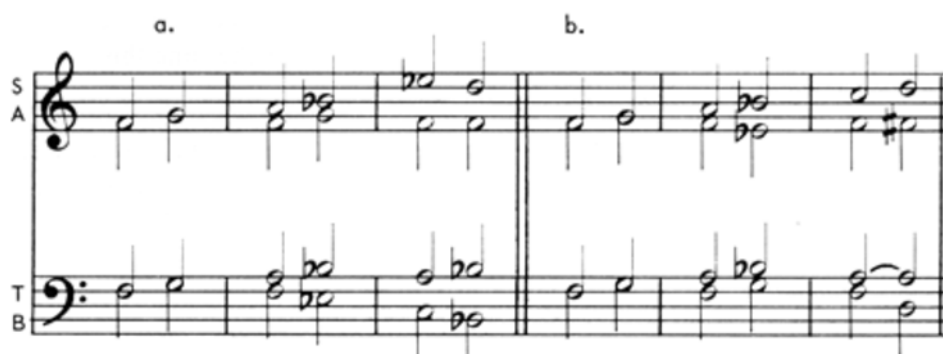

Figure 6.11

“6.7. Ovoz mashqlari.

Barcha xor rahbarlari vokal ovoz mashqlaridan albatta repetitsiya boshida foydalanishadi, chunki, bu mashqlar talabalarning ovozini repetitsiyaga faol tayyor deb hisoblaydilar. Ba’zi xor rahbarlari esa huddi shu mashqlarni asarlarning ijrosida yuqori natijalarga erishish maqsadida repetitsiyalar o’rtasida ham muntazam foydalanadi.

Dirijyor repetitsiya jarayonlarini rejalashtirib, ularni reja asosida olib borishi kerak. Darslar jarayonida ovoz qizdirish mashqlari bilan talabalarni ovozlari ustida unumli ishlash, ularni repetitsiyalarga tayyorlash va asarlarni kuylashda ana shu olingan ko’nikmalardan foydalanish lozim. Bu ikki omil juda muhim hisoblanadi. Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida melodic, usulli va garmonik elementlarga ega bo’lgan mashqlarni qo’llab borish kerak. Bu ovoz mashqlari har doim yangilanib borilsa ish jarayoni qiziqarli o’tadi.

Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida o’rgatiladigan asarlardan jummalarni mashq sifatida foydalanish ham mumkin, ularni mukammal o’rganilganligi asarlarning ijrosi vaqtida yaxshi natija beradi.

Har bir ovoz guruhlar qatnashchilari va ayniqsa bas partiyalariga bu quyida keltirilgan mashq juda katta yordam beradi(6.2-rasm). Namunada berilgan ushbu mashqni kuylashda unli tovushlardan (a, o, ya) foydalanish maqsadga muvofiq.

Namuna sifatida ko’rsatiladigan bir qator mashqlar bilan darslarni boshlash mumkin. Mashqlarni maqsadlarini talabalarga tushuntirib berish lozim

Mashqlar skripka kalitida berilgan bo’lsa ham, bas kalitlarida yigitlar ham ijro etishlari mumkin. Ovoz mashqlarini muntazam o’zgartirib borish lozim, lekin ba’zi mashqlarni rejada saqlagan holda ijro etib borish mumkin.

Talaba ovozlari mashqlardan so'ng bir oz dam oldirgan holda o'qituvchi o'tiladigan asarning mohiyati yoki tarixi haqida so'z yuritishi maqsadga muvofiq.

Bu vaqt ichida ularning ovozlari va ovoz paychalari bir oz tiniqib turadi. Qanday mashqlardan dars jarayonini boshlashni va kuylatishni xormeysterning o'zi tanlaydi. Bu mashqlarni kuylashda xor ohangini birlashtirib ansamblga erishmaguncha bir necha bor qaytarish mumkin. Texnik jihatdan mashqlarni alohida ovozlarda ham to'xtalib ishlab, mashq ohangi va hissalarini birdek ansamblida kuylatib, tekislab, barcha ovozlarni birga kuylatganda tiniq, sof ohanglarni ijrosiga erishish zarur.

Dirijyor qanday jamoada : o'rta maktab xori, talabalar xori professional yoki havaskorlar xorida ishlashdan qat'iy nazar har doim ishni xor ovozlari mashqlari bilan boshlash zarur. Mashq jarayonlarida xor ishtirokchilariga tovush hosil qilish, ovozlarga tazyiq o'tkazmay kuylash talab etiladi. Mashqlarni ijrosida xorning ansambliga erishish zarur. Dars jarayonida dirijyor xor ishtirokchilarining ovoz temblari, ritmik bir hillik, xor birligi va aniq ijrosiga erishadi. ”

2. Talabalarni o'rgatiladigan asar bilan har tomonlama tanishtirish muhim ahamiyatga ega. Rahbar o'rganiladigan asarning yaratilish tarixi va uning mualliflari hamda asar mazmuni haqida qisqacha ma'lumot beradi. Agar ushbu asarning elektron yozuv ijrosi bo'lsa uni talabalarga eshittirib berish lozim. Bu asarni o'rganishda va keyinchalik ijrosida ta'sirchanlikni, g'oyaviy mazmunini va badiiy obrazini yetkazib ijro etishda katta yordam beradi. Asarni yozilishiga qarab turli ovozlari bilan o'rgatishni boshlash mumkin. Asarni ma'lum kuy bo'laklarini alohida guruhlariga o'rgatib bo'lgach, ularni kichik-kichik jumlar bilan qo'shib ijro ettirish kerak. Ijro jarayonida qiyinchilik tug'dirgan musiqiy jumlar, intervallar va akkordlar sofligiga erishish uchun alohida to'xtalib ishlash maqsadga muvofiqdir. Asardagi murakkabroq (intonatsiya, diktsiya) qismlarni talabalar yaxshiroq o'zlashtirishlari uchun dirijyor oldindan ma'lum mashqlar tayyorlab qo'yishi va ular orqali ijrodagi qiyinchiliklarni bartaraf etish lozim.

Xorning muvaffaqiyatli faoliyati uchun xorda vokal ishlari juda zarur tamoyillardan biridir. Vokal ishlarining maqsadi talabalarga xorda to'g'ri kuylash malakalarini o'rgatishdir. Vokal-xor ijrochiligi - nafasli tovush hosil qilish, sof intonatsiyaga erishish, umumiy ansambl, ritmik ansambl va xor sozini saqlash, aniq diktsiya, nyuansirovka ustida ishlash, talabalarning kuylashidagi nuqsonlarni bartaraf etish, to'g'ri ovoz hosil qilish, tovush yo'nalishi malakalarini o'rnatish kabi ishlarni o'z ichiga oladi. Vokal ishlari xorda muntazam va muttasil olib boriladi. Dirijyor asar talqiniga jiddiy yondoshishi zarur. Ijroda asarning avj nuqtasiga erishish, xarakter va uslubini anglash kabilar orqali uning badiiy g'oyasini ochish ishlari bajariladi. Asarni o'zlashtirish jarayonida uni ruhan sezish va mulohaza qilish bir paytda boshlanadi. Asar ijrosida musiqiy- badiiylikka erishish uchun uning jumllalarini jamoa bo'lib birga his qilib, dinamik tuslarini aniq bajarish lozim. Asarni o'zlashtirishda estetik holat asosiy rol o'ynaydi. Asarga nisbatan ichki kechinmalar vujudga kelgandagina estetik kechinmalar dunyosini qamrab olish mumkin bo'ladi..

Nazorat savollari

- 1.Ovoz mashqlari nima uchun qo'llaniladi?**
- 2.Qanday ovoz mashqlarini bilasiz?**
- 3.Mashqlarni qanday tempda kuylashni boshlash kerak?**
- 4. Qanday ovoz mashqlari xor uchun qo'llaniladi?**
- 5.Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlashda nimalarga e'tibor berish zarur?**

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 11.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 12.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 13.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.

14. Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University, Houston, Texas
15. J. Shukurov “Dirijyorlik” “Istiqlol” T-2006

Qo’shimcha adabiyotlar:

1. B. Umidjonov “Xor asarlari” G‘.G‘ulom. T., 1980 y.
2. “O‘zbekiston Vatanim manim” Qo‘shiqlar to‘plami. 1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo‘shiqlar to‘plami). G‘.G‘ulom. T., 2001 y.
4. M. Jalilov “Qo‘shiqlar xrestomatsiyasi” Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta’lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

4-AMALIY MASHG‘ULOT:

NAFAS VA ZANJIR NAFAS MALAKALARI

Reja

1. Nafas va ularning turlari haqida

2. Zanjir nafas malakalari

Xor ishtirokchilari kuylash vaqtida, ya’ni tovush hosil qilishda nafasni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishi muhim rol o‘ynaydi. Kuylash vaqtida nafas olish tez, qisqa vaqt oralig‘ida sodir bo‘lib, nafas chiqarish esa bir qancha vaqtga cho‘ziladi. Kuylash jarayonidagi nafas fiziologik nafasdan keskin farq qilib, ijro etilayotgan asar harakteriga qarab o‘zgarib turadi.

Xonandalik nafasi bu shunday jarayonki uni xonanda nafaqat diqqati balki irodasi bilan buysundiradi. Xorda nafas pastki quvurg’a – diafragma usulida olinadi. Kuylash jarayonida nafas olishning bir qancha turlari aniqlangan:

pastki qovurg'a kengayuvchi nafas, yelka kengayuvchi nafas, qorin bilan nafas olish, ko'krak bilan nafas olish.

Kuylash vaqtida nafas olishning pastki qovurg'alar kengayuvchi nafas olish va qorin bilan nafas olish turlarini ishlatish ma'quldir. Diafragma odam organizmida ko'krak va qorin bo'shlig'ini ajratib turadi. Pastki qovurg'alar va diafragma vositasida nafas olishda, nafas olish va chiqarish diafragma orqali tartibga solinadi. Xonanda xuddi gul hidlagandek nafas oladi. Bunda o'pkalar kengayib pastki qovurg'alarni tashqi tomonga suradi va diafragma pasayadi. Natijada qorinning devori oldinga shishib chiqadi. Bu holda yelka va ko'krakning yuqori qismi o'zgarmaydi. Nafas chiqarish qorin tarang qobig'ining xarakati bilan boshqariladi va havo yuqoriga yo'naladi. Ovoz pardalarini tebranishga undaydi. Pastki qovurg'alar va diafragmalar asta-sekin o'z qobig'iga qaytadi. Nafasni tejam bilan sarflash xonandaning tajribasi va mahoratiga bog'liq.

Nafas asarning tempiga, jumjalarning katta – kichikligiga qarab bir maromda, tez, yengil, tekis, cnyqyr olinadi. Nafas tejam bilan sarflanishi kerak. Asarlar kuylanganda haddan tashqari ko'p nafas olish mumkin emas. Bu ovozning zo'riqligi, shovqinli bo'lishiga olib keladi.

Xor rahbari xorda to'g'ri nafas olish va uni tejab sarfkash usllarini shakllantira boradi.

Zanjir nafas. Xorda ko'p ishlatiladigan nafasning yana bir turi zanjir yoki ulama nafas olish usulidir. Musiqa asarlarida uzoq davom etuvchi kuy jumalari bo'lsa, xor yoki xor partiyalarini uzluksiz sadolanishini ta'minlab beruvchi **ulama (zanjir)** nafas qo'llaniladi. Bu holda xonandalar navbatma-navbat nafas oladilar va bu o'z navbatida o'z partiyalariga juda ehtiyotkorlik bilan sezilmas darajada qo'shilishlarini talab qiladi. Aks holda ansambl birligi buzilishi mumkin. Ba'zi asarlar boshdan oxirigacha ulama nafasda ijro etishni talab qiladi. Kuyning yoki xor asarining bog'liqligini uzviyligini ta'minlash maqsadida zanjirnafas qo'llaniladi. Zanjir nafasda kuylashni o'ziga xos qoidalari bor:

1. Xor ishtirokchisi ikki yonidagi guruhdoshlari kuylayotgan vaqtda nafas olishi mumkin.
2. Nafasni olgach, guruxdoshlari va xorga sezdirmasdan qo'shib kuylab ketishi kerak.
3. Olingan nafas oddiy nafasga nisbatan tezroq olinishi kerak.
4. Nafasni unli tovushlar kuylanib turgan vaqtda olinishi maqsaga muvofiq.

Dirijor jamoa ishtirokchilarining kuylash malakalarini yanada rivojlantirish va takomillashirish maqsadida qator kompleks ovoz mashqlarini ishlab chiqishi kerak.

“6.2 Abdominal, Diaphragmatic, or Intercostal Breathing

6.2.1 ABDOMINAL, DIAPHRAGMATIC, OR INTERCOSTAL BREATHING

Proper breathing is important to good singing. Most persons breathe in a shallow manner that is inadequate for the purposes of singing. It will sustain life however, and be usable for normal speech. As a general rule, young people must be reminded of natural breathing or what conductors most often refer to as abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing. It is necessary to point out that intercostal breathing, rather than clavicular breathing, is desirable for the following reasons:

1. A singer can take the necessary amount of air without tightening muscles in the throat.
2. A singer can inhale more air.
3. A singer can control the air once it is inhaled. The air must be released in a continuous supply for sustained singing.

Abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing requires correct posture for singing. There is no need for elaborate diagrams to illustrate good posture. The singer should stand erect, but not ramrod straight. The weight should be evenly distributed on both feet and the singer should carry the weight on the balls of the feet. The chest should be high and the shoulders slightly sloped, not hunched up in an attempt to "square" them. In effect, an erect but nonmilitary stance will be the result of a good singing posture. When students are seated they should be told to sit forward in their chair and not use the back of the chair. Often, singers are asked to rehearse in chairs that do not reinforce a good singing posture, or that do not even allow for a good singing posture. Fortunately, there are chairs on the market now that are excellent for singers. An instruction to sit in a position that will allow them to stand immediately without shifting their weight will give the students an idea of the physical alertness that is desired. This will be a position of erectness from the hips up with both feet on the floor. Teaching on reinforcing proper breathing requires insistence, because it may involve changing a habit of long standing. Actually, a serious student of high school age should be able to consistently breathe from the diaphragm after two or three lessons (rehearsals).

There are many exercises that can be used, but none will be of much value unless the student really wants to change. Three exercises are listed below that seem to be most universally successful. The first is the panting exercise. Ask the students to pant very rapidly and, as they do so, to place one hand on the abdomen, just below the rib cage. After this is done a few times, ask them to gradually slow the panting down to about one breath (one inhalation and exhalation) per second. A second exercise asks the students to bend over at the waist with the hands on the bottom of the rib cage, fingers spread apart. Have the students inhale deeply. The singers will

breathe from the diaphragm because that is the only way one can breathe in that position. After taking the breath, have the students stand erect, hands still on the rib cage and blow the air out in a steady stream, making a hissing sound. The ribs should come in slowly as this occurs. This hiss can later be changed to a singing tone. A third exercise is that which combines the breathing with pitches and rhythms. This is more”¹⁰

“6.2.1 Abdominal Diafragmali nafas.

Yaxshi kuylashda to’g’ri nafas olish muhim. Ko’pchilik xonandalar nafasini chuqur, kerakligicha olmaydilar. Oddiy nafas bu hayot , so’zlashuv uchun mos.

Yosh xonandalar shuni yodda tutishlari kerakki kuylash uchun asosan qorin bo’shlig’I, diafragmada (qovurg’ada) olingan nafas qulayir.

O’rta qovurg’a biqin nafasi afzalliklari:

1. Xonanda tomoq mushaklarini zo’riqtirmay keragicha nafas olishi kerak.
2. Xonanda ko’proq nafas olishi mumkin.
3. Xonanda nafas olish jarayonini nazorat qilishi kerak.

Barcha nafas olish yo’llarini kuylashga tadbiq etayotganda qomat to’g’ri bo’lishi kerak. Xonanda o’z og’irligini ikki oyoqga bir me’yorda taqsimlab, barmoqlariga tayanib tirishi lozim. Qomatni ko’krak qismi yuqori ko’tarilib, yelka biroz egiladi, lekin o’ta bukilib ketilmaydi. Dars jarayonida talabalarga stulda qanday o’tirish va kuylash xolati haqida muntazam eslatib borish zarur. Bunda kreslo yoki stulga taqalib o’tirmasdan oyoqlar erga mustahkam qo’yilgan holatda o’tirilishi kerak. Bir qator ovoz mashqlarini turgan holatda, nafaslarni tog’ri olib kuylatish zarur.”

Nazorat savollari

- 1. Qanday nafas olish yo’llarini ko’rsatib bera olasiz?**
- 2.Xor kuylash san’atida qanday nafas olish yo’llari qo’llaniladi?**
- 3.Zanjir nafas qanday qo’llaniladi?**

¹⁰ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 193-195

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 16.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 17.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 18.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
- 19.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 20.J.Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol"T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

5-amaliy mashg'ulot:

1.Kuylash yo'llari: legato, markato, non-legato va stakkato.

Reja

1.Xorda kuylash yo'llari

2 Legato, markato, non-legato, stakkato

Xor bo'lib kuylashda vokal san'atida kuylanganidek bir qator kuylash yo'nalishlari mavjud: **legato, markato, non-legato va stakkato.**

Legato - musiqa san'atida, vokal-xor ijrochiligida keng qo'llaniladigan asosiy shtrixdir. Unda ohang bir tekis, bog'lanib yangraydi.Kuylarni yzviy ravishda bog'lab kuylash legatoning asosiy formasi. Legato kuylashga erishish uchun xonanda frazalarni intonatsiyasi harakatlanishini sezishi kerak. Xonanda melodik ko'rinishni avval ongida hayolan tasavvurla tuzib, so'ng uni ijro etadi. Legatoda barcha uhli tovushlar bir-biri bilan undosh tovushlar orqali balandligi,

shakli o'zgargan holda ketma – ketligini buzmay maksimal artikulyatsiyada kuylanadi. Qator quyulib kelayotgan kuylarni bog'lab kuylash natijasida ovoz tembri jilosi o'ziga xos o'zgaradi.

Markato - legato nisbatan kamroq lekin ishlatiladigan shtrixlardan.

Non-legato - notalarni alohida-alohida, bog'lanmasdan kuylanadigan shtrixlardan. U legato va stakkatoning oralig'idagi uslub bo'lib unda tovushlarni juda bog'lab ham emas, lekin uzib ham emas balki alohida kuylanadi.

Stakkato - notalarni uzib-uzib, ta'kidlab ijro etiladigan shtrix. Stakkatoning eng muhim jihati tovushlar orasida tsezuralarning bo'lishi, ya'ni tovushlar bog'lanmasdan, uzib-uzib jaranglashga erishish talab etiladi. Bu ovoz yo'nalashida jaranglash qisqa bo'lab, bo'g'inlarda turtki aktsentlar nafas tayanchi bilan uriladi. Stakkato malakasini egallash chog'ida talabalarga o'g'ituvchi o'zi avval uni amalda kuylab ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

2.“5.10 Marcato and Legato Diction

5.10.1 MARCATO AND LEGATO DICTION

There are two general types of diction, or styles of singing that a choral director will teach. These are marcato and legato diction. Marcato diction is sharply defined with explosive consonants, and often, accented vowels. It is a strong diction reserved for forceful, declamatory texts.

This diction would be appropriately used in instances such as that presented in figure 1. This is a good example of the power that may be obtained with marcato diction.

Not only are the consonants exaggerated but the vowels also receive a heavy accent. **Legato** diction, misapplied in this instance, would destroy the forceful nature of this opening statement.

Figure 5.8

In legato diction each note should be tied to the next with no space between them. This is somewhat difficult for young singers to do. They often allow the intensity to drop off in the tone toward the end of each note, creating a space between notes. Again, the principle of growth in the tone will help achieve a smooth, flowing line. The consonants | m | and | n | take on special significance in legato diction. They may be elongated somewhat, being sounded as a hum slightly before the consonant is articulated.

These sounds help carry a well-shaped tone through to the next vowel.

Many choral works, of course, combine marcato and legato diction. The director needs to determine which type of diction will be appropriate to each phrase and emphasize that fact to the choir. Figures 2 and 3 are examples of a work that incorporates both types of diction in an alternating manner.

It is also occasionally necessary to sing staccato, but this isn't as much a style of diction as it is a special type of light, quickly articulated diction that might be categorized at the very extreme end of marcato diction. When staccato diction is required it is usually for a special effect within a piece of music, dependent on the text and the composer's choice of text presentation."¹¹

¹¹ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 173-175

(For Nancy)

Hodie Christus Natus Est

SATB

Gordon Lamb

♩ = 76 Broadly

Soprano
Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Alto
Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Tenor
Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Bass
Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Ho - di - e chris - tus na - tus est,

Copyright 1971, G. Schirmer, Inc., used with permission.

Figure 5.9

“5.10.Markato va legato ijrosida talaffuz.

Bu talaffuzdan foydalanishdan tavsiya etiladi.1- rasmdagi xolatta Markato talaffuzi juda o’rinli misol bo’la oladi. Urg’u nafaqat undosh tovushlarga , balki unli tovushlarga beriladi.

Legato talaffuzi bu holda juda noo'rindir, chunki asar tabiiy kuchni yo'qatadi. Legatoda har bir nota o'zaro mayin, yumshoq ketma-ketlikda ijro etiladi. Notalar orasida hech qanday bo'shliq bo'lmaydi. Yosh ijrochilar uchun bu murakkabdir.

Ular legatoning ijro jarayonida kuyning oxiriga etguncha bir to'n pasayishi, notalar orasida bo'shliqlar paydo bo'lish ehtimoli baland bo'ladi. To'nda turish uchun tekis kuylash maqsadga muvofiqdir. Legatoda m, n, p undoshlari alohida ahamiyatga ega. Ular bo'rttirib, cho'zib kuylansa kelayotgan unli tovush uyg'un ohagda yangrashiga yordam beradi.

Yuqorida aytilgandek, ko'pgina xor asarlarida asosan markato va legato talaffuzi qo'llaniladi.

Dirijyor talaffuzning qaysi turi qaysi musiqiy jumlagam mosligini aniqlab, xor ijrochilariga ko'rsatib beradi. 2- rasmda ikkala talaffuz ketma-ketligi ko'rsatilgan. Undan tashqari vaqti-vaqti bilan stakkatoda kuylash ham berilgan. Stakkato ham ijrochilikning turlaridan biri. Odatda bastakorlar asarlarining ta'sirini kuchaytirish uchun shunday tirlardan foydalanadi va ijrochilarga taqdim etadi."

Bu yuqorida aytib o'tilgan kuylash yo'llari a'kapella va jo'rli asarlar ijrosida muntazam ishlatiladi

Nazorat savollari

1. Legato shtrixi qanday kuylanadi?

2. Non legatoda qanday kuylanadi?

3. Stakkato qanday ijro etiladi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1 Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqam nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.

2 Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqam" 2009.

3 Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd. 3. Uchebnoe posobie-L.: Muzika. 1980.

4 Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:

<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>

Connexions Rice University, Houston, Texas

5 J. Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol" T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

6-AMALIY MASHG'ULOT

ASARLARDA MUSIQIY FRAZALARINI GARMONIK AKKORDLARI USTIDA ISHLASH.

Reja

1.Melodik yo'nalish

2. Garmonik akkordlar ijrosida soflik

1. **Melodik (gorizontal)** – xor partiyalaridagi soz, ya'ni intervallarning aniq intonatsiya qilinishi;
2. **Garmonik (vertikal)** - Umumiy xor sozi, bu akkordlarning aniq intonatsiya qilinishi.

Xor sozining tiniq va yaxshi bo'lishi xonandalarning musiqa tayyorgarligiga, ovoz apparatining holatiga, xorning qanday joylashganligiga, xona yoki sahnaning akustikasiga bog'liq bo'ladi. Xonandalar qo'shiq aytishda vokal- eshitish qobiliyat (intonatsiya) larine nazorat qilishlari va ovozning umumiy xorga nisbatan qanday eshitilayotganini kuzatib borishi, ladni sezishi zarur.

Xor sozining muhim omillaridan yana biri, **xonandalarni vokal tarbiyalashdir**. Qo'shiq aytish, solfedjio kabi mashg'ulotlar orqali xor a'zolarining vokal kuylash va garmonik eshitish qobiliyatlarini rivojlantiriladi. Xor sozlanishi sifati xonandalarning musiqa tayyorgarligi, ovoz apparati ansambllik holati, akustikasi va albatta xor rahbarining eshitish qobiliyatiga bog'liq. Xor kuylayotgan soz doiraviy (zonniy) deb ataladi. Bu uning u yoki bu tovushni kuylash sharoitiga qarab, uning balandligi ma'lum doira chegarasida pasayib yoki ko'tarilib, bir qancha o'zgarishi mumkin. Xor sozi toza intonatsiyaga bog'liq. Intonatsiya vas soz bir-birlari bilanuzviy bog'langan bo'ladi. Xorda toza intonatsiyasiz soz bo'lmaydi.

Intonatsiya (lotincha “intono” – qattiq talaffuz qilaman) – tovush balandligini ovozda aniq talaffuz qilish. U-1) Badiiy obrazning musiqa tovushlari orqali ifoda etish; 2) Unga katta bo'lmagan, nisbatan mustaqil kuychan ibora; 3) Musiqa ijrosida tovush balandligini aniq ifoda etish; 4) Musiqa asboblarning tovush qatoridagi tonlarni balandlik va tembr jihatidan aniq aks ettiradi.

2. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash.

“Yor-yor” O. Abdullayeva musiqasi, H. Rizo she'ri.

Ushbu asar aralash xor uchun Oydin Abdullayeva tomonidan Hamroqul Rizo she'riga bastalangan.

Asar “lapar” janriga yaqin yozilgan bo'lib, uni talabalar tomonidan ijro etilishini bir muncha yengillashtiradi. Xalq musiqiy janrlariga yaqin yozilgan asarlar, jumladan a kapellalarni kuylash, talabalarga shu janrni tushunib, his etib kuylashlariga yaqindan yordam beradi.

Asar *a capella* janrida bo'lib, aralash xor uchun yozilgan. Bunda: Soprano, Alt, Tenor va Bas ovoz guruhlari hamda Soprano solo ijro etishadi.

Asar murakkab 3 qismli shaklda yozilgan: A+B+A₁.

Kirish qismi – 16 takt ayollar ovozi guruhi bilan boshlanadi.

1 – qism – 32 taktdan iborat bo'lib, o'z ichiga 1-3 tsifralarni olgan.

2 – qism – bunda Soprano ovozli yakkaxonandaga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi (12 takt).

The musical score is written for Soprano, Alto, and Piano. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 8/8. The Soprano part begins with a *mp* dynamic and the lyrics "Deh-qon yi-git ish bi-lan ko'ng lim ol-gan yor - yor... Keng da - la - da". The Alto part begins with a *p* dynamic and the lyrics "yor yor yor". The Piano part begins with a *p* dynamic and the lyrics "u me-ni se vib _ qol-gan". The score is divided into two systems. The first system contains measures 1 through 5. The second system begins with a measure number '6' and contains measures 6 through 10. The Soprano part has a melodic line with some grace notes. The Alto part has a more rhythmic line. The Piano part has a bass line with some grace notes. The lyrics are written below the corresponding staves.

Asarning avj qismida butun xor ovozlari *f* ga kuylaydi. 5 – tsifradan tenor ovoz guruhlariga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi.

Asarning yozuv uslubi asosan gomofon-garmonik bo'lib, avj qismning davomida polifonik yo'lining imitatsiya elementlari har bir ovoz guruhida qo'llanilgan. Masalan:

SOPRANO

yor ku-lib ayt sin yor - yor yor

ALTO

yor yor yor yor

TENOR

ku-lib ayt sin yor yor ham il-hom - ga ham zavq - qa

9

yor to' lib ayt - sin, yor yor yor to' lib ayt-

yor yor ku lib ayt - sin yor yor yor

to' lib ayt sin yor - yor ku lib ayt - sin yor - yor

18

mf sin, yor - yor *mf* ku - lib ayt - sin, to' - lib ayt -

yor *mf* yor ku - lib ayt - sin,

to' - lib ayt - sin yor_ *mf* ku - lib ayt - sin, to' - lib ayt -

Yor ku - lib ayt - sin,

24

f sin, to' - lib ayt - sin, yor *f* yor

to' - lib ayt - sin yor *f* yor

sin, to' - lib ayt - sin, yor *f* yor

to' - lib ayt - sin yor yor

Asar re major tonalligida yozilgan, unda hech qanday modulatsiya va og'ishmalar uchramaydi.

Ovoz yo'nalishi ijro uchun juda qulay bo'lib, asarning badiiyligini yanada tabiiy yangrashiga imkon yaratadi. Asarning o'lchovi – **6/8**. Ushbu o'lchov Bu o'lchov “Yor-yor”larning xarakteriga mos bo'lib, “Ufor” raqs usuli hisoblanadi. 6/8–murakkab o'lchovlardan hisoblanib, vaqti-vaqti bilan kompozitor uning ritmik ko'rinishini o'zgartirib turadi. Masalan, asarning boshida bunday ritmik ko'rinish qo'llanilsa:

SOPRANO
Yor - yor - yor - yor - ey.

ALTO
Yor - yor - yor - yor - ey.

Asarning 2 – tsifrasida esa deyarli bir-biriga zid bo'lgan ritmik uslub qo'llaniladi. Bu ham ritmik, ham ansambl ijrosida qiyinchiliklar tug'diradi. Bunda Soprano va Alt ovoz guruhlarida ritmik surat “triol” bo'lib ketgan bo'lsa, Tenor va Bass ovoz guruhlarida bir tekis yangraydi. Keyingi taktda esa aksincha erkak ovoz guruhlarida “triol”, ayol ovoz guruhlarida bir tekis kuylanadi.

SOPRANO
yor - yor - yor yor ey yor - yor yor ey

ALTO
yor - yor - yor yor ey, yor - yor yor ey

TENOR
yor - yor yor - yor - yor yor - yor yor - yor - yor

BASS
yor - yor yor - yor - yor yor - yor yor - yor - yor

Asar tempi – Allegro moderato – o'rta tezlikda. Asarda hech qanday agogika qo'llanilmagan. Dinamik belgilardan –*cresc.*, *p*, *mp*, *mf* va *f* uchraydi.

Xorning muvaffaqiyatli faoliyati uchun xorda vokal ishlari juda zarur tamoyillardan biridir. Vokal ishlarining maqsadi talabalarga to'g'ri kuylash malakalarini o'rgatish va o'stitirishdir. Masalan, nafasli tovush hosil qilish, sof intonatsiyaga erishish, umumiy ansambl va xor sozini saqlash, aniq diktsiya,

nyuansirovka ustida ishlash, talabalarning kuylashidagi nuqsonlarni bartaraf etish, to'g'ri ovoz hosil qilish, tovush yo'nalishi malakalarini o'rnatish kabi ishlarni o'z ichiga oladi. Vokal ishlari xorda muntazam va muttasil olib boriladi.

Asarda xor ovozlarning umumiy diapozoni:

Tovush yo'nalishining xarakteri o'ynoqi, sho'x – shodon. Tovush atakasi qattiq bo'lishi talab etiladi.

Alt guruhining musiqiy yo'nalishida xromatik yarim notalar uchraydi. Undan tashqari *glissandoni* oktava oralig'ida xromatik yo'nalishiga hamda ularning intonatsion aniq ijrosi uchun dirijor va kuylovchilar nihoyatda e'tiborli bo'lishlari kerak.

Nazorat savollari

- 1.Melodik yo'nalish nima degani?**
- 2.Intonatsiya so'zini izohlab bering?**
- 3.Xor sozi nimaga bog'liq?**
- 4.Garmonik sozga qanday erishiladi?**

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 2.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqqa" 2009.
- 3.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
- 4.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 5.J.Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol"T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziynet.uz
2. www.edu.uz

7- AMALIY MASHG'ULOT

UMUMIY XOR ANSAMBLI: RITMIK,DINAMIK, INTONATSIYA USTIDA ISHLASH

Reja

1.Umumiy xor ansambli haqida

2.Ritmik,dinamik ansambllar va intonatsiya ustida ishlash

1-Guruhlar va umumiy xor ansambli - Ansambl xorning asosiy elementlaridan biri bo'lib, Tovushlar sadosidagi birlik, aniq temp va ritmda ovozlarning tembriga ko'ra hamohangligi, xor va jo'r, solist va xor ovozinig uyg'unlashuvi natijasidir.

Xor ansambli musiqa ansambllarining eng keng va qiyin turlariga kiradi va o'z ichiga ko'p sonly ijrochilarni oladi. Ansambl so'zi (fransuzcha "ensemble") – birga ya'ni hamohanglik demakdir. Ansambl turli hil bo'ladi, xor san'atida – xor sadolanishining ifoda vositalaridan biri. Xor ijrosidagi ansambllar ikki ko'rinishda bo'ladi: 1) guruhlar ansambli- ma'lum xor partiyalarining qo'shilib uyg'unlikda kuylashi; 2) Umumiy ansambl – xordagi ansambllarning qo'shilishi, ya'ni partiyalarning hamohang sadosi;

Xor san'atida ansambl - xor partiyalarining , butun xorning birgalikdagi muvozanatli sadolanishidir. Bu demak, har bir xonanda faqat o'z partiyasigina emas, balki butun xorni eshita bilishi va o'z ovozinig umumiy sadoga qo'sha bilishi kerak. Xor partiyalarida biror xonandaning ovozi o'ziga mansub guruga qo'shilmasa, shu partiyada ansambl bo'lmaydi. Guruhlardagi ansambl buzilgach bu hol umumiy ansamblga ham ta'siq qiladi va natijada umumiy ansambl hosil bo'lmaydi. Xorda to'liq ansambl barpo etish juda ko'p faktorlarni o'z ichiga oladi.

Ular:

- intonatsiya ansambli;
- tembr ansambli;
- soz ansambli;
- dinamika ansambli;
- diktsiya-orfoepik ansambl;
- agogik ansambl ;
- tessitur ansambli;
- faktura yozuvi ansambli;

Qayd etilgan ansambl elementlaridan birortasi buzilsa, umumiy xor ansambli ham buziladi.

2.Ritmik va dinamik ansambllar.

Xor ijrochiligida badiiy ansambl turli ayrim ansambllardan tashkil topadi:

- 1) Dinamik ansambl – sadolanish kuchiga ko‘ra ovozlarning qo‘llanishi;
- 2) Ritmik ansambl – ijroning ritmik birligi ;
- 3) Tembr ansambl – ovozlarning tembriga ko‘ra qo‘shilishi;
- 4) Sur‘at ansambli – ijroning sur‘at birligi;
- 5) Garmonik ansambl - ovozlarning akkord, hamohanglikdagi muvozanatli sadosi;
- 6) Diksiyali ansambl – adabiy matnni kelishib talaffuz etish;
- 7) Intonatsiyali ansambl – tovush balandligini aniq sadolantirish.

Ko‘rsatilgan ansambllardan birining buzilishi umuman xor sadolanishi ansamblining buzilishiga olib keladi. Yagona badiiy-ijrochilik ansambliga erishish, xormeystning eng qiyin vazifalaridan biridir. Vokal-texnik usullar va malakaning bir tipda bo‘lishi, barcha asar tarkibi ijrosining birligi, asar mazmuni va g‘oyaviy niyatini ochish haqiqiy badiiy ijrochilik ansamblini yaratishning muhim shartlaridan.

3. Tabiiy va sun‘iy ansambl. Ovoz partiyalari teng tessitur sharoitda bo‘lib, bir xil registrlardan foydalanilsa, hamohanglik tabiiy bo‘ladi. Bu **tabiiy ansambl** deyiladi. Partiturada ovoz partiyalari bir xil tessitur balandlikda (registrda) yozilib, ularga bir xil tovush dinamikasi (“f”, “p” yoki “mf” l. k.) – berilgan bo‘lsa, har bir ovoz partiyasi, shuningdek, butun xor tabiiy sharoitda sado beradi. Bu sado hamohang, juda uyg‘unlashgan bo‘ladi.

Sun‘iy ansambl – Ba‘zi xor asarlarida muzika sifatlari yetarli darajada bo‘lmaydi. Bunday asarlarni xor bilan ijro qilishda dirijyor sun‘iy ravishda partiyalar sadosini uyg‘unlashtiradi, ya‘ni dinamik jihatdan tenglashtiradi. Bu sun‘iy ansambl deyiladi.

Agar asarda partiyalaridagi ba‘zi epizod, fraza yoki akkordlar har xil registrlarda yozilgan bo‘lsa, (bir partiya yuqori registrda, ikkinchisi pastda) ovoz kuchi bir xil jaranglamaydi. Xorda umumiy ansambl buziladi. Bunday holda dirijyor ovozlarning dinamikasini (kuchini) sun‘iy tenglashtiradi. Ba‘zan hamma partiyalar bir xil tessitura sharoitda bo‘lib, faqat bitta partiyada pastki registr notalari berilgan va umumiy xorga “**mf**” qo‘yilgan. Dirijyor uch partiyada “**mf**” qoldirib, to‘rtinchi partiyaga “**f**” qo‘yib, uni kuchaytiradi va umumiy ovoz tengligiga erishadi. Sun‘iy ravishda hamohanglik barpo qiladi. Xor adabiyotida xor partiyalarining bir-birlaridan baland yoki past tessitura sharoitida yozilgan xor fakturalari mavjud. Masalan, aralash xor uchun yozilgan partituralarda tenor partiyasi altga ko‘ra, alt sopranoga ko‘ra balandda yoki tenor basdan, alt tenordan, soprano altdan pastda (ovozlarning kesishish hollari) bo‘lsa, bunga ikki tomonlama qarash va ansambl turini aniqlash kerak.

Xor sadolanishida tessitura masalasi katta ahamiyatga ega. Tessitura sharoitiga qarab ansamblning tabiiy yoki sun'iylikini payqash mumkin. Tessitura sharoiti taxminan bir xil bo'lsa, ya'ni barcha xor qatnashchilari zo'r bermasdan past yoki yuqori kuylasa, yoxud barcha ovozlari o'rta registrlarda bo'lsa, tabiiy ansambl ortiqcha harakatsiz hosil bo'ladi. Sun'iy ansambl ovozlari har xil tessitura sharoitida bo'lganda qo'llanadi. U vaqtda sadolanishni meyoriga yetkazish uchun ovoz kuchi sun'iy bo'rttiriladi yoki aksincha susaytiriladi

Ovoz mashqlari

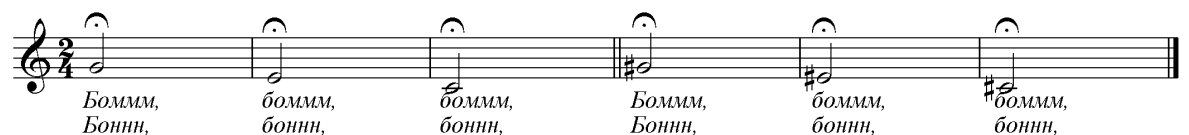
1 – mashq- Yumiqlik yoki unli tovushlarda quyidagi mashqni kuylash maqsadga muvofiq. Unda tovushlar yig'iq holda shakllanib qattiq tanglay tomon yo'naltiriladi. Bu mashqda kuylovchilarning bir ovozda birga ansamblida tiniqlik sozda kuylashlari talab etiladi.

2– mashq- quyidagi mashqni – ba, -da, - ma bo‘g‘inlarida kuylabhar bir notalarni aniq ta’kidlab ijro etish talab etiladi. Bu mashq ham yarim tonlar bilan yuqoriga hamda pastga ijro etiladi.

3 – mashq- ovozni pozitsion yuqori va unisonda sof kuylashga erishish(asosiy tonlardan transpozitsiyada kuylash) maqsadida har bir asosiy major uch tovushligining hamohang tininq ijrosiga erishish kerak. Bu mashqni fermatoda ijro etishdan maqsad har bir ovoz partiyalarining unison va ansambliga erishish.

4– mashq - Bu mashqni unli va notalar nomlari bilan ijro etish hamda fortedan pianoga qarab diminuendoni bajarish uchun kuylash ko‘zda tutilgan. Unda

intervallarning katta va kichik oraliqlarini sezish va sof kuylash maqsadga muvofiq.

Nazorat savollari

- 1.Umumiy xor ansambli deganda nimani tushunasiz?**
- 2.Ritmik ansamblga qanday erishiladi?**
- 3.Dinamik ansambl –nima degani?**
- 4.Tabiiy ansambl qanday bo'ladi?**
- 5.Sun'iy ansamblga qanday erishiladi?**

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 2.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 3.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
- 4.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 5.J.Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol"T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziynet.uz
2. www.edu.uz

8-AMALIY MASHG'ULOT

ASARLARDA TALAFFUZ USTIDA ISHLASH

Reja

1.Talaffuz haqida

2.Talaffuz ustida ishlash

Xorda talaffuz. Xor san'ati – musiqa va adabiy poetik bjodiyotni organik birlashtiruvchi san'atidir.Asardagi adabiy tekst so'zlarini tinglovchilarga etkazib berish vositasi diktsiya deyiladi. Diktsiya asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishda muhim rol o'ynaydi.Agar so'zlar poetik fikrni aniqlashtirsa, musiqa ularni emotsional bo'yoqlar bilan to'ldiradi, chuqurlashtiradi. Xor ijrochiligida xonandalardan to'g'ri diksiya (lotincha diction –nutq talaffuzi), ya'ni adabiy tekstni aniq va ravshan talaffuz qilish talab qilinadi. Tovush o'rning to'g'riligi va nafas aktivligi diksiyaga bog'liq. Tantanavor, qaxramonlik, dramatik xarakterdagi asarlar undosh tovushlarni ta'kidlab, aniq talaffuz etishni talab qilsa, lirik xarakterdagilariga esa mayin talaffuz mos. Vokal nutqi ifodali va “jonli” bo'lishi kerak. Agar unli tovushlar xonanda ovozi sadosi cho'ziqligini, kuchi va rang- barangligini ta'minlasa, undosh tovushlar esa asarning badiiy matnini mazmunini tushunarli va emotsional qilib ifodalashga imkon beradi.Vokal –xor musiqasida so'z va musiqa bibirini to'ldiradi va badiiy obraz yaratadi. Diktsiya aniq so'z talaffuzi ekan, u ijrodagi badiiy ifoda hamdir.

Lotin va ingliz tili talaffuzi.

“ 5. CHORAL DICTION: ENGLISH AND LATIN

| bv |. The first sound is | | as in "uh". The second vowel sound is also "uh" but is stressed and thus is marked | |. The schwa is probably the least understood and most mispronounced vowel sound in choral singing. When speakers, solo singers, or choirs mispronounce and stress unstressed syllables, the result is a stilted, meaningless succession of vowel sounds, much the same as the child who is asked to read an unfamiliar passage in front of the class. Some conductors, for example, substitute an "ah" vowel for the unstressed first syllable in "above" because "it sounds better." This is an absurd practice and it should not occur. A campaign needs to be mounted to save the schwa. It is a very important part of the pronunciation of our language, and its importance must remain unstressed! Other words containing the schwa are listed below. The syllable to be represented by the schwa is in bold letters. The error most often made is to pronounce these unstressed syllables as they are spelled, as in the example of the word "above."

Another example is the more commonly mispronounced word, heaven. It is often incorrectly sung as heven instead of the correct pronunciation hevan. It is interesting that the same choirs (or solo singers) who mispronounce heaven will not mispronounce the second syllable of kingdom. Neither is the second syllable of Christmas often mispronounced as—mass. There is, unfortunately, little consistency regarding unstressed syllables by many choirs. This is an aspect of diction that is equally as important as every other aspect. The beauty of the deep "ah" vowel is of little value if every syllable receives the same stress and some are also mispronounced. heaven woodland around endeth taken Christmas excellent moment again kingdom sadness petal”
Table 5.1”

“5.11. Lotin va ingliz asarlari ijrosida talaffyz.

Xor ijrochiligida bir qator turli tillarda yozilgan asarlar ijrosi talaffuzida juda ko'p muammolar mavjud bo'ladi. Asosan ingliz tilidagi asarlar ijrosida S tovushuni ba'zi xor ishtirokchilari talaffuzida shivillab, ba'zilar esa hushtak chalgandek eshitiladi. Bularning oldini olish maqsadida har bir xor artistlari bilan bir qator talaffuz mashqlarini olib boorish zarur. Ana shunday harflardan biri D (the) harfi bo'lib, uni ham talaffuzida yuqorida aytib o'tilgan muammolar bor. Xor asarlarini turli davrda yaratilganligiga qarab harflar talaffuzi o'zgaradi. Shunday harflardan yana biri R va G undosh harflaridir. Ushbu undosh tovushlarning jarangi va talaffuzi tugallayotganda o'ziga xos aniqlik bilan kuylansa, unli tovushlarning ketidan kelganda esa bog'lanib keladi kuylanishi talab etiladi. Shunday muammoli harflardan yana biri M (em) harfidir. Uning ham ijrosi yuqorida qayd etilgan undosh tovushlar bilan o'xshashdir. Anashu barcha muammoli harflarni jamoa bilan birga bir qator talaffuz mashqlari bilan ishlab, ansambl maromiga yetkazish zarur. Albatta buning ijrosi dirijyor yoki xormeystrga katta mas'uliyat qo'yadi. Harflarning noto'g'ri talaffuzi asarda keltirilgan matnni ma'nosini o'zgartirib yuborishi mumkin. Shu maqsadda asarni qaysi davrga mansubligi, kompozitor ijodidan kelib chiqqan holatda o'zi o'rganib chiqishi, so'ngra xor jamoasiga o'rgatishi lozim

Xor bilan romantik kompozitor R.Shumanning “Ave Maria” jo'rli asarini guruhlariga o'rgatish. O'rganilayotgan asarni jamoaga fortepianoda ijro etib eshittirish, yoki boshqa jamoa ijro etgan namunali video disklardan qo'yib tinglash. Asarni melodik frazalarini guruhlar bilan ishlashda intonatsion tiniqlikka, asarni kichik-kichik jumllarini qizlar yoki yigitlar guruhlar bilan qo'shib kuylatganda intervallar va akkordlarni sof ijrosi ustida ishlash. Musiqiy jumllarni kuylash jarayonida ko'proq ishlatiladigan zanjir nafasning to'g'ri

qo'llab kuylanishiga e'tibor berish. Xor partiturasini tsifralarga ajratib, o'rganilgan qismlarini fortepiano bilan qo'shib ishlash.

Nazorat savollari

1.Talaffuz nimani anglatadi?

2.Xorda talaffuz ustida qanday ishlar olib boriladi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 21.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 22.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 23.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
- 24.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 25.J.Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol"T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

9-AMALIY MASHG'ULOT

DINAMIK NYUANSLAR.

Reja

1.Dinamika haqida

2.Turli dinamik nyuanslar

Dinamika grekcha “dinamik” (dynamic) –kuch demakdir.

Musiqada dinamika tovush kuchini bildiradi.Tovushning dinamik belgisi nyuans (frantsuzcha “nyuantse”-tus) deb ham yuritiladi. Muzika asarini dinamik tuslarsiz tugatish, to'laqonli asar deb bo'lmaydi.

Ba'zida nyuanslar bilan dinamik tuslarni ajratishadi. Lekin bu ikkala tushuncha bir-birini to'ldiradi va bir ma'noda ishlatiladi. Demak, nyuanslar- tovushning dinamik tuslaridir.Mana shu tovush kuchining asarning boshidan to oxirigacha taqsimlanishi uning dinamikasi deyiladi.

Asar mazmuniga qarab tovush kuchi ma'lum joylarda o'zgarishi mumkin. Dirijyor –interpretator asarni xorga o'rgatish jarayonida dinamik tuslarni, muzika tilini, tabiiy logik urg'ularni o'zlashtirgan holda har bir muzikaviy jumla va davrdagi fikrni xonandalarga o'rgata bilishi lozim.

Nyuanslar ham badiiy ifoda vositasi hisoblanadi. Asarning badiiy-g'oyaviy mazmunini ochishda badiiy ifoda vositalari (ifodali ijro, jumlash, asarning asosiy ohangi-kuyining ravonligiga erishish) katta rol o'ynaydi.

Xorning ijrosidagi badiiylikka erishishida dinamik tuslarning ahamiyati cheksiz. Kompozitor tomonidan qo'yilgan dinamik belgilarni aniq bajarish, ya'ni uni tushina bilibgina qolmay, xorga (har bir partiyaga) o'rgata bilish kerak. Ma'lumki, har bir katta va kichik muzika jumlasini boshlanish, o'rta (avj) va oxirgi qismlarga bo'linadi. Xor rahbari shuni nazarda tutib, jumlalarining mantiqiy nuq tasini topishi va ijro qilishi (agar avtor tomonidan qo'yilmagan bo'lsa ham) lozim.Xorda to'g'ri fortissimo (“ff”) nyuansiga erishish birmuncha qiyinchilik tug'diradi. Chunki ovoz kuchi qattiq bo'lganda eshitish organlariga salbiy ta'sir qilishi sir emas. Qattiq ijroda ansamblga, yaxshi sozga erishish qiyin.

Asarning xarakteriga qarab forte ham “qattiq”, ham “yumshoq”, to'liq jarangdor qilib ijro etilishi mumkin.

Xorda piano ijrosiga og‘ir, bosiq tovushda og‘izda yumib va ochib, bir ovozda (I oktavada) mashq qilib erishish mumkin. Piano pastki registrda yumshoqroq, o‘rta registrda ravon va yuqori registrda yengil, mayin bo‘lib eshitiladi. Umuman, xorda fortissimo va pianissimo ovoz kuchlariga erishish qiyin hisoblanadi. Xorda har qanday dinamik tusni barpo qilish uchun ko‘p mashq olib borish talab qilinadi.

Masalan, A.Yegorov “Dinamik tuslar ustida ishlaganda avvalo oktava-unison mashqlqridan boshlab, sekin asta garmonik tuzimlarga o‘tish maqsadga muvofiqdir” deydi va misollar tavsiya qiladi.

Quyidagi misollardan **keshchendo, diminuendo, forte, piano, sforsando, aksent, pianissimo va fortissimo** kabi dinamik tuslar ustida ishlash uchun foydalanish mumkin.

Shuningdek, mashqlar har xil bo‘lishi mumkin. Masalan, kreshchendo va diminuendoga bir tekis erishish uchun ma‘lum bir notani yoki akkordni (o‘rta registrda) yaxshi zanjiriy nafasda (ikki, uch yoki to‘rt takt davomida) kreshchendo va diminuendo dinamik tuslarini hosil qilish mumkin.

Yoki ayollar xorida kreshchendo, erkaklar xorida diminuendo qilish (yoki aksincha) mumkin.

Aksincha, oldin diminuendo, keyin kreshchendo kabi dinamik tuslarni hosil qilish ancha murakkab bo‘lib, xor kollektividan tegishli texnik malaka talab qiladi.

Shuningdek, **sforsando, subito piano, aksent** kabi dinamik belgilar ustida alohida yoki asarlardan epizodlar olib ishlash va malaka hosil qilish mumkin. Ayrim vaqtlarda bir asarning o‘zida uning harakteriga qarab ikki o‘zgarib turuvchi yoki qarama-qarshi (kontras) dinamik tuslar qo‘llaniladi.

Kuplet formasidagi asarlarda nyuanslar har xil ko‘rinishda qo‘llaniladi. Masalan, qo‘shiqning bir bandi **m,F,S** da kuylansa, boshqa bandida piano qo‘llanilishi mumkin. Bu usul kompozitor tomonidan qo‘llanilishi yoki dirijyorning interpretatsiyasi bo‘lishi mumkin. Buni qilishdan maqsad, asarni bir xil nyuansda emas, balki har xil qilib ijro qilishdir. Har bir bandning dinamikasi uning so‘z mazmuniga qarab aniqlanadi.

Shunday qilib, xor kollektivida jumlash qobiliyatini va har qanday dinamik tuslardan to‘g‘ri foydalanish malakalarini o‘stirish ifodali ijroga zamin yaratadi.

Xor bilan romantik kompozitor R.Shumanning “Ave Maria” jo‘rli asarini guruhlariga o‘rgatish. O‘rganilayotgan asarni jamoaga fortepianoda ijro etib eshittirish, yoki boshqa jamoa ijro etgan namunali video disklardan qo‘yib

tinglash. Asarni melodik frazalarini guruhlar bilan ishlashda intonatsion tiniqlikka, asarni kichik-kichik jumllarini qizlar yoki yigitlar guruhlar bilan qo'shib kuylatganda intervallar va akkordlarni sof ijrosi ustida ishlash. Musiqiy jumllarni kuylash jarayonida ko'proq ishlatiladigan zanjir nafasning to'g'ri qo'llab kuylanishiga e'tibor berish. Xor partiturasini tsifralarga ajratib, o'rganilgan qismlarini fortepiano bilan qo'shib ishlash.

Nazorat savollari

- 1.Qanday dinamik nyuanslarni bilasiz?**
- 2.Dinamik nyuanslar nima uchun qo'llaniladi?**
- 3.Aktsent nima?**
- 4.Subito forte va subito piano nimani bildiradi?**

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 2.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 3.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.
- 4.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:
<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>
Connexions Rice University,Houston,Texas
- 5.J.Shukurov "Dirijyorlik" "Istiqlol"T-2006

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov "Xor asarlari" G'.G'ulom. T.,1980 y.
2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
3. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.
- 4.M.Jalilov "Qo'shiqlar xrestomatsiyasi" Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.ziyonet.uz
2. www.edu.uz

10-AMALIY MASHG'ULOT

ASARLARNING BADIY-MUSIQIY OBRAZLAR USTIDA ISHLASH VA KONSERT CHIQISHLARI UCHUN TAYYORGARLIK

Reja

1.Asarlarda badiiy-musiqiy obrazlar ustida ishlash

2. Konsert chiqishlari uchun tayyorgarlik

“Asar ijrosida musiqiy- badiiylikka erishish uchun uning jumllarini his qilish va dinamik tuslarini aniq bajarish lozim. Dirijyor xonandalarni har bir musiqiy jumla va gapni dinamik tuslar yordamida ifodali ijro qilishga o'rgatadi. Har qanday yaxshi o'zlashtirilgan asar o'z xarakteriga monand sur'atda ijro qilinmasa u eshituvchilarni qiziqitirmaydi. Dinamik tuslarning aniq bajarilishi hamda adabiy matn so'zlarining ifodali va aniq talaffuzi ijroning ta'sirchanligini oshiradi.

Dirijyor asarni texnik tomonidan o'zlashtirib bo'lgach xorga asarni o'rgatish jarayoni va konsert ijrosida uchraydigan ayrim qiyinchiliklar: takt hissalarini bo'linish hollari, ayrim zarblar, auftaktlar, fermato, xor ovozlari guruhlariga ko'rsatiladigan ayrim qiyin dirijyorlik ishoralari, uzishlar va boshqalar texnik tomonidan puxta va aniq bajarilishiga erishiladi. Ijrochilik tahlili davomida dirijyorda (musiqiy didi va tafakkuri tufayli) asarning badiiy obrazini yaratish haqida fikrlar tug'ila boradi. Umuman, dirijyorning asarni musiqaviy jumlalarga to'g'ri bo'la olish va uning aniq ijro sur'atini topa olish muhim ahamiyatga ega. Dirijyor repetitsiya jarayonlarida **kamertondan** asar sozini berish uchun ko'plab shug'ullanishi kerak.

Yuqorida qayd etilgan ishlar bajarilgach, asarning badiiy obrazlarini va asl mohiyatini idrok qilgan holda uni meyoriga yetkazib ijro qilish, ya'ni sayqallash ishlari boshlanadi. Asar ijro qilingan sari ovozlari uyg'unlashib, asarga sayqal berish davrida asardagi badiiy obrazlar xonandalar ongiga singa boradi.Ko'p

ovozli musiqani muntazam eshitish va kuylash undagi go'zallikni anglash va idrok etish imkonini beradi.”

Xor asarlarini badiiy va musiqaviy mazmunini ochish uchun uning to'g'ri ijro tempini topa olish dirijyordan alohida e'tibor talab etadi. Asarlar kompozitor tafakkuriga binoan ma'lum templarda ijro qilinmasa, ularning asl ma'nosi tinglovchilarga tushunarli bo'lmaydi. Asardagi dinamik tuslarning aniq bajarilishi, poetic tekstning emotsional va aniq talaffuzi uning ta'sirchanligini oshiradi. Asarlar vokal-texnik, badiiy tomondan mukammal o'rganilib sayqal berilgach, yakuniy mashg'ulotlarda barcha asarlarni takrorlash zarur.

Xor sinfi musiqiy repertuarining badiiy-musiqiy ifodali ijrosi quyidagilarni talab etadi:

- barcha musiqiy asarlarlarni intonatsion tiniq kuylanishi;
- asarlar ijrosining musiqiy obraz dramaturdiasiga mosligi;
- barcha musiqiy asarlarlarni yoddan bilish;
- asarlarni muallif ko'rsatgan tempiga rioya holda kuylanishi;
- Ovoz partiyalari birgalikdagi ijrosida uyg'unlikka erishish;
- Dirijyor jestlariga to'liq javob berish;
- jo'rnavoz bilan ansamblda kuylash;
- repititsiya jarayonida faollik.

Nazorat savollari

1.Asarlar badiiy-musiqiy obrazlari deganda nimani tushunasiz?

2.Xor jamoasi dirijo'ri va ishtirokchilari kontsert chiqishlari uchun qanday tayyorgarlik ko'rishi kerak?

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqi nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 2.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqi" 2009.

3.Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe posobie-L.:Muzika. 1980.

4.Choral techniques By: Gordon Lamb Onlaine:

<<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>>

Connexions Rice University,Houston,Texas

5.J.Shukurov “Dirijyorlik” “Istiqlol”T-2006

Qo’shimcha adabiyotlar:

1. B.Umidjonov “Xor asarlari” G‘.G‘ulom. T.,1980 y.

2. “O‘zbekiston Vatanim manim” Qo‘shiqlar to‘plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.

3. Mustaqillik taronalari (qo‘shiqlar to‘plami). G‘.G‘ulom. T.,2001 y.

4.M.Jalilov “Qo‘shiqlar xrestomatsiyasi” Nizomiy nomli TPDU 2002 y.

Elektron ta’lim resurslari

1. www.ziynet.uz

2. www.edu.uz

Mustaqil ta'lim mavzulari

1. Koʻzga koʻringan xormeysterlar faoliyati haqida
2. Xor jamoasi va uning repertuarlari haqida
3. Oʻzbekistonda har yili oʻtkazib kelinayotgan “Xor festivali” haqida
4. Bolalar vokal-xor jamoasini tashkil etish va bolalar ovozining yoshiga xos xususiyatlari haqida
5. Xorga oid adabiyotlar bilan tanishib borish.
6. Xor jamoasini tashkil etish, oʻquv-tarbiyaviy, rahbarlik qoidalarini oʻzlashtirish.
7. Jamoani konsert chiqishga tayyorlash bosqichlari haqida
8. Xor texnikasi, qoʻshiq oʻrgatish uslublari, koʻp ovozlikka oʻtish yoʻl-yoʻriqlari haqida tasavvurga ega boʻlish.
9. Ijroda nafas olish va undan foydalanish mashqlari
10. Xor asarlaridan nusxa koʻchirib, ularni oʻzlashtirish.

GLOSSARIY
(maxsus atamalar ro'yxati)

Italiyancha	O'zbek	Izoh
<i>Agoge</i>	<i>Agogika</i>	Yunon. <i>agoge</i> – chekin, chetlashtirish; musiqiy ijro ifoda vositalaridan biri, tekis sur'at va aniq ritm yaxlitligini saqlagan xolda ulardan qisqa muddatlic hekinishlar.
<i>Womans chorus</i>	<i>Ayollar xori</i>	Ayollar ovozlari: soprano, metstso-soprano, kontraltodan tarkib topgan xor.
<i>Academic style</i>	<i>Akademik uslub</i>	Mumtoz (klassik) namunalar izidan boruvchi uslub. Akademik ijro, o'akl mukammalligiga intilish va me'yordagi qat'iy did naqdligini ko'zlaydi.
<i>Academic chorus</i>	<i>Akademik xor</i>	Mumtozmusiq, zamonaviykompozitorlarasarlarinibutundiapazondab irtekis, akademikuslubida, ya'ni kuylash usuli niqobdor xolda bo'lib, tovush ravon, ovozlari xor partiyalariga aniq bo'lingan bo'lib, ijro etadigan asosan professional, ba'zangina badiiy xavaskorlik xor jamoalarining nomi.
<i>A'cappella</i>	<i>A'cappella</i>	A'kapella, ital. <i>a'cappella</i> – kapella uslubida; cholg'u asboblari jo'rlixisiz xor bo'lib kuylash.
<i>Akkompanement</i>	<i>Akkompane ment</i>	Frants. accompagnement – jo'rlik; musiqiy asarga jo'r bo'lish.
<i>Akkordo</i>	<i>Akkord</i>	Ital. <i>accordo</i> – muvofiqlashtiraman; balandligi turlicha uch va undan ortiq tovushlarning qo'shilib,

		yaxlit holda yangrashi. To'rt tovushli akkord – <i>septakkord</i> , besh tovushli akkord – <i>nonakkord</i> , olti tovushli akkord – <i>undetsimakkord</i> deyiladi.
<i>Accentus</i>	<i>Aktsent</i>	Lot. <i>accentus</i> – urg'u; sadolanishni kuchaytirish xisobiga tovush yoki akkordni alohida ta'kidlash. (>, ^, sf)
<i>Aleatoriko</i>	<i>Aleatorika</i>	Lot. <i>alea</i> – tasodif; musiqa yaratish va ijro etish uslubi. Uning asosida tasodifiy paydo bo'ladigan tovushlarni ijodiy foydalanish yotadi.
<i>Al'teratio</i>	<i>Al'teratsiya</i>	Lot. <i>alteratio</i> o'zgarish; tovush nomini o'zgartirmagan holda uning balandligi yarim ton yoki bir tonga ko'tarish yoki pasaytirish. Diez - #; dubl-diez- X; bemol – b; dubl-bemol - °; bekar - §.
<i>Annotatio</i>	<i>Annotatsiya</i>	Lot. <i>annotatio</i> – mulohaza, fikr; musiqiy asar mazmunining muxtasar bayoni.
<i>Ensamble</i>	<i>Ansambl</i>	Frants. <i>ensemble</i> – birga, birgalikda; ansambl musiqada, baletda, arxitekturada qo'llaniladi: 1. Jamoaviy kuylash, musiqiy cholg' u asboblari ijrosida uyg'unlik; 2. Xor san'atida– xor sadolanishining ifoda vositalaridan biri.
<i>Antifone</i>	<i>Antifon</i>	Yunon. <i>anti</i> – qarshi, phone – tovush, qarshi, javoban yangrovchi sado; ikki xor yoki yakkaxon va xorning navbatma-navbat kuylashi.
<i>Aralas hxor</i>	<i>Aralas hxor</i>	Turli jinsli (erkaklar va ayollari yoki bolalar) ovozlarning qo'shilishidan tarkib topgan xor jamoasi–odatda soprano, alt, tenor va baslardan iborat.

<i>Aranger</i>	<i>Aranjirovka</i>	Frants. <i>aranger</i> –tartibga solish,tuzatish; muayyan tarkibga mo'ljallangan musiqa asarini o'zgai jrochilarga moslashtirish.
<i>Articulo</i>	<i>Artikulyatsiya</i>	Lot. <i>articulo</i> – parchalayman, bo'laman; 1. Ovoz yoki musiqa cholg'u asboblari to'vushlarni bir- biriga uzviy bog'lab, yoki bog'lamasdan ijro etish usuli: legato – to'vushlarning uzviy bog'lanishi; staccato – to'vushlarni uzoq – uzoq tarzda ifodalab berish, non legato – to'vushlarni kam bog'lanishi. 2. To'vushlarni talaffuzida zarur bo'lgan, nutq organlari faoliyati.
<i>Ataccare</i>	<i>Ataka</i>	Ital. <i>ataccare</i> – hujum qilmoq, bog'lanmoq, qo'shilmoq; 1. Vokal metodikasida ovozning nafas olish holatidan– to'vush hosil bo'lishini bildiruvchi atama. 2. Musiqiy asarning boshqa qism yoki bo'limiga to'xtovsiz, jadal o'tishni ifodalovchi belgi. Bunda dirijyor qo'lini tushirmasdan navbatdagi qismni boshlaydi.
<i>Auftaktus</i>	<i>Auftakt</i>	Nem. <i>auf</i> –ustida, lot. tactus – tegish; qo'l bilan ishora qilmoq, birlamchi ogohlantiruvchi qo'l ko'tarish harakati kabilardan iboratdir yorlikning o'ziga xos imo – ishorasi.
<i>Basso ostinato</i>	<i>Bassoostinato</i>	Ital. <i>basso ostinato</i> –tayanchbas; musiqa asarida to'xtovsiz takrorlanuvchi bas ovozidagi kuy tuzilmasi.
<i>A kind of chorus</i>	<i>Bir jinsdagi xor</i>	Bir turdagi ovoz (bolalar, ayollar, erkaklar) dan tashkil topgan xor.

<i>Childrens chorus</i>	<i>Bolalar xori</i>	Yoshi xususiyatiga ko'ra farqlanadigan xor: 6-7 – 10-11 – kichik maktab yoshidagi xor; 11 -14 – o'rta maktab yoshidagi xor; 14 -16 – katta maktab yoshidagi xor.
<i>Vokalize</i>	<i>Vokaliz</i>	Frants. <i>vocalize</i> , lot. <i>vocalis</i> –unlitovush; 1. So'zsiz unli tovushlarda kuylash uslubi. 2. Xor uchun vokaliz uslubidagi asar.
<i>Gamma</i>	<i>Gamma</i>	Oktava oralig'idagi tovushqator.
<i>Garmonica</i>	<i>Garmoniya</i>	Yunon. <i>harmonica</i> – bog'lanish, hamohanglik, ohangdoshlik; musiqaining ifoda vositalaridan bo'lib, tonlarning ohangdoshlikka qonuniy birlashishi va ohangdoshliklarni ketma-ket bog'lanib kelishiga asoslanadi.
<i>General pauza</i>	<i>General pauza</i>	Lot. <i>generalis</i> – umumiy, bosh; ansambldagi barcha ishtirokchilarning birvaqtdagi to'htashi (odatda to'satdan bo'ladi), davomiyligi bir taktdan kam emas, qisqacha lotin harf bilan G.P.tarzida ifodalanadi.
<i>Geterofoniya</i>	<i>Geterofoniya</i>	Yunon. <i>heteros</i> – boshqa, phone – tovush, ovoz; bir ovozli kuyni birgalikda ijro qilganda, imrovizatsiya tufayli vaqti – vaqti bilan yuzaga keladigan ohangdoshlarning paydo bo'lishi.
<i>Homofoniya</i>	<i>Gomofoniya</i>	Yunon. <i>homophonia</i> –ravon, unison, homos - bir, phonus – ovoz; ko'p ovozlik turi.Gomofoniyada birovovz etakchi bo'lib, qolgan ovozlar unga bo'ysunadi.
<i>Dia pszon</i>	<i>Diapazon</i>	Yunon. <i>dia pason (chordon)</i> – hamma (torlar) aroovoz, soz yoki jamoa, xususan xorning eng pastdan – eng balandigacha bo'lgan tovushlar hajmi.

<i>Divizi</i>	<i>Divizi</i>	Ital. <i>divisi</i> – bo’lingan; xor, shuningdek orkestr partiyalarini ikki - uch va undan ortiq ovozlarga vaqtinchalik bo’linishi.
<i>Diktio</i>	<i>Diktsiya</i>	Lot. <i>dictio</i> – nutqtalaffuzi; kuylashda adabiy matnni to’g’ri (savodlivaaniq) talaffuz qilish malakasi. Yaxshi diktsiya– vokal, shuningdek xor ijrosining muhim shartlaridan.
<i>Dinamis</i>	<i>Dinamika</i>	Yunon. <i>dinamis</i> – kuch; tovushlarning sadolanish kuchi bilan bog’liq bo’lgan jarayon majmui. Musiqaning eng muhim ifoda vositalaridan biri. Dinamiktuslar – <i>forte</i> , <i>piano</i> , <i>cresc.</i> , <i>dim.</i> va boshqalar.
<i>Diriger</i>	<i>Dirijyor</i>	Frants. <i>diriger</i> – boshqarish; musiqa asarini jamoaviy ijrosi (orkestr, xor, ansambl)ga rahbarlik qiluvchi san’atkor.
<i>Dissono</i>	<i>Dissonans</i>	Lot. <i>dissono</i> – moslanmay yangrayman; moslashmaganlik (noohangdoshlik) hissini uyg’otuvchi va konsonansni bartaraf qilishga yo’naltirilgan hamohanglik.
<i>Genus</i>	<i>Janr</i>	Frants. <i>genre</i> , lot. <i>genus</i> – xil, tur; o’ziga xos xususiyatlar majmui bilan belgilanadigan musiqa asarlari turlari.
<i>Dvoynoy xor</i>	<i>Juft xor</i>	1. Ikki tarkibga ajratilgan xor, ya’ni bularning har biri o’z navbatida mustaqil – soprano, alt, tenor va baslardan iborat partiyalarni ijro etadi. 2. Ikki tarkibli xor uchun yozilgan asar.
<i>Imitato</i>	<i>Imitatsiya</i>	Lot. <i>imitato</i> – taqlid, ergashish; ko’povozli musiqa uslubi tamoyillaridan. Birovozda sadolangan kuy, shu zahoti yoq u yoki bu darajadagi aniqlik bilan

		takrorlanadi.
<i>Intervallum</i>	<i>Interval</i>	Lot. intervallum – oraliqmasofa; ikki musiqa tovushi orasidagi balandlik oralig'I o'zaro bog'lanishi.
<i>Interpretatio</i>	<i>Interpretatsiya</i>	Lot. interpretatio – talqin etish; musiqa asarining ijrochi tomonidan badiiy etuk talqin iinterpretatsiyaning vazifasi – asar mazmuni va g'oyasini to'liq va ishonarli darajada ochib berish.
<i>Intono</i>	<i>Intonatsiya</i>	Lot. intono – baland talaffuz etaman; 1. Badiiy obrazning musiqa tovushlari orqali ifoda etish; 2. Uncha katta bo'lmagan, nisbatan mustaqi kuychan ibora. 3. Musiqa ijrosida tovush balandligini aniq ifoda etish; 4. Musiqa asboblarning tovushqatoridagi tonlarni balandlik va tembr jihatdan aniq aks ettirish.
<i>Kamerniy xor</i>	<i>Kamer xor, kichik xor</i>	Kichik tarkibli (30-40) ijrochidan iborat xor; kamerijrochi (xonanda, ansambl)ga xos sifatlar; alohida noziklik, ijroni detallashtirish, dinamik va ritmik o'zgaruvchanlikka boy bo'ladi.
<i>Canon</i>	<i>Kanon</i>	Yunoncha canon – me'yor, qoida; kuyning barcha ovozlardagi aniq takrorida qat'iy taqlid (imitatsiya)ga asoslangan polifonik musiiqa shakli. Har bir ovozning kuyi tugamasdanturib, ayni shu kuy keyingi ovozda boshlanadi, boshlovchi ovozproposta (ital. "jumla"), taqlid qiluvchi ovoz–

		risposta (ital. “javob”) debataladi.
<i>Cantare</i>	<i>Kantata</i>	Ital. <i>cantare</i> – kuylash; tantanavor yoxud lirik –epik tabiatg aega, yakkaxon, xor va orkestr uchun yozilgan vokal-cholg’ u asar.
<i>Kapella</i>	<i>Kapella</i>	Ital. <i>cappella</i> –xor jamoasi.
<i>Klaster</i>	<i>Klaster</i>	Ingl. <i>cluster</i> – yig’ish, note cluster; zamonaviy kompozitorlik ijod va nota yozuvida musiqa tovushqatorning barcha yok ibir qator pog’onalari ayni bir vaqtda yangrashi.
<i>Kammerton</i>	<i>Kamerton</i>	Nem. <i>kammer</i> –uy,xona, <i>ton</i> -tovush-muayyan balandlikka ega bo’lgan va aniq tovush beruvshi maxsus asbob.Birinshi oktava “ lya ”tovushiga moslanadi.
<i>Konsono</i>	<i>Konsonans</i>	Frants. So’z lot.dan <i>consono</i> – tovushgamonandholda; bir vaqtning o’zida yangrovchi tovushlar, shuningdek, interval, akkordlarning o’zaro muttanosibligi, hamohangligi.
<i>Melodia</i>	<i>Kuy, melodiya</i>	Yunon. <i>melodia</i> – kuylash, ashula; musiqaning asosiy ifoda vositasi.
<i>Lad</i>	<i>Lad</i>	Slav. – uyg’unlik, tartiblilik; parda; turli balandlikdagi musiqa tovushlarining tizimli munosabati. Turg’un pog’onalarning noturg’unlari bilan o’zaro bog’liqligiga asoslanadi.
<i>Chastushka</i>	<i>Lapar</i>	Navbatma – navbat yoki o’ndan ortiq xonandalar tomonidan ijro etiladigan, ba’zan raqsli, hazil-mutoyibali o’zbek xalq qo’shig’i.
<i>Lyuftpauze</i>	<i>Lyuf tpauza</i>	Nem. Lluftpause – havo to’xtami; musiqa asarini ijro etish jarayonida qisqa muddatli to’xtash.
<i>Metr</i>	<i>Metr</i>	Yunon. Metron – o’lchov, mezon; musiqa asarida

		bir xil o'lchovdagi kuchli va kuchsiz hissalarining almashinuvi, musiqiy ritmni shakllantirish tizimi.
<i>Monodiyaniy stroy</i>	<i>Monodik tuzilma</i>	Bir ovozli tuzilma; musiqiy bayon va rivojlantiruvchi tovushlarni faqat gorizontaal jihatdan muvofiqlashtirish – bog'lash, bastalash orqali amalga oshadi.
<i>Znak dixaniya "V"</i>	<i>Nafas belgisi</i>	Vergul, yoki "V" belgisi; barcha vokal asarlar nota yozuvi (xorpartitura, partiya)da nafas almashinuvi belgisi.
<i>Nyuance</i>	<i>Nyuans</i>	Frants. <i>nuance</i> – tus; sadotusi, uning dinamik (<i>f, p, ff, pp, mf, mp</i> va x.k.) hamda muayyan tusi xususiyatining belgilari mavjud. Bular italyancha ta'kidlanib, mas., dolce – mayin, expressive – ifodali, vax.k. turlarini qo'llash musiqiy shaklaniq va ravshan ifoda, asar uslubi va ijrochining o'ziga xosligiga bog'liq.
<i>Oper choras</i>	<i>Opera xori</i>	Opera spektaklining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lgan jamoaviy ijrochilik, sahna harakati bilan bog'liq san'at turi.
<i>Orthos epos</i>	<i>Orfoepiya</i>	Yunon. <i>orthos</i> – to'g'ri, <i>epos</i> – nutq; vokal va xor asarlari ijrosida she'riy matnni to'g'ri talaffuz qilish.
<i>Penie s zakritom rtom</i>	<i>Og'izni yumib kuylash</i>	Xo ijrochiligida og'izni yumib kuyni ifoda etishdan iborat koloristik usul.
<i>Partituro</i>	<i>Partitura</i>	Ital. <i>partituro</i> , lot. <i>Partio</i> bo'laman, taqsimlayman; xor, ansambl yoki orkestrga mo'ljallangan musiqiy asrining to'liq nota yozuvi.
<i>Pauzis</i>	<i>Pauza</i>	Yunon. <i>pausis</i> – to'xtatish, tinish, damolish; musiqa asari ijrosida bir, bir necha yoki barcha

		ovozlarning ma'lum vaqt davomida sadolanishdan to'xtashi.
<i>Poli monodiya</i>	<i>Polimonodiy a</i>	Yunon. <i>poli</i> - ko'p, <i>monodia</i> – yakkaxon ashulasi; musiqiy-ijodiy tamoyil, monodik bayonning polifoniya unsurlari yordamida boyitishga asoslanadi.
<i>Poli rhutmos</i>	<i>Poliritmiya</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, <i>rhithmos</i> – moslik, bir tekis oqim; bir o'lchov (metr) bilan birlashgan ovozlarda turli ritmlarni bir vaqtda qo'shilib sadolanishi.
<i>Politonal</i>	<i>Politonallik</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, aynan ko'p tonallik; ayrim xalqlar musiqa merosi va XX asr kompozitorlik ijodiyotida bir asar yoki uning ismida turli tonalliklarni (birvaqtda) qo'shilib kelishi.
<i>Poliphone</i>	<i>Polifoniya</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, <i>phone</i> – tovush; ikki va undan ortiq kuychan ovozlarni birvaqtda qo'shilishi va shu asnoda rivojlanishiga asoslangan ko'povozlilik turi.
<i>Registrym</i>	<i>Registr</i>	Lot. <i>registrum</i> – ro'yxat, sanoq; ma'lum tessitura oralig'idagi o'ziga xos tovush temбри bilan ajralib turuvchi ovoz diapazoni qismi.
<i>Rhytmos</i>	<i>Ritm</i>	Yunon. <i>rhytmos</i> – moslik, birtekis oqim; tovushlarninguzun-qisqaliklari va urg'ularning almashib kelishiga asoslangan musiqiy tushuncha.
<i>Sekvential</i>	<i>Sekventsia</i>	Lot. <i>sequential</i> , <i>sequor</i> – ergashaman so'zidan: muayyan melodik yoki garmonik ibora, jumla (sekventsia bo'g'ini)ni yuqorilashib yoki pasayib takrorlanishi.
<i>Sinkope</i>	<i>Sinkopa</i>	Ital. <i>syncope</i> – qisqartirish, kesish; taktning kuchsiz hissasiga urg'u berish va uni chozish (natijada u vazminlashadi), kuchli hissa yoki pauzani

		qisqartirish hisobiga bo'ladi.
<i>Sonoris</i>	<i>Sonoristika</i>	Sonorizm, lot. <i>sonoris</i> – tovush, shovqin; zamonaviy kompozitorlik ijodiyotidavositalarni kolori stikifodalovchi soha, turli shovqinlar, nozik tuslar “tovushli dog’lar”, klasterlar va boshqacha tarzda bo'ladi.
<i>Tembre</i>	<i>Tembr</i>	Frants. <i>timbre</i> – tamg’a, ajratish beligisi; tovush tusi, turli cholg’u asboblari yoki turli ovozlarda ijro etilgan bir xil balandlikdagi tovushlarni farqlash imkonini beruvchi sifat.
<i>Tempus</i>	<i>Temp</i>	Sur’at, lot. <i>tempus</i> – vaqt; musiqiy asar sur’ati, metr hissalarining vaqt birligidagi tebranishlar almashinishi miqdori bilan o’lchanadi.
<i>Tessitura</i>	<i>Tessitura</i>	Ital. <i>tessitura</i> – to’qima; har qanday cholg’u yoki xonanda ovozining diapazoniga nisbatan kuy tovushlarni balandlik holati.
<i>Tonos</i>	<i>Ton</i>	Yunon. <i>tonos</i> – kuchlanish, urg’u, ta’kidlash; muayyan balandlikka egatovush, ya’ni musiqa tovushi.
<i>Tonalnost</i>	<i>Tonallik</i>	Lad tovushlarining muayyan balandligi, asosiy ton (tonika)ning o’rni bilan belgilanadi.
<i>Transpozitsion</i>	<i>Transpozitsiya</i>	Lot. <i>transposition</i> – ko’chirish; musiqa asarini ma’lum interval (oktavadan bo’lak) balandga yoki pastga ko’chirish.
<i>Tutti</i>	<i>Tutti</i>	Ital. <i>tutti</i> – hamma, barcha; musiqani orkestr, xorning barcha tarkibi bilan ijro etish.
<i>Unisono</i>	<i>Unison</i>	Ital. <i>unisono</i> , lot. <i>unis</i> – bir, <i>sonus</i> – tovush so’zidan. Bir xil balandlikdagi ikki yoki bir necha tovushlarning birdan yangrashi.

<i>Faktura</i>	<i>Faktura</i>	Lot. <i>factura</i> – ishlovberish; musiqiybayonivositalarimajmui, asarning musiqa to'qimasi (kuy, akkord, figuratsiya, alohidaovozlarvax.k.).
<i>Fermato</i>	<i>Fermato</i>	Ital. <i>fermato</i> – to'xtash; tovush, ma'lum akkord yoki pauzani cho'zish belgisi.
<i>Filerunson</i>	<i>Filirovka</i>	Filirovanie, frants. <i>filerunson</i> – tovushni cho'zish; tovush kuchini o'zgartirish, f – pdan yoki aksincha cho'zilayotgan tovush dinamikasini ravon o'zgartirish mahorati.
<i>Fuga</i>	<i>Fuga</i>	Lot. <i>fuga</i> – yugurish; polifonikasarshakli.
<i>Choros</i>	<i>Xor</i>	Yunon. <i>choros</i> – jamlovch itushuncha: xor, xorovod, yig'in, to'da va x.k. Vokal asarlarni cholg'ular jo'rligida yoki jo'rsiz (akapella) ijro etadigan xonandalar jamoasi.
<i>Xobovaya partiya</i>	<i>Xor partiyasi</i>	Diapazonideyarlibirxilvatembribir– biriga yaqin ovozlarga ega bo'lgan xorxonandolari guruhi.
<i>Xoral</i>	<i>Xoral</i>	Lot. <i>cantuschoralis</i> – xor kuylash; g'arbxristianlaricherkovdakuylashushlubi. Xoralning asosiy– grigoriancha xoral va protestant xoral turlari bo'lgan.
<i>Strich</i>	<i>Shtrix</i>	Nem. <i>strich</i> – yo'nalish, chiziq; torliasboblardatovushchiqarish. Xor ijrochiligida va dirijyorlikda ham qo'llaniladi. Tovushni boshqarishning asosiy usullari – <i>legato</i> – ravon, <i>staccato</i> – qisqa, <i>non legato</i> – ravon bo'lmagan, <i>marcato</i> – alohida ajratib ta'kidlash.
<i>Men choros</i>	<i>Erkaklar xori</i>	Erkaklar ovozi tenor, bariton va baslar (jumladan

		oktavachilar)dan iborat bo'lgan xor.
<i>Echo</i>	<i>Exo</i>	yunon. <i>echo</i> – tovush, aks-sado; musiqadaoxang, ibora, ba'zan jumlani takroran tabiiy aks-sadolanishi, muayyan badiiy bezak.
<i>Boys choros</i>	<i>O'g'il bolalar xori</i>	7-8 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan kichik yoshdagi xonandalardan tashkil topadi.
<i>Obrabotka</i>	<i>Qayta ishlash</i>	Odatdaxalkkuy-qo'shiklari, ba'zan o'zga muallif asarini muayyan ijrochilarga moslashtirish yoki qayta aranjirovkalash, transkriptsiya yo'li bilan ko'rinishlarini o'zgartirish.

GLOSSARIY

(maxsus atamalar ro'yxati)

Italiyancha	O'zbek	Izoh
<i>Agoge</i>	<i>Agogika</i>	Yunon. <i>agoge</i> – chekin, chetlashtirish; musiqiy ijro ifoda vositalaridan biri, tekis sur'at va aniq ritm yaxlitligini saqlagan xolda ulardan qisqa muddatlic hekinishlar.
<i>Womans chorus</i>	<i>Ayollar xori</i>	Ayollar ovozlari: soprano, metstso-soprano, kontraltodan tarkib topgan xor.
<i>Academic style</i>	<i>Akademik uslub</i>	Mumtoz (klassik) namunalar izidan boruvchi uslub. Akademik ijro, o'akl mukammalligiga intilish va me'yordagi qat'iy did naqdligini ko'zlaydi.
<i>Academic chorus</i>	<i>Akademik xor</i>	Mumtozmusiq, zamonaviykompozitorlarasarlarinibutundiapazondab irtekis, akademikuslubida, ya'ni kuylash usuli niqobdor xolda bo'lib, tovush ravon, ovozlari xor

		partiyalariga aniq bo'lingan bo'lib, ijro etadigan asosan professional, ba'zangina badiiy xavaskorlik xor jamoalarining nomi.
<i>A'cappella</i>	<i>A'cappella</i>	A`kapella, ital. <i>a'cappella</i> – kapella uslubida; cholg'u asboblari jo'rligisiz xor bo'lib kuylash.
<i>Akkompanement</i>	<i>Akkompanement</i>	Frants. accompagnement – jo'rlik; musiqiy asarga jo'r bo'lish.
<i>Akkordo</i>	<i>Akkord</i>	Ital. <i>accordo</i> – muvofiqlashtiraman; balandligi turlicha uch va undan ortiq tovushlarning qo'shilib, yaxlit holda yangrashi. To'rttovushliakkord – <i>septakkord</i> , beshtovushliakkord – <i>nonakkord</i> , oltitovushliakkord – <i>undetsimakkord</i> deyiladi.
<i>Accentus</i>	<i>Aktsent</i>	Lot. <i>accentus</i> – urg'u; sadolanishni kuchaytirish xisobiga tovush yoki akkordni alohida ta'kidlash. (>, ^, sf)
<i>Aleatoriko</i>	<i>Aleatorika</i>	Lot. <i>alea</i> – tasodif; musiqa yaratish va ijro etish uslubi. Uning asosida tasodifiy paydo bo'ladigan tovushlarni ijodiy foydalanish yotadi.
<i>Al'teratio</i>	<i>Al'teratsiya</i>	Lot. <i>alteratio</i> o'zgarish; tovushnomini o'zgartirmagan holda uning balandligi yoki intonatsiya o'zgarishi yoki pasaytirish. Diez - #; dubl-diez - X; bemol – b; dubl-bemol - °; bekar - §.
<i>Annotatio</i>	<i>Annotatsiya</i>	Lot. <i>annotatio</i> – mulohaza, fikr; musiqiy asar mazmunining muxtasar bayoni.

<i>Ensamble</i>	<i>Ansambl</i>	Frants. <i>ensemble</i> – birga, birgalikda; ansamblmusiqada, baletda, arxitekturada qoʻllaniladi: 1. Jamoaviy kuylash, musiqiy cholgʻu asboblarning ijrosida uygʻunlik; 2. Xorsanʼatida – xor sadolanishining ifoda vositalaridan biri.
<i>Antifone</i>	<i>Antifon</i>	Yunon. <i>anti</i> – qarshi, phone – tovush, qarshi, javob banyangrovchisado; ikkixor yoki yakkaxon vaxorning navbatma-navbat kuylashi.
<i>Aralas hxor</i>	<i>Aralas hxor</i>	Turli jinsli (erkaklar va ayollar) yoki bolalar) ovozlarining qoʻshilishidan tarkib topgan xor jamoasi – odatda soprano, alt, tenor va baslardan iborat.
<i>Aranger</i>	<i>Aranjirovka</i>	Frants. <i>aranger</i> – tartibga solish, tuzatish; muayyan tarkibga moʻljallangan musiqa asarini oʻzga ijrochilarga moslashtirish.
<i>Articulo</i>	<i>Artikulyatsiya</i>	Lot. <i>articulo</i> – parchalayman, boʻlaman; 3. Ovoz yoki musiqa cholgʻu asboblari toʻvushlarni bir-biriga uzviy bogʻlab, yoki bogʻlamasdan ijro etish usuli: legato – toʻvushlarning uzviy bogʻlanishi; staccato – toʻvushlarni uzoq – uzoq tarzda ifodalab berish, non legato – toʻvushlarni kam bogʻlanishi. 4. Toʻvushlarni talaffuzida zarur boʻlgan, nutq organlari faoliyati.

<i>Ataccare</i>	<i>Ataka</i>	Ital. <i>ataccare</i>– hujumqilmoq, bog’lanmoq, qo’shilmoq; 3. Vokalmetodikasida ovozning nafas olish holatidan– tovush hosil bo’lishini bildiruvchi atama. 4. Musiqiy asarning boshqa qism yoki bo’limiga to’xtovsiz, jadal o’tishni ifodalovchi belgi. Bundan iboratdir yorlikning o’zigacha xosimo – ishorasi.
<i>Auftaktus</i>	<i>Auftakt</i>	Nem. <i>auf</i>–ustida, lot. tactus – tegish; qo’l bilan ishora qilmoq, birlamchi ogohlantiruvchi qo’l ko’tarish harakatiga bilan iboratdir yorlikning o’zigacha xosimo – ishorasi.
<i>Basso ostinato</i>	<i>Basso ostinato</i>	Ital. <i>basso</i> <i>ostinato</i>–tayanchbas; musiqa asarida to’xtovsiz takrorlanuvchi basovozidagi kuy tuzilmasi.
<i>A kind of chorus</i>	<i>Bir jinsdagi xor</i>	Birturda gi ovoz (bolalar, ayollar, erkaklar) dantash kil topgan xor.
<i>Childrens chorus</i>	<i>Bolalar xori</i>	Yosh i xususiyatiga ko’ra farqlanadigan xor: 6-7 – 10-11 – kichik maktab yoshidagi xor; 11 -14 – o’rta maktab yoshidagi xor; 14 -16 – kattamaktab yoshidagi xor.
<i>Vokalize</i>	<i>Vokaliz</i>	Frants. <i>vocalize</i>, lot. <i>vocalis</i> –unlitovush; 3. So’zsiz unlitovushlardaki uylash uslubi. 4. Xor uchun vokaliz uslubidagi asar.
<i>Gamma</i>	<i>Gamma</i>	Oktava oralig’idagi tovush qator.

Garmonica	Garmoniya	Yunon. <i>harmonica</i> – bog’lanish, hamohanglik, ohangdoshlik; musiqainingifodavositalaridanbo’lib, tonlarningohangdoshlikkaqonuniybirlashishivaohan gdoshliklarniketma-ketbog’lanibkelishigaasoslanadi.
General pauza	General pauza	Lot. <i>generalis</i> – umumiy, bosh; ansamblidagi barcha ishtirokchilarning birvaqtdagi to’htashi (odatdato’satdanbo’ladi), davomiyligibirtaktdankamemas, qisqachalotinharfbilanG.P.tarzidaifodalanadi.
Geterofoniya	Geterofoniya	Yunon. <i>heteros</i> – boshqa, phone – tovush, ovoz; birovozlikuynibirgalikdaijroqilganda, imrovizatsiyatufaylivaqti – vaqtibilanyuzagakeladiganohangdoshlarningpaydob o’lishi.
Homofoniya	Gomofoniya	Yunon. <i>homophonia</i> –ravon, unison, homos - bir, phonus – ovoz; ko’povozlikturi.Gomofoniyadabirovoz etakchibo’lib, qolganovozlarungabo’ysunadi.
Dia pszon	Diapazon	Yunon. <i>dia pason (chordon)</i> – hamma (torlar) aroovoz, soz yoki jamoa, xususanxorningengpastdan – engbalandigachabo’lgantovushlarhajmi.
Divizi	Divizi	Ital. <i>divisi</i> – bo’lingan; xor, shuningdekorkestrpartiyalariniikki - uchvaundanortiqovozlargavaqtinchalikbo’linishi.
Diktio	Diktsiya	Lot. <i>dictio</i> – nutqtalaffuzi; kuylashdaadabiyatnnito’g’ri (savodlivaaniq) talaffuzqilishmalakasi. Yaxshidiktsiya– vokal,

		shuningdek xorijrosining muhim shartlaridan.
<i>Dinamis</i>	<i>Dinamika</i>	Yunon. <i>dinamis</i> – kuch; tovushlarning sadolanish kuch bilan bog'liq bo'lgan jarayon majmui. Musiqaning eng muhim foda vositalaridan biri. Dinamik tuslar – <i>forte</i> , <i>piano</i> , <i>cresc.</i> , <i>dim.</i> va boshqalar.
<i>Diriger</i>	<i>Dirijyor</i>	Frants. <i>diriger</i> – boshqarish; musiqa asarini jamoaviy ijrosi (orkestr, xor, ansambl)ga rahbarlik qiluvchi san'atkor.
<i>Dissono</i>	<i>Dissonans</i>	Lot. <i>dissono</i> – moslanmay yangrayman; moslashmaganlik (noohangdoshlik) hissini uyg'otuvchi va konsonansni bartaraf qilishga yo'naltirilgan hamohanglik.
<i>Genus</i>	<i>Janr</i>	Frants. <i>genre</i> , lot. <i>genus</i> – xil, tur; o'zigaxos xususiyatlarni majmu bilan belgilanadigan musiqasalar tururlari.
<i>Dvoy noy xor</i>	<i>Juft xor</i>	3. Ikki tarkibga ajratilgan xor, ya'ni bularning har biri o'z navbatida mustaqil – soprano, alt, tenor va baslardan iborat partiyalarni ijro etadi. 4. Ikki tarkibli xor uchun yozilgan asar.
<i>Imitato</i>	<i>Imitatsiya</i>	Lot. <i>imitato</i> – taqlid, ergashish; ko'p ovozlil musiqaslubitamo yillaridan. Birovozda sadolangan kuy, shu zahoti yoq u yoki bu darajadagi aniqlik bilan takrorlanadi.
<i>Intervallum</i>	<i>Interval</i>	Lot. <i>intervallum</i> – oraliq masofa; ikki musiqatovush orasidagi balandlik oraliq

		o'zarobog'lanishi.
<i>Interpretatio</i>	<i>Interpretatsiya</i>	Lot. <i>interpretatio</i> – talqin etish; musiqa asarining ijrochi tomonidan badiiy etuk talqin iinterpretatsiyaning vazifasi – asar mazmuni va g'oyasini to'liq va ishonarli darajada ochib berish.
<i>Intono</i>	<i>Intonatsiya</i>	Lot. <i>intono</i> – baland talaffuzetaman; 5. Badiiyobrazningmusiqatovushlariorqaliifodaetish; 6. Unchakattabo'lmagan, nisbatanmustaqikuychanibora. 7. Musiqaijrosidatovushbalandliginianiqlifodaetish; 8. Musiqaasboblarningtovushqatoridagitonlarni balandlikvatembrjihatdananiqaksettirish.
<i>Kamerniy xor</i>	<i>Kamerxor, kichikxor</i>	Kichiktarkibli (30-40) ijrochidan iborat xor; kamerijrochi (xonanda, ansambl)ga xos sifatlar; alohida noziklik, ijroni detallashtirish, dinamik va ritmik o'zgaruvchanlikka boy bo'ladi.
<i>Canon</i>	<i>Kanon</i>	Yunoncha <i>canon</i> – me'yor, qoida; kuyningbarchaovozlardagianiqtakroridaqat'iytaqlid (imitatsiya)gaasoslanganpolifonikmusiiqashakli. Har bir ovozning kuyi tugamasdanturib, ayni shu kuy keyingi ovozda boshlanadi, boshlovchi ovozproposta (ital. “jumla”), taqlidqiluvchiovoz–risposta (ital. “javob”) debataladi.
<i>Cantare</i>	<i>Kantata</i>	Ital. <i>cantare</i> – kuylash; tantanavoryoxudlirik –

		epiktabiatgaega, yakkaxon, xorvaorkestruchunyoziilganvokal-cholg' uasar.
Kapella	Kapella	Ital. cappella –xorjamoasi.
Klaster	Klaster	Ingl. cluster – yig'ish, note cluster; zamonaviykompozitorlikijodvanotayozuvidamusiqat ovushqatorningbarchayokibirqatorpog'onalariniayni birvaqtda yangrashi.
Kammerton	Kamerton	Nem. kammer –uy,xona, ton -tovush-muayyan balandlikka ega bo'lgan va aniq tovush beruvshi maxsus asbob.Birinshi oktava “ lya ”tovushiga moslanadi.
Konsono	Konsonans	Frants. So'z lot.dan consono – tovushgamonandholda; bir vaqtning o'zida yangrovchi tovushlar, shuningdek, interval, akkordlarning o'zaro muttanosibligi, hamohangligi.
Melodia	Kuy, melodiya	Yunon. melodia – kuylash, ashula; musiqaningasosiyifodavositasi.
Lad	Lad	Slav. – uyg'unlik, tartibililik; parda; turli balandlikdagi musiqa tovushlarining tizimli munosabati. Turg'un pog'onalarining noturg'unlari bilan o'zaro bog'liqligiga asoslanadi.
Chastushka	Lapar	Navbatma – navbat yoki o'ndan ortiq xonandalar tomonidan ijro etiladigan, ba'zan raqsli, hazil- mutoyibali o'zbek xalq qo'shig'i.
Lyuftpauze	Lyuftpauza	Nem. Lluftpause – havo to'xtami; musiqa asarini ijro etish jarayonida qisqa muddatli to'xtash.

<i>Metr</i>	<i>Metr</i>	Yunon. Metron – oʻlchov, mezon; musiqa asarida bir xil oʻlchovdagi kuchli va kuchsiz hissalarining almashinuvi, musiqiy ritmni shakllantirish tizimi.
<i>Monodiyiniy stroy</i>	<i>Monodiktuzi lma</i>	Bir ovozli tuzilma; musiqiy bayon va rivojlantiruvchi tovushlarni faqat gorizontal jihatdan muvofiqlashtirish – bogʻlash, bastalash orqali amalga oshadi.
<i>Znak dixaniya”V”</i>	<i>Nafasbelgisi</i>	Vergul, yoki “V” belgisi; barcha vokal asarlar nota yozuvi (xorpartitura, partiya)da nafas almashinuvi belgisi.
<i>Nyuance</i>	<i>Nyuans</i>	Frants. <i>nuance</i> – tus; sadotusi, uning dinamik (<i>f,p,ff, pp,mf,mp</i> va x.k.) hamda muayyan tusi xususiyatining belgilari mavjud. Bular italyancha taʼkidlanib, mas., dolce – mayin, expressive – ifodali, vax.k. turlarini qoʻllash musiqiy shaklaniq va ravshan ifoda, asar uslubi va ijrochining oʻziga xosligiga bogʻliq.
<i>Oper choros</i>	<i>Operaxori</i>	Opera spektaklining asosiy tarkibiy qismlaridan biri boʻlgan jamoaviy ijrochilik, sahna harakati bilan bogʻliq sanʼat turi.
<i>Orthos epos</i>	<i>Orfoepiya</i>	Yunon. <i>orthos</i> – toʻgʻri, <i>epos</i> – nutq; vokal va xor asarlari ijrosida sheʼriy matnni toʻgʻri talaffuz qilish.
<i>Penie s zakritom rtom</i>	<i>Ogʻizniyumi bkuylash</i>	Xo ijrochiligida ogʻizni yumib kuyni ifoda etishdan iborat koloristik usul.
<i>Partituro</i>	<i>Partitura</i>	Ital. <i>partituro</i> , lot. <i>Partio</i> boʻlaman, taqsimlayman; xor, ansambl yoki orkestrga moʻljallangan musiqiy

		asrining to'liq nota yozuvi.
<i>Pauzis</i>	<i>Pauza</i>	Yunon. <i>pausis</i> – to'xtatish, tinish, damolish; musiqa asari ijrosida bir, bir necha yoki barcha ovozlarning ma'lum vaqt davomida sadolanishdan to'xtashi.
<i>Polimonodiya</i>	<i>Polimonodiy a</i>	Yunon. <i>poli</i> - ko'p, <i>monodia</i> – yakkaxon ashulasi; musiqiy-ijodiy tamoyil, monodik bayonning polifoniya unsurlari yordamida boyitishga asoslanadi.
<i>Polirhutmos</i>	<i>Poliritmiya</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, <i>rhithmos</i> – moslik, bir tekis oqim; bir o'lchov (metr) bilan birlashgan ovozlarda turli ritmlarni bir vaqtda qo'shib sadolanishi.
<i>Politonal</i>	<i>Politonallik</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, aynan ko'p tonallik; ayrim xalqlar musiqa merosi va XX asr kompozitorlik ijodiyotida bir asar yoki uning ismida turli tonalliklarni (birvaqtda) qo'shib kelishi.
<i>Poliphone</i>	<i>Polifoniya</i>	Yunon. <i>poli</i> – ko'p, <i>phone</i> – tovush; ikki va undan ortiq kuychan ovozlarni birvaqtda qo'shilishi va shu asnoda rivojlanishiga asoslangan ko'povozlilik turi.
<i>Registrym</i>	<i>Registr</i>	Lot. <i>registrum</i> – ro'yxat, sanoq; ma'lum tessituraoralig'idagio'zigaxostovushtembribilanajral ibturovchiovozdiapazoniqismi.
<i>Rhytmos</i>	<i>Ritm</i>	Yunon. <i>rhytmos</i> – moslik, birtekisoqim; tovushlarninguzun-qisqaliklarivaurg'ularningalmashibkelishigaasoslang anmusiqiytushuncha.

<i>Sekvential</i>	<i>Sekventsia</i>	Lot. <i>sequential, sequor</i> – ergashamanso’zidan: muayyanmelodikyokigarmonikibora, jumla (sekventsiyabo’g’ini)niyuqorilashib yokipasayibtakrorlanishi.
<i>Sinkope</i>	<i>Sinkopa</i>	Ital. <i>syncope</i> – qisqartirish, kesish; taktningkuchsizhissasigaurg’uberishvaunichozish (natijadauvazminlashadi), kuchlihissayokipauzaniqisqartirishhisobigabo’ladi.
<i>Sonoris</i>	<i>Sonoristika</i>	Sonorizm, lot. <i>sonoris</i> – tovush, shovqin; zamonaviykompozitorlikijodiyotidavositarnikolori stikifodalovchisoha, turlishovqinlar, noziktuslar “tovushlidog’lar”, klasterlarvaboshqachatarzdabo’ladi.
<i>Tembre</i>	<i>Tembr</i>	Frants. <i>timbre</i> – tamg’a, ajratishbeligisi; tovoshtusi, turlicholg’uasboblaryokiturli ovozlardaijroetilganbixilbalandlikdagitovushlarnif arqlashimkoniniberuvchisifat.
<i>Tempus</i>	<i>Temp</i>	Sur’at, lot. <i>tempus</i> – vaqt; musiqiyasarsur’ati, metrhisalarningvaqtbirligidagitebranishlaralmashin ishimiqdoribilano’lchanadi.
<i>Tessitura</i>	<i>Tessitura</i>	Ital. <i>tessitura</i> – to’qima; harqandaycholg’uyokixonandaovoziningdiapazonig anisbatankuytovushlarnibalandlikholati.
<i>Tonos</i>	<i>Ton</i>	Yunon. <i>tonos</i> – kuchlanish, urg’u, ta’kidlash; muayyanbalanlikkaegatovush, ya’nimusiqatovushi.
<i>Tonalnost</i>	<i>Tonallik</i>	Ladtovushlariningmuayyanbalandligi, asosiyton

		(tonika)ningo'rnibilanbelgilanadi.
Transpozitsion	Transpozitsiya	Lot. transposition – ko'chirish; musiqaasarinima'luminterval (oktavadanbo'lak) balandgayokipastgako'chirish.
Tutti	Tutti	Ital. tutti – hamma, barcha; musiqaniorkestr, xorningbarchatarkibibilanijroetish.
Unisono	Unison	Ital. unisono , lot. unis – bir, sonus – tovushso'zidan. Birxilbalandlikdagiikkikyokibirnechatovushlarningbi rdanyangrashi.
Faktura	Faktura	Lot. factura – ishlovberish; musiqiybayonivositalarimajmui, asarningmusiqato'qimasi (kuy, akkord, figuratsiya, alohidaovozlarvax.k.).
Fermato	Fermato	Ital. fermato – to'xtash; tovush, ma'lumakkordyokipauzanicho'zishbelgisi.
Filerunson	Filirovka	Filirovanie, frants. filerunson – tovushnicho'zish; tovushkuchinio'zgartirish, f – pdanyokiaksinchacho'zilayotgantovushdinamikasini ravono'zgartirishmahorati.
Fuga	Fuga	Lot. fuga – yugurish; polifonikasarshakli.
Choros	Xor	Yunon. choros – jamlovchitushuncha: xor, xorovod, yig'in, to'davax.k. Vokalarlarnicholg'ularjo'rligidayokijo'rsiz (akapella) ijroetadiganxonandalarjamoasi.

<i>Xobovaya partiya</i>	<i>Xor partiyasi</i>	Diapazonideyarlibirxilvatembribir– birigayaqinovozlargaegabo’lganxorxonandalariguru hi.
<i>Xoral</i>	<i>Xoral</i>	Lot. <i>cantuschoralis</i> – xorkuylash; g’arbxristianlaricherkovdakuylashushlubi. Xoralningasosiy– grigorianchaxoralvaprotestantxoralturlaribo’lgan.
<i>Strich</i>	<i>Shtrix</i>	Nem. <i>strich</i> – yo’nalish, chiziq; torliasboblardatovushchiqarish. Xor ijrochiligida va dirijyorlikda ham qo’llaniladi. Tovushni boshqarishning asosiy usullari – <i>legato</i> – ravon, <i>staccato</i> – qisqa, <i>non legato</i> – ravon bo’lmagan, <i>marcato</i> – alohida ajratib ta’kidlash.
<i>Men choros</i>	<i>Erkaklar xori</i>	Erkaklar ovozi tenor, bariton va baslar (jumladan oktavachilar)dan iborat bo’lgan xor.
<i>Echo</i>	<i>Exo</i>	yunon. <i>echo</i> – tovush, aks-sado; musiqadaoxang, ibora, ba'zan jumlani takroran tabiiy aks-sadolanishi, muayyan badiiy bezak.
<i>Boys choros</i>	<i>O’g’il bolalar xori</i>	7-8 yoshdan 14-15 yoshgacha bo’lgan kichik yoshdagi xonandalardan tashkil topadi.
<i>Obrabotka</i>	<i>Qayta ishlash</i>	Odatdaxalkkuy-qo’shiklari, ba'zan o’zga muallif asarini muayyan ijrochilarga moslashtirish yoki qayta aranjirovkalash, transkripsiya yo’li bilan ko’rinishlarini o’zgartirish.

ILOVALAR

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

Ro‘yxatga olindi:

Oliy va o‘rta maxsus ta’lim

№ BD-5151600-3.10

vazirligi

201_ yil “___” ___

201_yil “___” _____

X O R S I N F I

FAN DASTURI

Bilim sohasi: 100 000 - Gumanitar

Ta’lim sohasi: 150 000 - San’at.

Ta’lim yo‘nalishi: 5111000 – Kasb ta’limi (5151600-Xalq ijodiyoti (vokal ijrochiligi))

Toshkent – 2017_

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 201__ yil
“__” _____ dagi “__” – sonli buyrug'ining __ - ilovasi bilan fan dasturi
ro'yxati tasdiqlangan.

Fanning dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha
o'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashning
201__ yil “__” dagi __ –sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi O'zbekiston davlat san'at va madaniyat insitutida
ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

Malikova D.M. – O'zDSMI, “Vokal” kafedrası dotsent v.b.

Mansurbekova F. – O'zDSMI, “Vokal” kafedrası katta o'qituvchisi

Taqrizchilar:

Kadirova S.P. – O'zDK, ”Xor dirijorligi” kafedrası dotsenti

Karimova D.A. –Nizomiy nomidagi TDPU ”Musiqá ta'limi” kafedrası
dotsenti

Fan dasturi O'zbekiston davlat san'at va madaniyat insituti Badiiy-
o'quv-uslubiy kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (201__ yil
“__” _____dagi “__” – sonli bayonnoma).

I. O'quv fanining dolzarbligi va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

Yosh avlodning musiqiy –estetik tarbiyasi bilan shug'ullanish, shu tariqa talabalarning bevosita musiqiy qobiliyatini rivojlantirish – fanning ezgu maqsadlaridan biri. Mutaxassislik fanlari orasida “Xor sinfi” fani asosiy fan bo'lib alohida o'ringa egadir.

“Xor sinfi” fani kasb ta'limi vocal ijrochiligi yo'nalishi bakalavr mutaxassisligi bo'lajak pedagoglarni musiqiy qobiliyatini yanada rivojlantirish, shakllantirish va jamoa bilan ishlash mahorati san'ati ko'nikmalarini o'rgatishga asoslanadi. Ushbu fanda dirijyorga vocal - xor jamoalariga rahbarlik qilish, xor asarlari ustida ishlash, xor partituralarini alohida o'rganish, xar bir ovoq guruhlarini shakllantirish (nafas, tiniq soz, tallafuz, artikulyatsiya, tembr, ritmik va dinamik ansambllar), tashkilotchilik qobiliyati, pedagogik va vokal – xor texnik malakalari yanada mukammal o'rgatiladi.

Fanni o'zlashtirishda xormeysterlik, tashkilotchilik, xonandalik, musiqiy-nazariy tahlil qilish, jamoa bilan ishlash ko'nikmalari hosil bo'ladi.

“Xor sinfi” fani - vocal – xor ijrochilik tarixi, turli davrlarda yaratilgan jahon va o'zbek kompozitorlari, xormeysterlar, xor jamoalari shox asarlari ijrosi va ijodi namunalarini o'rgatishni qamrab olib, amaliy bilim ko'nikmalarini takomillashtiradi va malakasini oshiradi. Fanni o'qitish dasturi milliy va xorijiy tajribalar asosida tayyorlangan.

II. O'quv fanining maqsad va vazifalari.

“Xor sinfi” fanining asosiy maqsadi bo'lajak mutaxassislarning badiiy didini, kuylash imkoniyatlarini, musiqiy asarlarni qabul qilish qobiliyatini o'zlashtirishdan, musiqiy asarlar shaklini o'rganish, uslub va mazmunini rivojlantirishdan iboratdir va amaliy ishlari bo'yicha quyidagi ishlar bajariladi: tabiiy ovoqni o'rganish, madaniy ohangda va xor sozida uslubiy ishlash, musiqa va garmonik eshitish qobiliyatining o'sishi, ritmni sezish va ansamblda ijro etishni o'rganish, nafas olishni o'rganish, tovush hosil bo'lish qoidalarini va xor ijrochilik sharoitida diksiya, musiqa frazirovkasi, turli ansambllarda ijro etish qobiliyati (xususiy, umumiy, ritmik va boshqalar), tozalik, dirijyor qo'li bo'yicha ijro etish qobiliyatini o'rganish. Xor bilan ishlash amaliyoti davomida turli davrda yozilgan asarlarni o'rganish talabalarning vokal

bilimlarini va ma'naviy tarbiyasini oshirish, xor sinfi kursining asosiy vazifasi xisoblanadi.

Xor sinfi fani 1-8 semestrlarda o'qitiladi. Xor sinfi fani: dirijyorlik, dirijorlik amaliyoti, vokal, ovoz postanovkasi, vokal ansambli, solfedjio, musiqa nazariyasi garmoniya, xor partiturasini o'qish, fortepiano va xor bilan ishlash uslubiyoti kabi fanlarni o'zlashtirish zarur. Bu fanlar vokal - xor jamoalari bilan ishlash texnik asoslarini o'zlashtirish, shuningdek musiqiy badiiy ifoda vositalarini takomillashtirish imkoniyatlarini beradi.

Xor bo'lib kuylash insonni nafaqat ma'daniy -ma'rifiy jihatdan tafakkurini kengaytiradi, boyitadi, balki uni fiziologik (o'pka, ovoz apparati) psixologik-xissiy tuyg'ularini rivojlanishiga, jamoa bo'lib ijod qilishga o'rgatadi. Xor san'ati yosh avlodni ma'naviy saviyasini, badiiy didini oshirishga, ularni birlashtirishga xizmat qilib, estetik zavq beradi.

“Xor sinfi” fanini o'qitishdan maqsad talabalarni:

- vokal-xor dirijyorligi va ijrochiligi yo'nalishlari bo'yicha yuqori malakali kadrlar yetishtirish;
- vokal-xor san'ati sohasi bo'yicha ko'nikma va malakasini shakllantirish;
- vokal-xor san'ati ijrosi qonuniyatlarini his etib o'rganish;
- turli xarakterdagi vokal-xor asarlarning badiiy-musiqiy g'oyasini chuqur tushuna bilish qobiliyatini tarbiyalash;
- jahon vokal- xor san'atining ilg'or tajribalariga tayangan holda mavjud o'zbek vokal-xor maktabini takomillashtirish va davom ettirish;
- zamonaviy talablarga javob bera oladigan g'oyaviy va badiiy asarlar repertuar tanlash usullarini o'rgatish;
- kontsertlar, turli asarlar ijrosi orqali badiiy-musiqiy g'oyalarni ro'yobga chiqarishdir.

Fanning vazifasi: “Xor sinfi” fanini o‘rganish jarayonida bakalavr quyidagilarni bajara olishi lozim:

- to‘g‘ri tovush hosil qilishi;
- vokal-xor san‘ati haqida bilishi;
- nafas va zanjir nafasda kuylash malakalari;
- ovoz mashqlarini ijro etishi;
- kuylash yo‘llari:legato, non legato va stakkato;
- ritmik to‘g‘ri kuylashi;
- talaffuz ustida ishlashi;
- dinamik nyuanslarda kuylashi;
- musiqiy frazalarni garmonik akkordlarini his etishi;
- umumiy xor ansambli;
- jamoa bo‘lib kuylash holatlari;
- xor ijrochiligining amaliy asoslari;
- musiqiy tovush sozi va sofligi;
- a‘kapella asarlarini kuylashi;
- jo‘rli asarlarni kuylashi;
- musiqiy asarlarni intonatsion sof ijro etishi;
- asarlar mualliflari haqida ma‘lumotlarni bilishi;
- akademik xor yo‘nalishidagi asarlarning tonalligini aniqlashi;
- xonandalar xor ijrochiligining o‘zaro ta‘siri;
- ijro mahoratini oshirish usullari;
- ko‘p ovozli ansambllarda kuylashi;
- yakka va jamoa ijrochiligining o‘zaro uyg‘unligini ;
- yakkaxon va xor ijrochisi sifatida kuylashi;
- saxna madaniyatiga rioya qilish;
- fonatekadan va audio yozuvlardan samarali foydalanishi;
- xor jamoasi rahbari sifatida jamoani boshqarish;
- rahbar ko‘rsatmasiga amal qilish;
- asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlashi;

ASOSIY QISM

Fanning amaliy mashg'ulotlari mazmuni

1-modul. Xor san'ati haqida.

Xor san'ati tarixi asosan yevropada yaralib, akademik yo'nalishda kuylangan.

Xor – yunonchadan-“ **choros**” jamlovchi tushuncha: xor, yig'in, to'da kabi ma'nolarni anglatadi:

1. Qadimiy grek antik teatri ishtirokchilari jamoasi, birgalikda kuylovchi, deklamatsiya etuvchi;
2. Jo'rsiz va jo'rli vokal asarlarni ijro etuvchi jamoa.

Xorlar turlari va tuzilishi bo'yicha turli ko'rinishlarda bo'ladi. Ular: bolalar, ayollar, erkaklar va aralash xorlar. Jamoalar ikki, uch va undan ko'p ovozlardan iborat bo'ladi.

Xor kuylash san'ati – vokal musiqali asarini jamoa bo'lib ijro etishdir. Xor san'ati insonlarda chuqur estetik zavq uyg'otadi, ularni birlashtiradi, hamda ma'naviy saviyasi, badiiy didini oshirishga yordam beradi. Qadimda xor kuylash san'ati diniy marosimlargagina daxldor bo'lib – cherkovlarda asosiy professional xor san'ati tusini olgan. G'arb davlatlar diniy qo'shiqchiligi, qadim yunonchaga o'xshash dastlab bir ovozli yoki oktavali bo'lgan. X-XII asrlarda ikki ovozlik (organum va diskant) paydo bo'lgandagina yuqori va past ovozlarga bo'lina boshlanadi.

Xor jamoalari va turlari . Xor- bu qo'shiqni, musiqani cholg'u jo'rligida yoki jo'rsiz, ya'ni a' kapella ijro etuvchi jamoa. Xorlar turi xorning tuzilishi va sifatiga qarab aniqlanadi.

Xorlar turiga qarab ikkiga bo'linadi: yaxlit(bir jinsli) va aralash xorlar.

Yaxlit- bir jinsli xorlarga:

bolalar xori-soprano, diskant va alt ovozlari;

ayollar xori-soprano va alt ovozlari;

erkaklar xori- tenor, bariton va bas ovozlari tashkil etadi.

Bolalar xori

Bolalar xori boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilaridan tashkil qilinadi. Ularning tarkibida asosan diskant, soprano va alt ovozlari mavjud.

Soprano 2	Alt 2
Soprano 1, diskant	Alt 1

Xorlar o'g'il bolalar, qiz bolalar yoki qiz va o'g'il o'quvchilardan va ikki, uch, to'rt ovozlardan tashkil topishi mumkin. Ovoz gruppalari **partiyalar** deb nomlanadi.

Bolalar xorining umumiy va ishchi diapazoni “**sol-lya**” kichik oktavadan “**sol-lya**” ikkinchi oktavagacha bo'ladi. Bolalar xoriga repertuar tanlashda ular uchun mos keluvchi tonalliklardan foydalanish zarur.

Xor turlaridan yana bir jinsli ya'ni ayollar va erkaklar xorlarini ham aytish mumkin. Ushbu xor jamoalarida tarkib asosida repertuarga asarlar tanlanadi.

Aralash xor jamoalari esa keng tarkib topgan xor turlaridan eng takomillashgani bo'lib, unda 4 ta asosiy ovoz partiyalari: **soprano, alt, tenor, bas (bariton)** mavjud. To'liq aralash xor keng ijro imkoniyatlariga ega bo'lib, texnik jihatdan

rivojlangan, har bir xonandaning umumiy musiqiy saviyasi ham yetuk darajada bo'ladi. Bunday xorlar har qanday murakkab asarlarni professional darajada ijro eta oladi. Xorning sadosi keng va to'liq bo'ladi. Xor xonandalari uzoq davom etadigan yirik asarlarni ham toliqmasdan ijro etish qobiliyatiga (ovoz kuchiga) ega bo'ladilar.

Aralash xor

Tenor 1,2	Bariton , bas
Soprano 1,2	Alt 1,2

O'zbek xor madaniyati rivojlanishida 1960 yili O'zbekiston davlat teleradio qo'mitasi qoshida tashkil topgan xor jamoasi (badiiy rahbar B.Umidjanov) faoliyati muhim ahamiyatga ega. Xor jamoasi dastlab 28 iste'dodli o'zbek qo'shiqchilaridan tashkil etilgan bo'lib unga iste'dodli xormeyster Botir Umidjonov rahbar etib tayinlandi. Jamoani tarkibi asta – sekin ko'payib, professional qo'shiqchilar bilan to'ldirildi. Buxorning ijrochilik malakalarini yanada oshishiga hamda yuqori muvaffaqiyatlarga erishishiga olib keldi. O'zbek milliy ijrochiligiga o'ziga xos uslub va bezak topishda B. Umidjonovning tabiiy iste'dodi va kasbiy mahorati yordam berdi.

Jamoani yil sayin ijrochilik mahorati o'sdi va murakkab xor a'kapella, vokal-simfonik asarlar, suitalar repertuarida o'rin oldi. Kompozitorlar M.Burxonov, I. Akbarov, S. Yudakov, D. Zokirov, M. Nasimov, S. Jalil, G'.Qodirov, S.Boboyev, M.Bafojev, N.Norxo'jayev, H.Raximov, D. Omonullayevalar jamoa bilan ijodiy hamkorlik qilganlar.

1982 yil xor san'atini rivojiga qo'shgan hissalar uchun bu jamoaga “Respublikada xizmat ko'rsatgan jamoa” unvoni berildi. Bu jamoa o'zining

yuksak ijrochilik madaniyati bilan alohida ajralib turadi. Jamoada turli yillarda qator iste'dodli xormeyster-dirijorlar faoliyat ko'rsatib kelganlar, ulardan: B. Lutfullaev, D.Shamsutdinova, D.Malikova, J.Shukurov, S.Radjabovalar. Shu kunlarga qadar xor jamoasi, yakkaxonlar bilan mingdan ortiq jo'rli va jo'rsiz xor asarlari magnit tasmlarga yozildi.

Hozirgi kunga qadar xor kapellasi va Respublikada xizmat ko'rsatgan xor jamoasi katta kontsert faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqdalar. Jamoalar muttasil ravishda Mustaqillik, Navro'z bayram tadbirlari, "Sharq taronalari" xalqaro Festivali, xor festivallari qatnashchisidir.

Musiqqa maktablari va umumta'lim maktablarida ham birin-ketin xor jamoalari tashkil etildi. Bolalar xor san'ati jadallik bilan rivojlandi. Turli konkurs, festivallar, qo'shiq bayramlari o'tkazililib xor san'atining eng yuqori cho'qqisi bo'lmish a'kapella ijrosida yuqori natijalarga erishildi. "Boysheshak", "Bulbulcha" jamoalari qatorida hozirgi kunda bolalar vokal-estrada ansambllari ham rivojlandi. Ulardan: "Tomosha", "Tantana", "Aladdin", "Orom", "Sevinch" va boshqalar.

2- modul. Xor janri uslublari .”Renessans davri Barokko davri*“Klassik davr”. “Romantik davr”.

1. **RENAISSANS davri** Uyg'onish davrida xor kuylash san'ati ko'p ovozlik dunyoviylik xususiyatlari kuchayishi asosida rivojlandi, natijada xor ovozlari guruhlari yuzaga keladi, ya'ni xor partiyalari – **soprano, alt, tenor, baslarga** bo'linishi belgilanadi.

Xor kuylash san'ati –**a capella** uslubini yuksalishi XV- XVI asrlarda polifoniyachi – kompozitorlar (J.Palestrina, O.Lasso, K.Janeken) ijodiyoti bilan bog'liq yetuk a akapella ijro uslubi – xor ijrochiligining eng yuqori cho'qqisi shakllanadi.

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400-1600)

The choral music of the Renaissance is a valuable source for amateur high school, university, and community choirs. Young voices are particularly suited to this music. The characteristics normally associated with the Renaissance are most aptly applied to the music written between 1400 and 1600, and particularly to that written between 1450 and 1550. Some of the qualities of Baroque music are found before 1600, and characteristics of the Renaissance are found much later than 1600. The dates of this period, as with all periods, must be taken as only guidelines since stylistic changes represent an evolvement, not abrupt changes. The Renaissance composers were part of an intellectual community that began to be as concerned with their life on earth as well as their life after death. Although the techniques of composing to rigid formulas or predetermined patterns such as isorhythm, formes fixes, and cantus firmi were changed and often abandoned, there is still a great body of repertoire from the fifteenth and sixteenth centuries that is based on a cantus firmus, for example. The techniques of writing music from such a basis were greatly relaxed, however, and marvelous examples of polyphony exist from the composers of this period. Of course, many compositions were written completely free of earlier material.

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400 1600)

Uyg'onish davri xor musiqasi havaskor o'rta maktab, universitet talabalari uchun qimmatli manba bo'lib, unga Uyg'onish bilan bog'liq 1400 asr o'rtasida yozilgan musiqalar kiradi. 1450 va 1550 yillar musiqiy asarlar barokko stilida yozilgan. Bu davr yani o'n beshinchi va o'n oltinchi asrda yaratilgan asarlar formasi Cantus firmusga polifonik asoslangan edi lekin sekin asta o'zgarib bordi. XVI asrda motetslar kuylangan. Bu yillarda Uyg'onish xususiyatlari keskin o'zgarib bordi.

“4.3.1 THE BAROQUE PERIOD (1600-1750)

The Baroque period was anticipated before 1600, although that date remains as a convenient marker for the start of the period. It is a period of dramatic expression, of a vigorous, highly ornamented art. An era of absolute monarchies, each court had its own group of musicians, both vocal and instrumental. The Doctrine of Affections of the Baroque relates to the portrayal of emotions through music. A recognized musical vocabulary expressed certain emotions. Within this overall context, composers used musical techniques to vividly describe the meaning of the words. Rising passages are found at words such as "resurrection," "heaven," etc. Descending passages were used for such phrases as "to the depths" and "descended into hell."

It was also a period of scientific discovery and reasoning. New findings in the sciences were vitally important to knowledge on the continent. Although we are usually concerned with Baroque music of the continent, it was during this period that the settlement of the New World began. Rhythmic energy, coupled with a strong melodic thrust, makes performances of Baroque music appealing and satisfying to musicians, both amateur and professional.

“ **Barokko davri (1600 - 1750)** boshlanishidat kuchli dramatik bir ifoda davri bo'lib, vokal va instrumental musiqachilarni o'z guruhlarini bor edi. Barokko musiqasi, san'ati insonlarning tuyg'ulari, ichki kechinmalari tasviri bilan bog'liq. Bu, shuningdek, ilmiy kashfiyot va tafakkuridagi bir davr edi. Bu davrda nafaqat musiqa balki ko'plab yangi fanlar hamda iste'dodli kompozitorlar iakllandi.

Barokko davrida musiqa chiqishlarini shakllanishi ijodkorlarni o'ziga jalb qiladi va har ikki havaskor va professional musiqachilar uchun qoniqarli edi.”

Dunyoviy xor san'ati rivojiga XX asr xalq ijodiyotiga asoslangan, milliy kompozitorlik maktablari paydo bo'lishi yordam ko'rsatdi. Xor madaniyati

AQSH, Lotin Amerikasi, Braziliya va Yaponiyada ham keng tarqaldi. O'zbekistonda bu san'at turi kech rivojlana boshlangan. O'rta Osiyo xalqlari hayotida qadim zamondan yakka va ansambl turli tarzida qo'shiq aytish an'analari bo'lgan. Yigit va qizlarning to'ylarda aytadigan yor-yor, o'lan, yallalar ayni ansambl ko'rinishida ijro etilgan .

“4.4.1 Classic period (1750-1820)

Music in the Classic period existed under the patronage of the aristocracy. Some composers, Haydn for example, flourished under this arrangement while others, such as Mozart, did not. The development of the orchestra, sonata-allegro form, and the symphony meant increased importance for instrumental music. The symphony, piano sonata, and the opera took precedence over choral music during this period. Some of the most important choral music were the masses written for the Catholic church.

When we speak of the music of this period, we refer mainly to that of the Viennese school-Haydn, Mozart, Beethoven, and their contemporaries. Elements of the style galant, Empfindsamer Stil, Enlightenment, and Sturm und Drang are synthesized in their music. The music was formal, objective, and exquisitely balanced. The sacred music of the Viennese school was influenced by the opera and symphony.

“Classic davr (1750-1820) dagi xor san'ati

Classic davrida musiqa san'tiga zodagonlarning rahnamoligi mavjud bo'lgan. Ba'zi bastakorlarga zodagonlar kompozitorlik ijodini rivojlantirishiga katta yordam berganlar. Masalan Haydn shundaylardan biri. Sonata-Allegro shaklida orkestr uchun simfoniya yaratish rivojlandi. Asarlar turli templar- adagi odan allegro gacha qamrab olingan. Instrumental musiqa bilan bir qatorda simfoniya, forte piano, opera va xor asarlari yaratish ham ustun oldi.

Bu davr musiqasi haqida gapirganda ko'plab asarlar, ayniqsa xor musiqasi ommaviy katolik cherkovi uchun yozilgan. Bu davrda Vena maktab asoschilari Haydn, Motsart, Betxoven va ularning zamondoshlari asarlar yaratishda o'ziga

xos uslub - galantlik, empozant elementlari uslublarini sintez qilganlar. Musiqa bu davrda rasmiy, ob'ektiv va muvozanatli edi. Vena maktabi muqaddas musiqa yo'nalishi hisoblanib opera va simfonik asarlar rivojiga o'ziga xos ta'sir etdi.

“¹²4.5.1 THE ROMANTIC PERIOD (1820-1900)

Heralded by the French Revolution, the Romantic period was one of subjectivity. The artist, no longer supported by the aristocracy, enjoyed the role of a castoff, meagerly existing in a garret as a rebel against society. The music is intensely emotional, deriving its strength from massive forces and vivid orchestration. Choral music takes a back seat to the symphony and opera. However, a number of composers contributed great choral works to the repertoire, and works for large chorus and orchestras rank among the finest works of the century. A cappella repertoire is found in small amounts but several composers, including Brahms and Bruckner, wrote beautiful and moving unaccompanied settings. Again, dating the period is arbitrary. It extends beyond 1900, well into the twentieth century.

However, using the twentieth century as a marking point for other contexts is valuable. Other contemporary styles appeared about that time and are combined in various ways. There are many musical examples of music we would label Romantic being written at the end of the twentieth century and even into the twenty-first century.

“(1820-1900) Romantik davr 4.5.1

Romantic davr - Fransuz inqilobi tomonidan yoritilgandek o'ziga xos davr edi. Romantic davrini ijodkorlar sub'ektiv davr deb ham hisoblangan. Bu davr musiqasi hissiy emas, balki o'ziga xos kuchli emotsionalligi, ommaviyligi, yorqin, to'liq va boy garmonik orkestrrovkasi bilan ajralib turadi.

¹² Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 153

Bastakorlar xor musiqasini simfoniya va opera uchun kerakli, tayanch etib ijodlarida yoritdilar. Bir qator kompozitorlarning yirik xor asarlarini: kantata, oratoriya, messa, rekviemlarni xor jamoalari o'z repertuar dasturlariga kiritganlar. Xor va orkestr uchun asrning eng yaxshi yirik asarlari yaratildi. Yirik asarlar qatorida a' cappella janrida ham kompozitorlar ijod qilganlar. Brams, Bruckner va boshqa bastakorlar kichik hajmda bir qator go'zal asarlar yozganlar. Yana, davri cho'zilgan o'zboshimchalik hisoblanadi. XX asr, 1900 yillarda musiqa o'ziga xos zamonaviy uslublar kengaytirildi. Bu davrda yaratilgan musiqa asarlari Romantik yorlig'ini oldi. Romantik kompozitorlar (F. Schubert, F. Mendelson, R. Schuman, I. Brams v.b.) ijodida a' capella, kamer xor musiqasi janri vujudga kelib, qator Yevropa mamlakatlarida maxsus xor jamiyatlari (Lidertafel, Orfeon va b.) paydo bo'ladi. G'arbiy Yevropa madaniyati rus xor kuylash san'ati ijrochiligiga (M. Berezovskiy, D. Bortnyanskiy, YE. Fomin va b.) ham samarali ta'sir ko'rsatdi."

3- modul. Ovoz mashqlari. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash.

Ovoz mashqlari.

Xorning mashg'uloti talabalar ovozini qo'shiq aytishga tayyorlashdan boshlanadi. Ularning ovoz apparatini ma'lum mashqlar bilan ish holatiga keltirmay asarlar kuylashga o'tib bo'lmaydi. Bunda ovoz apparatini qizdirishdan tashqari, talabalarning vokal – eshitish qobiliyatini sozlash ham ko'zda tutiladi.

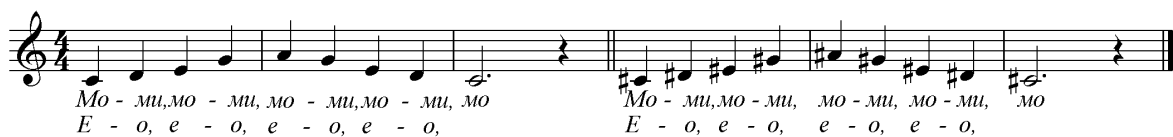
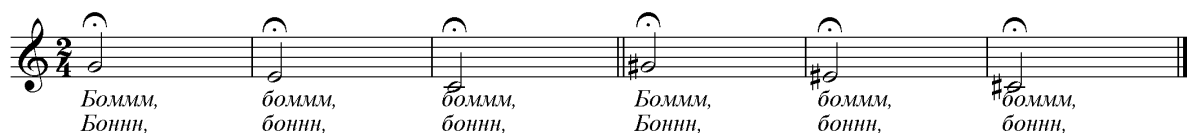
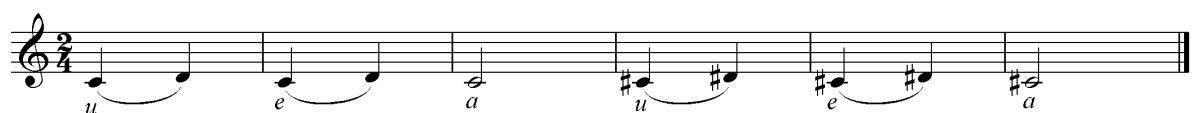
Mashg'ulotlarda to'g'ri ovoz pozitsiyasiga va nafasga, yaxshi ansambl va sozga, bir xil ovoz hosil qilishga va yaxlitlik, jarangdorlikka erishiladi. Ovoz mashqlari jarayonida vokal – xor texnikasi mustahkamlanadi. Ayniqsa, artikulyatsiya apparatining aktivligi oshadi. Shu bilan birga ovozni rivojlantirish, uning diapazonini kengaytirish, so'z talaffuzining aniqligiga erishish, garmonik qobiliyatni o'stirish kabi muhim ishlar ko'zda tutiladi.

Mashqlarni o'rta registr, qulay tessitura, o'rta dinamika, sekin tempda oddiy mashqlar bilan unisonda boshlab, sekin-asta garmonik (ikki, uch va to'rt ovozli) tuzumlarga o'tish maqsadga muvofiq. Ovozlarini qizdirish barcha ishtirokchilar, ya'ni butun xor bilan birga boshlansa, ba'zi mashqlarda alohida ovozlar: pastki ovozlardan boshlab keyin yuqori ovozlar qo'shiladi.

Ba'zi asarlardan namunalar ham mashqlarda qo'llanilishi mumkin.

Mashqlar fortepiano jo'rligida va jo'rsiz kuylanishi mumkin.

Mashqlar har doim bir xil kuylanishi shart emas. Ularni shu kuni o'rgatiladigan asarlardan kelib chiqqan holda o'zgartirish mumkin. Chunki asardagi ma'lum bir vokal – texnik ijro masalalarini hal etishda yordam beradi.

Adagio

A...
Mi...

Allegretto

Da...
Do...

A...

“6.7 Warm-Ups and Warm-up as a Tune-up

6.7.1 WARM-UPS

Some choral directors use vocal warm-ups at the beginning of a rehearsal because they believe the warm-ups will make the student's voice ready for intensive rehearsal. Some of these directors use the same warm-up exercises in every rehearsal and strive to obtain maximum results with their use.

Other choral directors use warm-up exercises only because they think they are supposed to use them. They do not have a planned use for them but use them because they do not know what else to do to start the rehearsal.

The use of vocal exercises only to free the singer's voices and ready them for rehearsal is an inefficient use of rehearsal time. While it is true that these two factors are important, it is equally as true that much more can be gained through the use of this time. Try to incorporate some rhythmic, melodic, or harmonic elements from the music that is being rehearsed into some of the opening exercises. This does not mean that this must be done with each exercise or all of the time, but that one exercise can be slanted to a particular rehearsal problem. This can be done with just a little planning and the use of a chalkboard.

One example of this is a passage that this author used as an exercise to develop cleanly articulated runs for several weeks before the music from which it was taken was even distributed. It was apparent that it (and one other similar passage) would cause rehearsal problems because both were to be sung at a moderately fast tempo, and by the basses, often the least flexible section of the choir.

“6.7. Ovoz mashqlari.

Barcha xor rahbarlari vokal ovoz mashqlaridan albatta repetitsiya boshida foydalanishadi, chunki, bu mashqlar talabalarning ovozini repetitsiyaga faol tayyor deb hisoblaydilar. Ba'zi xor rahbarlari esa huddi shu mashqlarni

asarlarning ijrosida yuqori natijalarga erishish maqsadida repetitsiyalar o'rtasida ham muntazam foydalanadi.

Dirijyor repetitsiya jarayonlarini rejalashtirib, ularni reja asosida olib borishi kerak. Darslar jarayonida ovoz qizdirish mashqlari bilan talabalarni ovozlari ustida unumli ishlash, ularni repetitsiyalarga tayyorlash va asarlarni kuylashda ana shu olingan ko'nikmalardan foydalanish lozim. Bu ikki omil juda muhim hisoblanadi. Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida melodic, usulli va garmonik elementlarga ega bo'lgan mashqlarni qo'llab borish kerak. Bu ovoz mashqlari har doim yangilanib borilsa ish jarayoni qiziqarli o'tadi.

Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida o'rgatiladigan asarlardan jummalarni mashq sifatida foydalanish ham mumkin, ularni mukammal o'rganilganligi asarlarning ijrosi vaqtida yaxshi natija beradi.

Har bir ovoz guruhlar qatnashchilari va ayniqsa bas partiyalariga bu quyida keltirilgan mashq juda katta yordam beradi (6.2-rasm). Namunada berilgan ushbu mashqni kuylashda unli tovushlardan (a, o, ya) foydalanish maqsadga muvofiq.

Namuna sifatida ko'rsatiladigan bir qator mashqlar bilan darslarni boshlash mumkin. Mashqlarni maqsadlarini talabalarga tushuntirib berish lozim

Mashqlar skripka kalitida berilgan bo'lsa ham, bas kalitlarida yigitlar ham ijro etishlari mumkin. Ovoz mashqlarini muntazam o'zgartirib borish lozim, lekin ba'zi mashqlarni rejada saqlagan holda ijro etib borish mumkin.

Talaba ovozlari mashqlardan so'ng bir oz dam oldirgan holda o'qituvchi o'tiladigan asarning mohiyati yoki tarixi haqida so'z yuritishi maqsadga muvofiq.

Bu vaqt ichida ularning ovozlari va ovoz paychalari bir oz tiniqib turadi. Qanday mashqlardan dars jarayonini boshlashni va kuylatishni xormeysterning o'zi tanlaydi. Bu mashqlarni kuylashda xor ohangini birlashtirib ansamblga erishmaguncha bir necha bor qaytarish mumkin. Texnik jihatdan mashqlarni

alohida ovozlarda ham to'xtalib ishlab, mashq ohangi va hissalarini birdek ansamblda kuylatib, tekislab, barcha ovozlarni birga kuylatganda tiniq, sof ohanglarni ijrosiga erishish zarur.

Dirijyor qanday jamoada : o'rta maktab xori, talabalar xori professional yoki havaskorlar xorida ishlashdan qat'iy nazar har doim ishni xor ovozlari mashqlari bilan boshlash zarur. Mashq jarayonlarida xor ishtirokchilariga tovush hosil qilish, ovozlarga tazyiq o'tkazmay kuylash talab etiladi. Mashqlarni ijrosida xorning ansambliga erishish zarur. Dars jarayonida dirijyor xor ishtirokchilarining ovoz temblari, ritmik bir hillik, xor birligi va aniq ijrosiga erishadi. ”

4- modul. Nafas va zanjir nafas malakalari

Xor ishtirokchilari kuylash vaqtida, ya'ni tovush hosil qilishda nafasni to'g'ri yo'lga qo'yishi muhim rol o'ynaydi. Kuylash vaqtida nafas olish tez, qisqa vaqt oralig'ida sodir bo'lib, nafas chiqarish esa bir qancha vaqtga cho'ziladi. Kuylash jarayonidagi nafas fiziologik nafasdan keskin farq qilib, ijro etilayotgan asar harakteriga qarab o'zgarib turadi.

Xonandalik nafasi bu shunday jarayonki uni xonanda nafaqat diqqati balki irodasi bilan buysundiradi. Xorda nafas pastki quvurg'a – diafragma usulida olinadi. Kuylash jarayonida nafas olishning bir qancha turlari aniqlangan: pastki qovurg'a kengayuvchi nafas, yelka kengayuvchi nafas, qorin bilan nafas olish, ko'krak bilan nafas olish.

Kuylash vaqtida nafas olishning pastki qovurg'alar kengayuvchi nafas olish va qorin bilan nafas olish turlarini ishlatish ma'quldir. Diafragma odam organizmida ko'krak va qorin bo'shlig'ini ajratib turadi. Pastki qovurg'alar va diafragma vositasida nafas olishda, nafas olish va chiqarish diafragma orqali tartibga solinadi. Xonanda xuddi gul hidlagandek nafas oladi. Bunda o'pkalar kengayib pastki qovurg'alarni tashqi tomonga suradi va diafragma pasayadi.

Natijada qorinning devori oldinga shishib chiqadi. Bu holda yelka va ko'krakning yuqori qismi o'zgarmaydi. Nafas chiqarish qorin tarang qobig'ining xarakati bilan boshqariladi va havo yuqoriga yo'naladi. Ovoz pardalarini tebranishga undaydi. Pastki qovurg'alar va diafragmalar asta-sekin o'z qobig'iga qaytadi. Nafasni tejam bilan sarflash xonandaning tajribasi va mahoratiga bog'liq.

Nafas asarning tempiga, jummalarning katta – kichikligiga qarab bir maromda, tez, yengil, tekis, cnyqyr olinadi. Nafas tejam bilan sarflanishi kerak. Asarlar kuylanganda haddan tashqari ko'p nafas olish mumkin emas. Bu ovozning zo'riqishi, shovqinli bo'lishiga olib keladi.

Xor rahbari xorda to'g'ri nafas olish va uni tejab sarfkash usllarini shakllantira boradi.

Zanjir nafas. Xorda ko'p ishlatiladigan nafasning yana bir turi zanjir yoki ulama nafas olish usulidir. Musiqa asarlarida uzoq davom etuvchi kuy jummalari bo'lsa, xor yoki xor partiyalarini uzluksiz sadolanishini ta'minlab beruvchi **ulama (zanjir)** nafas qo'llaniladi. Bu holda xonandalar navbatma-navbat nafas oladilar va bu o'z navbatida o'z partiyalariga juda ehtiyotkorlik bilan sezilmas darajada qo'shilishlarini talab qiladi. Aks holda ansambl birligi buzilishi mumkin. Ba'zi asarlar boshdan oxirigacha ulama nafasda ijro etishni talab qiladi. Kuyning yoki xor asarining bog'liqligini uzviyligini ta'minlash maqsadida zanjirnafas qo'llaniladi. Zanjir nafasda kuylashni o'ziga xos qoidalari bor:

5. Xor ishtirokchisi ikki yonidagi guruhdoshlari kuylayotgan vaqtda nafas olishi mumkin.
6. Nafasni olgach, guruxdoshlari va xorga sezdirmasdan qo'shib kuylab ketishi kerak.
7. Olingan nafas oddiy nafasga nisbatan tezroq olinishi kerak.
8. Nafasni unli tovushlar kuylanib turgan vaqtda olinishi maqsaga muvofiq.

Dirijor jamoa ishtirokchilarining kuylash malakalarini yanada rivojlantirish va takomillashirish maqsadida qator kompleks ovoz mashqlarini ishlab chiqishi kerak.

“6.2 Abdominal, Diaphragmatic, or Intercostal Breathing

6.2.1 ABDOMINAL, DIAPHRAGMATIC, OR INTERCOSTAL BREATHING

Proper breathing is important to good singing. Most persons breathe in a shallow manner that is inadequate for the purposes of singing. It will sustain life however, and be usable for normal speech. As a general rule, young people must be reminded of natural breathing or what conductors most often refer to as abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing. It is necessary to point out that intercostal breathing, rather than clavicular breathing, is desirable for the following reasons:

1. A singer can take the necessary amount of air without tightening muscles in the throat.
2. A singer can inhale more air.
3. A singer can control the air once it is inhaled. The air must be released in a continuous supply for sustained singing.

Abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing requires correct posture for singing. There is no need for elaborate diagrams to illustrate good posture. The singer should stand erect, but not ramrod straight. The weight should be evenly distributed on both feet and the singer should carry the weight on the balls of the feet. The chest should be high and the shoulders slightly sloped, not hunched up in an attempt to "square" them. In effect, an erect but nonmilitary stance will be

the result of a good singing posture. When students are seated they should be told to sit forward in their chair and not use the back of the chair. Often, singers are asked to rehearse in chairs that do not reinforce a good singing posture, or that do not even allow for a good singing posture ...”¹³

“6.2.1 Abdominal

Diafragmali nafas.

Yaxshi kuylashda to'g'ri nafas olish muhim. Ko'pchilik xonandalar nafasini chuqur, kerakligicha olmaydilar. Oddiy nafas bu hayot , so'zlashuv uchun mos.

Yosh xonandalar shuni yodda tutishlari kerakki kuylash uchun asosan qorin bo'shlig'I, diafragmada (qovurg'ada) olingan nafas qulayir.

O'rta qovurg'a biqin nafasi afzalliklari:

- 1.Xonanda tomoq mushaklarini zo'riqtirmay keragicha nafas olishi kerak.
- 2.Xonanda ko'proq nafas olishi mumkin.
- 3.Xonanda nafas olish jarayonini nazorat qilishi kerak.

Barcha nafas olish yo'llarini kuylashga tadbiq etayotganda qomat to'g'ri bo'lishi kerak. Xonanda o'z og'irligini ikki oyoqga bir me'yorda taqsimlab, barmoqlariga tayanib tirishi lozim. Qomatni ko'krak qismi yuqori ko'tarilib, yelka biroz egiladi,lekin o'ta bukilib ketilmaydi. Dars jarayonida talabalarga stulda qanday o'tirish va kuylash xolati haqida muntazam eslatib borish zarur.Bunda kreslo yoki stulga taqalib o'tirmasdan oyoqlar erga mustahkam qo'yilgan holatda o'tirilishi kerak. Bir qator ovoz mashqlarini turgan holatda, nafaslarni tog'ri olib kuylatish zarur.”

¹³ Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 193-195

5- modul. Kuylash yo'llari: legato, non legato va stakkato.

1. Kuylash yo'llari: legato, markato, non-legato va stakkato.

Xor bo'lib kuylashda vokal san'atida kuylanganidek bir qator kuylash yo'nalishlari mavjud: **legato, markato, non-legato va stakkato.**

Legato - musiqa san'atida, vokal-xor ijrochiligida keng qo'llaniladigan asosiy shtrixdir. Unda ohang bir tekis, bog'lanib yangraydi. Kuylarni yzviy ravishda bog'lab kuylash legatoning asosiy formasi. Legato kuylashga erishish uchun xonanda frazalarni intonatsiyasi harakatlanishini sezishi kerak. Xonanda melodik ko'rinishni avval ongida hayolan tasavvurla tuzib, so'ng uni ijro etadi. Legatoda barcha uhli tovushlar bir-biri bilan undosh tovushlar orqali balandligi, shakli o'zgargan holda ketma – ketligini buzmay maksimal artikuluatsiyada kuylanadi. Qator quyulib kelayotgan kuylarni bog'lab kuylash natijasida ovoz tembri jilosi o'ziga xos o'zgaradi.

Markato - legatoga nisbatan kamroq lekin ishlatiladigan shtrixlardan.

Non-legato - notalarni alohida-alohida, bog'lanmasdan kuylanadigan shtrixlardan. U legato va stakkatoning oralig'idagi uslub bo'lib unda tovushlarni juda bog'lab ham emas, lekin uzib ham emas balki alohida kuylanadi.

Stakkato - notalarni uzib-uzib, ta'kidlab ijro etiladigan shtrix. Stakkatoning eng muhim jihati tovushlar orasida tsezuralarning bo'lishi, ya'ni tovushlar bog'lanmasdan, uzib-uzib jaranglashiga erishish talab etiladi. Bu ovoz yo'nalashida jaranglash qisqa bo'lab, bo'g'inlarda turtki aktsentlar nafas tayanchi bilan uriladi. Stakkato malakasini egallash chog'ida talabalarga o'gituvchi o'zi avval uni amalda kuylab ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

2.“5.10 Marcato and Legato Diction

5.10.1 MARCATO AND LEGATO DICTION

There are two general types of diction, or styles of singing that a choral director will teach. These are marcato and legato diction. Marcato diction is sharply defined with explosive consonants, and often, accented vowels. It is a strong diction reserved for forceful, declamatory texts. This diction would be appropriately used in instances such as that presented in figure 1. This is a good example of the power that may be obtained with marcato diction. Not only are the consonants exaggerated but the vowels also receive a heavy accent. **Legato** diction, misapplied in this instance, would destroy the forceful nature of this opening statement.

In legato diction each note should be tied to the next with no space between them.

This is somewhat difficult for young singers to do. They often allow the intensity to drop off in the tone toward the end of each note, creating a space between notes. Again, the principle of growth in the tone will help achieve a smooth, flowing line.

The consonants | m | and | n | take on special significance in legato diction. They may be elongated somewhat, being sounded as a hum slightly before the consonant is articulated. These sounds help carry a well-shaped tone through to the next vowel. Many choral works, of course, combine marcato and legato diction. The director needs to determine which type of diction will be appropriate to each phrase and emphasize that fact to the choir. Figures 2 and 3 are examples of a work that incorporates both types of diction in an alternating manner. It is also occasionally necessary to sing staccato, but this isn't as much a style of diction as it is a special type of light, quickly articulated diction that might be categorized at the very extreme end of marcato diction.”¹⁴

¹⁴ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 173-175

“5.10.Markato va legato ijrosida talaffuz.

Bu talaffuzdan foydalanishdan tavsiya etiladi.1- rasmdagi xolatta Markato talaffuzi juda o'rinli misol bo'la oladi. Urg'u nafaqat undosh tovushlarga , balki unli tovushlarga beriladi.

Legato talaffuzi bu holda juda noo'rindir,chunki asar tabiiy kuchni yo'qatadi. Legatoda har bir nota o'zaro mayin,yumshoq ketma-ketlikda ijro etiladi. Notalar orasida hech qanday bo'shliq bo'lmaydi. Yosh ijrochilar uchun bu murakkabdir.

Ular legatoning ijro jarayonida kuyning oxiriga etguncha bir to'n pasayishi, notalar orasida bo'shliqlar paydo bo'lish ehtimoli baland bo'ladi. To'nda turish uchun tekis kuylash maqsadga muvofiqdir.Legatoda m,n,p undoshlari alohida ahamiyatga ega.Ular bo'rttirib,cho'zib kuylansa kelayotgan unli tovush uyg'un ohagda yangrashiga yordam beradi.

Yuqorida aytilgandek, ko'pgina xor asarlarida asosan markato va legato talaffuzi qo'llaniladi.

Dirijyor talaffuzning qaysi turi qaysi musiqiy jumlagam mosligini aniqlab,xor ijrochilariga ko'rsatib beradi.2- rasmda ikkala talaffuz ketma-ketligi ko'rsatilgan.Undan tashqari vaqti-vaqti bilan stakkatoda kuylash ham berilgan. Stakkato ham ijrochilikning turlaridan biri. Odatda bastakorlar asarlarining ta'sirini kuchaytirish uchun shunday tirlardan foydalanadi va ijrochilarga taqdim etadi.”

Bu yuqorida aytib o'tilgan kuylash yo'llari a'kapella va jo'rli asarlar ijrosida muntazam ishlatiladi

6-modul. Asarlarda musiqiy frazalarini garmonik akkordlari

ustida ishlash.

1. **Melodik (gorizontal)** – xor partiyalaridagi soz, ya'ni intervallarning aniq intonatsiya qilinishi;

2. **Garmonik (vertikal)** - Umumiy xor sozi, bu akkordlarning aniq intonatsiya qilinishi.

Xor sozining tiniq va yaxshi bo'lishi xonandalarning musiqa tayyorgarligiga, ovoz apparatining holatiga, xorning qanday joylashganligiga, xona yoki sahnaning akustikasiga bog'liq bo'ladi. Xonandalar qo'shiq aytishda vokal- eshitish qobiliyat (intonatsiya) larine nazorat qilishlari va ovozning umumiy xorga nisbatan qanday eshitilayotganini kuzatib borishi, ladni sezishi zarur.

Xor sozining muhim omillaridan yana biri, **xonandalarni vokal tarbiyalashdir**. Qo'shiq aytis, solfedjio kabi mashg'ulotlar orqali xor a'zolarining vokal va garmonik qobiliyati rivojlantiriladi. Xor sozlanishi sifati xonandalarning musiqa tayyorgarligi, ovoz apparati ansambllik holati, bino akustikasiva albatta xor rahbarining eshitish qobiliyatiga bog'liq. Xor kuylayotgan soz doiraviy (zonniy) deb ataladi. Bu uning u yoki bu tovushni kuylash sharoitiga qarab, unung balandligi ma'lum doira chegarasida pasayib yoki ko'tarilib, bir qancha o'zgarishi mumkin. Xor sozi toza intonatsiyaga bog'liq. Intonatsiya vas soz bir-birlari bilanuzviy bog'langan bo'ladi. Xorda toza intonatsiyasiz soz bo'lmaydi.

Intonatsiya (lotincha “intono” – qattiq talaffuz qilaman) – tovush balandligini ovozda aniq talaffuz qilish. U-1) Badiiy obrazning musiqa tovushlari orqali ifoda etish; 2) Unga katta bo'lmagan, nisbatan mustaqil kuychan ibora; 3) Musiqa ijrosida tovush balandligini aniq ifoda etish; 4) Musiqa asboblarining tovush qatoridagi tonlarni balandlik va tembr jihatidan aniq aks ettiradi.

2. **Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash.**

“Yor-yor” O. Abdullayeva musiqasi, H. Rizo she'ri.

Ushbu asar aralash xor uchun Oydin Abdullayeva tomonidan Hamroqul Rizo she'riga bastalangan.

Asar “lapar” janriga yaqin yozilgan bo'lib, uni talabalar tomonidan ijro etilishini bir muncha yengillashtiradi. Xalq musiqiy janrlariga yaqin yozilgan asarlar, jumladan a kapellalarni kuylash, talabalarga shu janrni tushunib, his etib kuylashlariga yaqindan yordam beradi.

Asar *a capella* janrida bo'lib, aralash xor uchun yozilgan. Bunda: Soprano, Alt, Tenor va Bas ovoz guruhleri hamda Soprano solo ijro etishadi.

Asar murakkab 3 qismli shaklda yozilgan: A+B+A₁.

Kirish qismi – 16 takt ayollar ovozi guruhi bilan boshlanadi.

1 – qism – 32 taktdan iborat bo'lib, o'z ichiga 1-3 tsifralarni olgan.

2 – qism –bunda Soprano ovozli yakkaxonandaga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi (12 takt).

Asarning avj qismida butun xor ovozlari *f* ga kuylaydi. 5 – tsifradan tenor ovoz guruhlariga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi.

Asarning yozuv uslubi asosan gomofon-garmonik bo'lib, avj qismning davomida polifonik yo'lning imitatsiya elementlari har bir ovoz guruhida qo'llanilgan. Masalan:

Asar re major tonalligida yozilgan, unda hech qanday modulatsiya va og'ishmalar uchramaydi.

Ovoz yo'nalishi ijro uchun juda qulay bo'lib, asarning badiiyligini yanada tabiiy yangrashiga imkon yaratadi. Asarning o'lchovi – **6/8**. Ushbu o'lchov Bu o'lchov “Yor-yor”larning xarakteriga mos bo'lib, “Ufor” raqs usuli hisoblanadi. 6/8–murakkab o'lchovlardan hisoblanib, vaqti-vaqti bilan kompozitor uning ritmik ko'rinishini o'zgartirib turadi. Masalan, asarning boshida bunday ritmik ko'rinish qo'llanilsa:

Asarning 2 – tsifrasida esa deyarli bir-biriga zid bo'lgan ritmik uslub qo'llaniladi. Bu ham ritmik, ham ansambl ijrosida qiyinchiliklar tug'diradi. Bunda Soprano va Alt ovoz guruhlarida ritmik surat “triol” bo'lib ketgan bo'lsa, Tenor va Bass ovoz guruhlarida bir tekis yangraydi. Keyingi taktda esa aksincha erkak ovoz guruhlarida “triol”, ayol ovoz guruhlarida bir tekis kuylanadi.

Asar tempi – Allegro moderato – o'rta tezlikda. Asarda hech qanday agogika qo'llanilmagan. Dinamik belgilardan –*cresc.*, *p*, *mp*, *mf* va *f* uchraydi.

Xorning muvaffaqiyatli faoliyati uchun xorda vokal ishlari juda zarur tamoyillardan biridir. Vokal ishlarining maqsadi talabalarga to'g'ri kuylash malakalarini o'rgatish va o'stitirishdir. Masalan, nafasli tovush hosil qilish, sof

intonatsiyaga erishish, umumiy ansambl va xor sozini saqlash, aniq diktsiya, nyuansirovka ustida ishlash, talabalarning kuylashidagi nuqsonlarni bartaraf etish, to'g'ri ovoz hosil qilish, tovush yo'nalishi malakalarini o'rnatish kabi ishlarni o'z ichiga oladi. Vokal ishlari xorda muntazam va muttasil olib boriladi.

Asarda xor ovozlarning umumiy diapozoni:

Tovush yo'nalishining xarakteri o'ynoqi, sho'x – shodon. Tovush atakasi qattiq bo'lishi talab etiladi.

Alt guruhining musiqiy yo'nalishida xromatik yarim notalar uchraydi. Undan tashqari *glissandoni* oktava oralig'ida xromatik yo'nalishiga hamda ularning intonatsion aniq ijrosi uchun dirijor va kuylovchilar nihoyatda e'tiborli bo'lishlari kerak.

Bundan tashqari har bir yarim tonni nafasni tutib, tejab kuylash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki nafas jo'rsiz asarning umumiy tonallikda saqlanib turishning asosiy poydevori bo'lib hizmat qiladi. Shuning uchun ham xorda jo'rsiz asarlar ko'plab kuylanishi talabalarning nafaqat ovoz imkoniyatlari, eshitish qobiliyatlarini, balki nafas kabi musiqachi uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Ko'p hollarda undosh harflar nota tovush boshiga yoki ohiriga to'g'ri kelgan vaqt eshitilmay qolishi bu talaffuz ansamblining ustida sust ishlanganligidan dalolatdir. Shu bois dars jarayonida bunday kamchiliklar talabalarning kelgusi ishida takrorlanmasligi qiyinchilik tug'dirayotgan harflar ustida muntazam ravishda ish olib borilishi zarur.

7- modul. Umumiy xor ansambli: ritmik, dinamik, intonatsiya

ustida ishlash

1-Guruhlar va umumiy xor ansambli- Ansambl xorning asosiy elementlaridan biri bo'lib, Tovushlar sadosidagi birlik, aniq temp va ritmda ovozlarning tembriga ko'ra hamohangligi, xor va jo'r, solist va xor ovozining uyg'unlashuvi natijasidir.

Xor ansambli musiqa ansambllarining eng keng va qiyin turlariga kiradi va o'z ichiga ko'p sonly ijrochilarni oladi. Ansambl so'zi (fransuzcha “ensemble”) – birga

ya'ni hamohanglik demakdir. Ansambl turli hil bo'ladi, xor san'atida – xor sadolanishining ifoda vositalaridan biri. Xor ijrosidagi ansambllar ikki ko'rinishda bo'ladi: 1) guruhlar ansambli- ma'lum xor partiyalarining qo'shilib uyg'unlikda kuylashi; 2) Umumiy ansambl – xordagi ansambllarning qo'shilishi, ya'ni partiyalarning hamohang sadosi;

Xor san'atida ansambl - xor partiyalarining , butun xorning birgalikdagi muvozanatli sadolanishidir. Bu demak, har bir xonanda faqat o'z partiyasigina emas, balki butun xorni eshita bilishi va o'z ovozi umumiy sadoga qo'sha bilishi kerak. Xor partiyalarida biror xonandaning ovozi o'ziga mansub guruga qo'shilmasa, shu partiyada ansambl bo'lmaydi. Guruhlardagi ansambl buzilgach bu hol umumiy ansamblga ham ta'siq qiladi va natijada umumiy ansambl hosil bo'lmaydi. Xorda to'liq ansambl barpo etish juda ko'p faktorlarni o'z ichiga oladi. Ular:

- intonatsiya ansambli;
- tembr ansambli;
- soz ansambli;
- dinamika ansambli;
- diktsiya-orfoepik ansambl;
- agogik ansambl ;
- tessitur ansambli;
- faktura yozuvi ansambli;

Qayd etilgan ansambl elementlaridan birortasi buzilsa, umumiy xor ansambli ham buziladi.

2.Ritmik va dinamik ansambllar.

Xor ijrochiligida badiiy ansambl turli ayrim ansambllardan tashkil topadi:

- 1) Dinamik ansambl – sadolanish kuchiga ko'ra ovozlarning qo'llanishi;
- 2) Ritmik ansambl – ijroning ritmik birligi ;
- 3) Tembr ansambl – ovozlarning tembriga ko'ra qo'shilishi;

- 4) Sur'at ansambli – ijroning sur'at birligi;
- 5) Garmonik ansambl - ovozlarning akkord, hamohanglikdagi muvozanatli sadosi;
- 6) Diksiyali ansambl – adabiy matnni kelishib talaffuz etish;
- 7) Intonatsiyali ansambl – tovush balandligini aniq sadolantirish.

Ko'rsatilgan ansamblardan birining buzilishi umuman xor sadolanishi ansamblining buzilishiga olib keladi. Yagona badiiy-ijrochilik ansambliga erishish, xormeystriyning eng qiyin vazifalaridan biridir. Vokal-texnik usullar va malakaning bir tipda bo'lishi, barcha asar tarkibi ijrosining birligi, asar mazmuni va g'oyaviy niyatini ochish haqiqiy badiiy ijrochilik ansamblini yaratishning muhim shartlaridan.

3. Tabiiy va sun'iy ansambl. Ovoz partiyalari teng tessitur sharoitda bo'lib, bir xil registrlardan foydalanilsa, hamohanglik tabiiy bo'ladi. Bu **tabiiy ansambl** deyiladi. Partiturada ovoz partiyalari bir xil tessitur balandlikda (registrda) yozilib, ularga bir xil tovush dinamikasi ("f", "p" yoki "mf" l. k.) – berilgan bo'lsa, har bir ovoz partiyasi, shuningdek, butun xor tabiiy sharoitda sado beradi. Bu sado hamohang, juda uyg'unlashgan (bemalol) bo'ladi.

Sun'iy ansambl – Ba'zi xor asarlarida muzika sifatlari yetarli darajada bo'lmaydi. Bunday asarlarni xor bilan ijro qilishda dirijyor sun'iy ravishda partiyalar sadosini uyg'unlashtiradi, ya'ni dinamik jihatdan tenglashtiradi. Bu sun'iy ansambl deyiladi.

Agar asarda partiyalaridagi ba'zi epizod, fraza yoki akkordlar har xil registrlarda yozilgan bo'lsa, (bir partiya yuqori registrda, ikkinchisi pastda) ovoz kuchi bir xil jaranglamaydi. Xorda umumiy ansambl buziladi. Bunday holda dirijyor ovozlarning dinamikasini (kuchini) sun'iy tenglashtiradi. Ba'zan hamma partiyalar bir xil tessitura sharoitda bo'lib, faqat bitta partiyada pastki registr notalari berilgan va umumiy xorga "mf" qo'yilgan. Dirijyor uch partiyada "mf" qoldirib, to'rtinchi partiyaga "f" qo'yib, uni kuchaytiradi va umumiy ovoz tengligiga erishadi. Sun'iy ravishda hamohanglik barpo qiladi. Xor adabiyotida xor partiyalarining bir-birlaridan baland yoki past tessitura sharoitida yozilgan xor

fakturalari mavjud. Masalan, aralash xor uchun yozilgan partituralarda tenor partiyasi altga ko'ra, alt sopranoga ko'ra balandda yoki tenor basdan, alt tenordan, soprano altdan pastda (ovozlarning kesishish hollari) bo'lsa, bunga ikki tomonlama qarash va ansambl turini aniqlash kerak.

Xor sadolanishida tessitura masalasi katta ahamiyatga ega. Tessitura sharoitiga qarab ansamblning tabiiy yoki sun'iylikini payqash mumkin. Tessitura sharoiti taxminan bir xil bo'lsa, ya'ni barcha xor qatnashchilari zo'r bermasdan past yoki yuqori kuylasa, yoxud barcha ovozlari o'rta registrlarda bo'lsa, tabiiy ansambl ortiqcha harakatsiz hosil bo'ladi. Sun'iy ansambl ovozlari har xil tessitura sharoitida bo'lganda qo'llanadi. U vaqtda sadolanishni meyoriga yetkazish uchun ovoz kuchi sun'iy bo'rttiriladi yoki aksincha susaytiriladi.

8-modul. Asarlarda talaffuz ustida ishlash

Xorda talaffuz. Xor san'ati – musiqa va adabiy poetik bjdoyotni organik birlashtiruvchi san'atidir. Asardagi adabiy tekst so'zlarini tinglovchilarga etkazib berish vositasi diktsiya deyiladi. Diktsiya asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Agar so'zlar poetik fikrni aniqlashtirsa, musiqa ularni emotsional bo'yoqlar bilan to'ldiradi, chuqurlashtiradi. Xor ijrochiligida xonandalardan to'g'ri diktsiya (lotincha diction –nutq talaffuzi), ya'ni adabiy tekstni aniq va ravshan talaffuz qilish talab qilinadi. Tovush o'rning to'g'riligi va nafas aktivligi diktsiyaga bog'liq. Tantanavor, qaxramonlik, dramatik xarakterdagi asarlar undosh tovushlarni ta'kidlab, aniq talaffuz etishni talab qilsa, lirik xarakterdagilariga esa mayin talaffuz mos. Vokal nutqi ifodali va "jonli" bo'lishi kerak. Agar unli tovushlar xonanda ovozi sadosi cho'ziqligini, kuchi va rang-barangligini ta'minlasa, undosh tovushlar esa asarning badiiy matnini mazmunini tushunarli va emotsional qilib ifodalashga imkon beradi. Vokal –xor musiqasida so'z va musiqa bibirini to'ldiradi va badiiy obraz yaratadi. Diktsiya aniq so'z talaffuzi ekan, u ijrodagi badiiy ifoda hamdir.

Lotin va ingliz tili talaffuzi.

“ 5. CHORAL DICTION: ENGLISH AND LATIN

| bv |. The first sound is | | as in "uh". The second vowel sound is also "uh" but is stressed and thus is marked | |. The schwa is probably the least understood and most mispronounced vowel sound in choral singing. When speakers, solo singers, or choirs mispronounce and stress unstressed syllables, the result is a stilted, meaningless succession of vowel sounds, much the same as the child who is asked to read an unfamiliar passage in front of the class. Some conductors, for example, substitute an "ah" vowel for the unstressed first syllable in "above" because "it sounds better." This is an absurd practice and it should not occur. A campaign needs to be mounted to save the schwa. It is a very important part of the pronunciation of our language, and its importance must remain unstressed! Other words containing the schwa are listed below. The syllable to be represented by the schwa is in bold letters. The error most often made is to pronounce these unstressed syllables as they are spelled, as in the example of the word "above." Another example is the more commonly mispronounced word, heaven. It is often incorrectly sung as heven instead of the correct pronunciation hevan. It is interesting that the same choirs (or solo singers) who mispronounce heaven will not mispronounce the second syllable of kingdom. Neither is the second syllable of

“5.11. Lotin va ingliz asarlari ijrosida talaffyz.

Xor ijrochiligida bir qator turli tillarda yozilgan asarlar ijrosi talaffuzida juda ko'p muammolar mavjud bo'ladi. Asosan ingliz tilidagi asarlar ijrosida S tovushuni ba'zi xor ishtirokchilari talaffuzida shivillab, ba'zilar esa hushtak chalgandek eshitiladi. Bularning oldini olish maqsadida har bir xor artistlari bilan bir qator talaffuz mashqlarini olib boorish zarur. Ana shunday harflardan biri D (the) harfi bo'lib, uni ham talaffuzida yuqorida aytib o'tilgan muammolar bor. Xor asarlarini turli davrda yaratilganligiga qarab harflar talaffuzi o'zgaradi. Shunday

harflardan yana biri R va G undosh harflaridir. Ushbu undosh tovushlarning jarangi va talaffuzi tugallayotganda o'ziga xos aniqlik bilan kuylansa, unli tovushlarning ketidan kelganda esa bog'lanib keladi kuylanishi talab etiladi. Shunday muammoli harflardan yana biri M (em) harfidir. Uning ham ijrosi yuqorida qayd etilgan undosh tovushlar bilan o'xshashdir. Anashu barcha muammoli harflarni jamoa bilan birga bir qator talaffuz mashqlari bilan ishlab, ansambl maromiga yetkazish zarur. Albatta buning ijrosi dirijyor yoki xormeystrga katta mas'uliyat qo'yadi. Harflarning noto'g'ri talaffuzi asarda keltirilgan matnni ma'nosini o'zgartirib yuborishi mumkin. Shu maqsadda asarni qaysi davrga mansubligi, kompozitor ijodidan kelib chiqqan holatda o'zi o'rganib chiqishi, so'ngra xor jamoasiga o'rgatishi lozim"

¹ Choral TechniquesBy:Gordon Lambc o n n e x i o n sRice University, Houston, Texas<http://cnx.org/content/col11191/1.1/> 161,179

9-modul. Dinamik nyuanslar.

Dinamika grekcha “dinamik” (dynamic) –kuch demakdir.

Musiqada dinamika tovush kuchini bildiradi. Tovushning dinamik belgisi nyuans (frantsuzcha “nyuantse”-tus) deb ham yuritiladi. Muzika asarini dinamik tuslarsiz tugal, to’laqonli asar deb bo’lmaydi.

Ba’zida nyuanslar bilan dinamik tuslarni ajratishadi. Lekin bu ikkala tushuncha bir-birini to’ldiradi va bir ma’noda ishlatiladi. Demak, nyuanslar- tovushning dinamik tuslaridir. Mana shu tovush kuchining asarning boshidan to oxirigacha taqsimlanishi uning dinamikasi deyiladi.

Asar mazmuniga qarab tovush kuchi ma’lum joylarda o’zgarishi mumkin. Dirijyor –interpretator asarni xorga o’rgatish jarayonida dinamik tuslarni, muzika tilini, tabiiy logik urg’ularni o’zlashtirgan holda har bir muzikaviy jumla va davrdagi fikrni xonandalarga o’rgata bilishi lozim.

Nyuanslar ham badiiy ifoda vositasi hisoblanadi. Asarning badiiy-g’oyaviy mazmunini ochishda badiiy ifoda vositalari (ifodali ijro, jumlalash, asarning asosiy ohangi-kuyining ravonligiga erishish) katta rol o’ynaydi.

Xorning ijrosidagi badiiylikka erishishida dinamik tuslarning ahamiyati cheksiz. Kompozitor tomonidan qo’yilgan dinamik belgilarni aniq bajarish, ya’ni uni tushina bilibgina qolmay, xorga (har bir partiyaga) o’rgata bilish kerak. Ma’lumki, har bir katta va kichik muzika jumlasini boshlanish, o’rta (avj) va oxirgi qismlarga bo’linadi. Xor rahbari shuni nazarda tutib, jumlalarning mantiqiy nuq tasini topishi va ijro qilishi (agar avtor tomonidan qo’yilmagan bo’lsa ham) lozim. Xorda to’g’ri fortissimo (“ff”) nyuansiga erishish birmuncha qiyinchilik tug’diradi. Chunki ovoz kuchi qattiq bo’lganda eshitish organlariga salbiy ta’sir qilishi sir emas. Qattiq ijroda ansamblga, yaxshi sozga erishish qiyin.

Asarning xarakteriga qarab forte ham “qattiq”, ham “yumshoq”, to‘liq jarangdor qilib ijro etilishi mumkin.

Xorda piano ijrosiga og‘ir, bosiq tovushda og‘izda yumib va ochib, bir ovozda (I oktavada) mashq qilib erishish mumkin. Piano pastki registrda yumshoqroq, o‘rta registrda ravon va yuqori registrda yengil, mayin bo‘lib eshitiladi. Umuman, xorda fortissimo va pianissimo ovoz kuchlariga erishish qiyin hisoblanadi. Xorda har qanday dinamik tusni barpo qilish uchun ko‘p mashq olib borish talab qilinadi.

Masalan, A.Yegorov “Dinamik tuslar ustida ishlaganda avvalo oktava-unison mashqlqridan boshlab, sekin asta garmonik tuzimlarga o‘tish maqsadga muvofiqdir” deydi va misollar tavsiya qiladi.

Quyidagi misollardan **kreshcendo, diminuendo, forte, piano, sforsando, aksent, pianissimo va fortissimo** kabi dinamik tuslar ustida ishlash uchun foydalanish mumkin.

Shuningdek, mashqlar har xil bo‘lishi mumkin. Masalan, kreshcendo va diminuendoga bir tekis erishish uchun ma’lum bir notani yoki akkordni (o‘rta registrda) yaxshi zanjiriy nafasda (ikki, uch yoki to‘rt takt davomida) kreshcendo va diminuendo dinamik tuslarini hosil qilish mumkin.

Yoki ayollar xorida kreshcendo, erkaklar xorida diminuendo qilish (yoki aksincha) mumkin. Aksincha, oldin diminuendo, keyin kreshcendo kabi dinamik tuslarni hosil qilish ancha murakkab bo‘lib, xor kollektividan tegishli texnik malaka talab qiladi.

Shuningdek, **sforsando, subito piano, aksent** kabi dinamik belgilar ustida alohida yoki asarlardan epizodlar olib ishlash va malaka hosil qilish mumkin. Ayrim vaqtlarda bir asarning o‘zida uning harakteriga qarab ikki o‘zgarib turuvchi yoki qarama-qarshi (kontras) dinamik tuslar qo‘llaniladi.

Kuplet formasidagi asarlarda nyanslar har xil ko‘rinishda qo‘llaniladi. Masalan, qo‘shiqning bir bandi **m,F,S** da kuylansa, boshqa bandida piano qo‘llanilishi

mumkin. Bu usul kompozitor tomonidan qoʻllanilishi yoki dirijyorning interpretatsiyasi boʻlishi mumkin. Buni qilishdan maqsad, asarni bir xil nuansda emas, balki har xil qilib ijro qilishdir. Har bir bandning dinamikasi uning soʻz mazmuniga qarab aniqlanadi.

Shunday qilib, xor kollektivida jumlash qobiliyatini va har qanday dinamik tuslardan toʻgʻri foydalanish malakalarini oʻstirish ifodali ijroga zamin yaratadi.

Xor bilan romantik kompozitor R.Shumanning “Ave Maria” joʻrli asarini guruhlariga oʻrgatish. Oʻrganilayotgan asarni jamoaga fortepianoda ijro etib eshittirish, yoki boshqa jamoa ijro etgan namunalı video disklardan qoʻyib tinglash. Asarni melodik frazalarini guruhlar bilan ishlashda intonatsion tiniqlikka, asarni kichik-kichik jumllarini qizlar yoki yigitlar guruhları bilan qoʻshib kuylatganda intervallar va akkordlarnı sof ijrosi ustida ishlash. Musiqiy jumllarnı kuylash jarayonida koʻproq ishlatilınadigan zanjir nafasning toʻgʻri qoʻllab kuylanishiga eʼtibor berish. Xor partiturasini tsifralarga ajratib, oʻrganilgan qismlarini fortepiano bilan qoʻshib ishlash.

10-modul. Asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlash va konsert chiqishlari uchun tayyorgarlik

Xor asarlarini badiiy va musiqaviy mazmunini ochish uchun uning toʻgʻri ijro tempini topa olish dirijyordan alohida eʼtibor talab etadi. Asarlar kompozitor tafakkuriga binoan maʼlum templarda ijro qilinmasa, ularning asl maʼnosi tinglovchılarga tushunarlı boʻlmaydi. Asardagi dinamik tuslarning aniq bajarilishi, poetic tekstning emotsional va aniq talaffuzi uning taʼsirchanligini oshiradi. Asarlar vokal-texnik, badiiy tomondan mukammal oʻrganilib sayqal berilgach, yakuniy mashgʻulotlarda barcha asarlarnı takrorlash zarur.

Xor sinfi musiqiy repertuarining badiiy-musiqiy ifodali ijrosi quyidagılarnı talab etadi:

- barcha musiqiy asarlarnı intonatsion tiniq kuylanishi;

- asarlar ijrosining musiqiy obraz dramaturdiyasiga mosligi;
- barcha musiqiy asarlarlarni yoddan bilish;
- asarlarni muallif ko'rsatgan tempiga rioya holda kuylanishi;
- Ovoz partiyalari birgalikdagi ijrosida uyg'unlikka erishish;
- Dirijyor jestlariga to'liq javob berish;
- jo'rnavoz bilan ansamblda kuylash;
- repititsiya jarayonida faollik.

IV. Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

I-IV kurslarda talabalarga xorda kuylash qoidalari, vokal-xor ijrochilik bilimlari singdiriladi.

Ovoz sozlash mashqlari va printsiplari o'rgatiladi. O'qituvchi talabaning professional jihatlarini o'rganib chiqishi lozim: musiqa darajasi (eshitish, xotira, ritm), tovush apparatining imkoniyatlari, tovush hosil bo'lishidagi nuqsonlarni aniqlash (tomoq og'rish, yomon diktsiya). O'qituvchi talabalarni yil davomida vokal-ijrochilik imkoniyatlari bilan tanishib, kursga mos repertuar tanlaydi. Talabalar xorda kuylash ko'nikmalarini, to'g'ri tovush chiqarish ko'nikmalarini egallashadi. Unli va undosh tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, dirijyor qo'liga qarab kuylay olish hamda intonatsiya sofligiga erishiladi. Vokal-xor asarlari oddiylikdan murakkablarigacha tanlanadi. Talabalarni badiiy-musiqiy didlarini tarbiyalashda turli davrlarda yaratilgan eng sara xor asarlari bilan amaliy tanishtiriladi, xorda ishlash usuli, sharoiti, janri hamda talabalarni vokal ko'nikmalar mustaxkamlanadi. Asarlar talabalar repertuariga mos, temp va dinamik jihatdan kontrast xarakterga ega bo'lishi kerak.

“Xor sinfi” fanida vokal ijrochilik va dirijorlik texnikasi ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirib tarbiyalash davom ettiriladi.

. Talabalarda xorda kuylash, tovushni to'g'ri talaffuz etish, kuylanuvchi unli va undosh tovushlarni to'g'ri ijro eta bilish, to'g'ri tovush hosil qila bilish va diktsiya, dirijyor qo'liga qarab kuylay bilish, kuylash ko'nikmalarini takomillashtirib boriladi.

Talabalari O'zbekiston va turli davr chet el kompozitorlarining sara xor asarlari bilan tanishtirish orqali ma'naviy badiiy tarbiyalanadi. Xorda ishlash sharoitlari, usullari, janrlari hamda talabalarda vokal ko'nikmalari mustahkamlanadi.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor - o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda talabalar asosiy mavzulari bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy jihatdan yanada boyitadilar. Amaliy mashg'ulotlarda fan yuzasidan o'tilgan mavzular asosida, talabalarning vocal- kuylash imkoniyatlari va mahoratini inobatga olib pedagog mashg'ulot olib boradi. Shuningdek darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish bilimini oshirish va boshqalar tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy ro'yxati

- Nafas va zanjir nafas malakalari ustida ishlash,
- bir ovozlik asarlarni kuylash ustida ishlash,
- Ikki, uch va ko'p ovozlik asarlarni kuylash ustida ishlash,
- guruhlarga bo'lib ishlash,
- akapella kuylash uchun ansambl.
- musiqiy frazalar intonatsion sofligi ustida ishlash,
- kuylash yo'llari: legato, bob legato va stakkato ustida ishlash,
- garmonik akkordlar ustida ishlash,
- umumiy xor ansambli: ritmik, dinamik, intonatsion ansambllar ustida ishlash,

- asarlarda talaffuz ustida ishlash,
- dinamik nyuanslar ustida ishlash,
- asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlash,
- konsert chiqishlarga tayyorgarlik ko'rish.

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar.

Xor san'atiga oid materiallar bilan tanishib borish, xor jamoalar faoliyati bilan yaqindan tanishish, kontsert, xor festival tanlovlariga qatnashish, xor san'atining mashhur asarlarini va taniqli ijrochilarning ijodini bilish, audio va video yozuvlarini to'plash va foydalana bilish.

Talabalar mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning amaliy (yakka) ijrochilik xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- xor fani bo'yicha bilimlarini kengaytirish, ijro yo'llarini mukammal o'rganish;
- vokal –xor ijrochiligiga oid manbalarni to'plash va ularni ijro qilishga erishish;
- amaliy ijrochilik ko'nikmasini mustahkamlash;
- hududiy musiqiy uslublar bo'yicha asarlarni janrlar asosida to'plash;
- vazn asoslari, nota va she'r matni ustida ish olib borish.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari

1. Jahon miqyosidagi tanilgan xor jamoalari va ularning repertuarini o'rganish.
2. Xor festivallari, konkursleri, ko'riklari va ularda qatnashgan jamoalar ijodini o'rganish.
3. O'zbekistondagi professional, o'quv xor jamoalari va ularning ijodi haqida.

Dasturning axborot-uslubiy ta'minoti

Xor sinfi fanini o'qitishda multimedia jihozlaridan foydalanib, mavzular bo'yicha ishlab chiqilgan POWER POINT formatdagi jadvallardan, kompyuter, audio va video jihozlaridan foydalaniladi. Shuningdek, amaliy mashg'ulotlar davomida xorga oid tarqatma materiallar, slaydlar hamda ko'rgazmali qurollardan foydalaniladi. Bundan tashqari quyidagilar ham qo'llaniladi.

- didaktik materiallar tayyorlash;
- audio va video jihozlari;
- musiqiy-badiiy taxlil metodi
- internet tarmog'i saytlari.
- taqqoslash-qiyoslash metodi .

VI. Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbaalari

Asosiy adabiyotlar:

- 1.Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
- 2.Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
- 3.Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 173-175

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
2. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.

Internet saytlari:

1. www.artist.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.edu.uz
4. www.jazz.ru
5. www.atmuzik.ru

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

O‘ZBEKISTON DAVLAT SAN’AT VA MADANIYAT INSTITUTI

Ro‘yxatga olindi:

“TASDIQLAYMAN”

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

№ _____

201_ y. « __ » _____

“ __ ” _____ 201_ yil

XOR SINFI

FANINING

ISHCHI O‘QUV DASTURI

Bilim sohasi:	100 000	–Gumanitar soha
Ta’lim sohasi:	150 000	–San’at
Ta’lim yo‘nalishi:	5111000	-Kasb ta’limi(5151600- Xalq ijodiyoti (vokal ijrochiligi))

Talabanning o‘quv yuklamasi, soat								Semestrlar, soat							
Umumiy yuklama hajmi	Auditoriya mashg‘ulotlari						Mustaqil ish	1	2	3	4	5	6	7	8
	Jami	Ma’ruza	Amaliy mashg‘ulot	Laboratoriya ishi (yakka)	Seminar	Kurs loyihasi (ishi)									
900	600		600	-	-	-	300	2	4	4	2	4	4	2	4

Toshkent – 2016

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligida №BD-5151600-3.10; raqam bilan 08 avgust 2016 yilda ro'yxatga olingan namunaviy o'quv dasturi asosida tuzilgan

Tuzuvchilar:

Malikova D.M.– O'zDSMI, «Vokal» kafedrasida dotsent v.b.

Mansurbekova F.G. – O'zDSMI, «Vokal» kafedrasida katta o'qituvchisi.

Fanning ishchi o'quv dasturi "Vokal" kafedrasining 201_ yil _ _-son yig'ilishida muhokama etildi va institutning Badiiy-o'quv-uslubiy Kengashiga tavsiya etildi

Kafedra mudiri:

Pirmatov Sh.T.

Kotib:

Eminov N.Q

O'quv ish o'quv dasturi institutning Badiiy-o'quv-uslubiy kengashida ko'rib chiqildi va tasdiqlandi ("__" _____ 2016 yil, 1-sonli bayonnoma)

Badiiy-o'quv-uslubiy kengash raisi _____ R.Ismoilov

Fanning dolzarbligi

Yosh avlodning musiqiy –estetik tarbiyasi bilan shugʻullanish,shu tariqa talabalarning bevosita musiqiy qobiliyatini rivojlantirish – fanning ezgu maqsadlaridan biri. Mutaxassislik fanlari orasida “Xor sinfi” fani asosiy fan boʻlib alohida oʻringa egadir.

“Xor sinfi” fani kasb taʼlimi vocal ijrochiligi yoʻnalishi bakalavr mutaxassisligi boʻlajak pedagoglarni musiqiy qobiliyatini yanada rivojlantirish, shakllantirish va jamoa bilan ishlash mahorati sanʼati koʻnikmalarini oʻrgatishga asoslanadi. Ushbu fanda dirijyorga vocal - xor jamoalariga rahbarlik qilish, xor asarlari ustida ishlash, xor partituralarini alohida oʻrganish, xar bir ovoz guruhlarini shakllantirish (nafas,tiniq soz, tallafuz, artikulyatsiya, tembr, ritmik va dinamik ansambllar) , tashkilotchilik qobiliyati, pedagogik va vokal – xor texnik malakalari yanada mukammal oʻrgatiladi.

Fanni oʻzlashtirishda xormeysterlik, tashkilotchilik, xonandalik, musiqiy-nazariy tahlil qilish, jamoa bilan ishlash koʻnikmalari hosil boʻladi.

“Xor sinfi” fani - vocal – xor ijrochilik tarixi, turli davrlarda yaratilgan jahon va oʻzbek kompozitorlari, xormeysterlar, xor jamoalari shox asarlari ijrosi va ijodi namunalarini oʻrgatishni qamrab olib, amaliy bilim koʻnikmalarini takomillashtiradi va malakasini oshiradi. Fanni oʻqitish dasturi milliy va xorijiy tajribalar asosida tayyorlangan.

Fanning oʻquv rejadagi boshqa fanlar bilan oʻzaro bogʻliqligi va uslubiy jihatdan uzviyligi

Xor sinfi fani 1-8 semestrlarda oʻqitiladi. Xor sinfi fani: dirijyorlik, dirijorlik amaliyoti, vokal, ovoz postanovkasi, vokal ansambli, solfedjio, musiqa nazariyasi garmoniya , xor partiturasini oʻqish , fortepiano va xor bilan ishlash uslubiyoti kabi fanlarni oʻzlashtirish zarur. Bu fanlar vokal - xor jamoalari bilan ishlash texnik asoslarini oʻzlashtirish,shuningdek musiqiy badiiy ifoda vositalarini takomillashtirish imkoniyatlarini beradi.

Fanning ilm fan va sanʼat sohasidagi oʻrni

Xor boʻlib kuylash insonni nafaqat maʼdaniy -maʼrifiy jihatdan tafakkurini kengaytiradi, boyitadi, balki uni fiziologik (oʻpka, ovoz apparati) psixologik-xissiy tuygʻularini rivojlanishiga, jamoa boʻlib ijod qilishga oʻrgatadi. Xor sanʼati

yosh avlodni ma'naviy saviyasini, badiiy didini oshirishga, ularni birlashtirishga xizmat qilib, estetik zavq beradi.

Fanning o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalar hamda o'quv mashg'ulotlarini loyihalash

Talabalarning "Xor sinfi" fanini o'zlashtirishlari uchun o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi axborot–pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma materiallar, elektron materiallar, audio-video materiallardan foydalaniladi. Amaliy mashg'ulotlarda chet el va o'zbek kompozitorlari hamda bastakorlarini yangi asarlari o'rgatilib, asarlarni mazmunan va musiqiy tahlil etishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalaniladi.

Fan o'qituvchisi tomonidan pedagogik va modulli texnologiya tamoyillari asosida "Xor sinfi" fani amaliy o'quv mashg'ulotlarining loyihalari ishlab chiqiladi.

Fan modulining dasturi (module Syllabus)

O'quv kursining to'liq nomi	Xor sinfi		
Kursning qisqacha nomi:	XS		XS
Kafedra:	Vokal		
O'qituvchi haqida ma'lumot:	1.Malikova Dilbar Mirsagdiyevna 2. Mansurbekova Feruza Gayratovna		Dilbar.malikova.1957@mail.uz Feruza 0171.inbox.uz
Semestr va o'quv kursinig davomiyligi:	1-8 semestrlar 136 hafta		
O'quv soatlari xajmi:	Jami:	900	
	Shuningdek:		
	Ma'ruza:	-	
	Amaliy:	600	

	Seminar:	-	
	Yakka:	-	
	Mustaqil ta'lim:	300	
O'quv kursining statusi:	Umumiy kasbiy fanlar bloki		
Dastlabki tayorgarlik:	Kurs "Xor sinfi" fanidan o'zlashtirililgan bilimlarga asoslanadi		
Fanning predmeti va mazmuni: talabalarga xor sinfi sohasi yuzasidan nazariy va amaliy bilim berish, soha yuzasidan talabalarining ko'nikma va malakalariga takomillashtirishga yo'naltirilgan. Xor bilan ishlash amaliyoti davomida turli davrda yozilgan asarlarni o'rganish talabalarining vocal bilimlarini va ma'naviy tarbiyasini oshirish, xor sinfi kursining asosiy vazifasi xisoblanadi. Fanni o'qitishdan maqsad: "Xor sinfi" fanini o'qitishdan maqsad talabalarni: - vokal-xor dirijyorligi va ijrochiligi yo'nalishlari bo'yicha yuqori malakali kadrlar yetishtirish; - vokal-xor san'ati sohasi bo'yicha ko'nikma va malakasini shakllantirish; - vokal-xor san'ati ijrosi qonuniyatlarini his etib o'rganish; - turli xarakterdagi vokal-xor asarlarning badiiy-musiqiy g'oyasini chuqur tushuna bilish qobiliyatini tarbiyalash; - jahon vokal- xor san'atining ilg'or tajribalariga tayangan holda mavjud o'zbek vokal-xor maktabini takomillashtirish va davom ettirish; - zamonaviy talablarga javob bera oladigan g'oyaviy va badiiy asarlar repertuar tanlash usullarini o'rgatish; - kontsertlar, turli asarlar ijrosi orqali badiiy-musiqiy g'oyalarni ro'yobga chiqarishdir. Fanning vazifasi: "Xor sinfi" fanini o'rganish jarayonida bakalavr quyidagilarni bajara olishi lozim: - to'g'ri tovush hosil qilishi; - vokal-xor san'ati haqida bilishi; - nafas va zanjir nafasda kuylash malakalari;			

- ovoz mashqlarini ijro etishi;
- kuylash yo'llari:legato, non legato va stakkato;
- ritmik to'g'ri kuylashi;
- talaffuz ustida ishlashi;
- dinamik nyuanslarda kuylashi;
- musiqiy frazalarni garmonik akkordlarini his etishi;
- umumiy xor ansambli;
- jamoa bo'lib kuylash holatlari;
- xor ijrochiligining amaliy asoslari;
- musiqiy tovush sozi va sofligi;
- a'kapella asarlarini kuylashi;
- jo'rli asarlarni kuylashi;
- musiqiy asarlarni intonatsion sof ijro etishi;
- asarlar mualliflari haqida ma'lumotlarni bilishi;
- akademik xor yo'nalishidagi asarlarning tonalligini aniqlashi;
- xonandalar xor ijrochiligining o'zaro ta'siri;
- ijro mahoratini oshirish usullari;
- ko'p ovozli ansambllarda kuylashi;
- yakka va jamoa ijrochiligining o'zaro uyg'unligini ;
- yakkaxon va xor ijrochisi sifatida kuylashi;
- saxna madaniyatiga rioya qilish;
- fonatekadan va audio yozuvlardan samarali foydalanishi;
- xor jamoasi rahbari sifatida jamoani boshqarish;
- rahbar ko'rsatmasiga amal qilish;
- asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlashi;

**“Xor sinfi” fanidan amaliy mashg'ulotlarning mavzular va soatlar bo'yicha
taqsimlanishi
1-semestr**

T.r.	Mavzular nomi	Amaliy mashg'ulot	Mustaqil ta'lim soatlari	Jami
1	Xor san'ati haqida..	3	2	5
2	* Xor janri uslublari .”Renessans davri Barokko davri*“Klassik davr”.	7	3	10

	*“Romantik davr”. Repertuar tanlash.			
3	Ovoz mashqlari. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash	7	4	11
4	Nafas va zanjir nafas malakalari	7	3	10
5	Kuylash yo’llari:legato, non legato va stakkato.	7	4	11
6	Asarlarda musiqiy frazalarini garmonik akkordlari ustida ishlash.	7	3	10
7	Umumiy xor ansambli: ritmik,dinamik, intonatsiya ustida ishlash	14	6	20
8	Asarlarda talaffuz ustida ishlash.	7	4	11
9	Dinamik nyuanslar ustida ishlash.	7	3	10
10	Asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlas va konsert chiqishlari uchun tayyorgarlik	6	4	10
Jami		72	36	108

2-semestr

T.r.	Amaliy mashg’ulotlarning tarkibiy qismlari	Auditoriya soatlari	Mustaqil ta’lim soatlari	Jami
1	Xor san’ati haqida..	3	2	5
2	* Xor janri uslublari .”Renessans davri Barokko davri*“Klassik davr”. *”Romantik davr”. Repertuar tanlash.	7	3	10
3	Ovoz mashqlari. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash	7	4	11
4	Nafas va zanjir nafas malakalari	7	3	10

5	Kuylash yo'llari:legato, non legato va stakkato.	7	4	11
6	Asarlarda musiqiy frazalarini garmonik akkordlari ustida ishlash.	7	3	10
7	Umumiy xor ansambli: ritmik,dinamik, intonatsiya ustida ishlash	14	6	20
8	Asarlarda talaffuz ustida ishlash.	7	4	11
9	Dinamik nyuanslar ustida ishlash.	7	3	10
10	Asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlas va konsert chiqishlari uchun tayyorgarlik	6	4	10
Jami		72	36	108

Talabalar bilimini baholash tizimi:

№	Ko'rsatkichlar	JN ballari				
		Maks.	1-JN	2-JN	3-JN	4-JN
1	Darslarga qatnashganlik va o'zlashtirishi darajasi.	17	0-4	0-4	0-4	0-5
2	Amaliy mashg'ulotlardagi faolligi, ijodiy jarayonlardagi mahorati.	18	0-4	0-4	0-5	0-5
3	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi.	17	0-4	0-5	0-4	0-4
4	Ijodiy jarayondagi repertuarlarning ijro sifati. Tashkilotchiligi.	18	0-5	0-5	0-4	0-4
Jami JN ballari		70	17	18	17	18

Yakuniy nazorat dasturning yakuniy ijrosi natijisiga qarab maksimal 30 ball orqali baholanadi.

Asosiy adabiyotlar:

26. Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O'quv qo'llanma-T.: 2005.
27. Shomaxmudova B.V. Xor lug'ati. Toshkent. "Musiqa" 2009.
28. Romanovskiy N. Xorovoy slovar Izd.3. Uchebnoe

	posobie-L.:Muzika. 1980. 29. Choral techniques By: Gordon Lamb Online: < http://cnx.org/content/col11191/1.1/ > Connexions Rice University,Houston,Texas
Qo'shimcha adabiyotlar:	1."Xorovaya miniatyura". Muzika L.1980 y. 2. "O'zbekiston Vatanim manim" Qo'shiqlar to'plami.1,2,3,4,- Toshkent. 1997-2001 y. 3. "Proizvedeniya dlya smeionnogo i jenskogo xora" Muzika M.1977 y. 4. Mustaqillik taronalari (qo'shiqlar to'plami). G'.G'ulom. T.,2001 y.

ASOSIY QISM

Fanning amaliy mashg'ulotlari mazmuni

1-modul. Xor san'ati haqida.

Xor san'ati tarixi asosan yevropada yaralib, akademik yo'nalishda kuylangan.

Xor – yunonchadan-“ **choros**” jamlovchi tushuncha: xor, yig'in, to'da kabi ma'nolarni anglatadi:

1. Qadimiy grek antik teatri ishtirokchilari jamoasi, birgalikda kuylovchi, deklamatsiya etuvchi;
2. Jo'rsiz va jo'rli vokal asarlarni ijro etuvchi jamoa.

Xorlar turlari va tuzilishi bo'yicha turli ko'rinishlarda bo'ladi. Ular:bolalar, ayollar, erkaklar va aralash xorlar. Jamoalar ikki, uch va undan ko'p ovozlardan iborat bo'ladi.

Xor kuylash san'ati – vokal musiqali asarini jamoa bo'lib ijro etishdir. Xor san'ati insonlarda chuqur estetik zavq uyg'otadi, ularni birlashtiradi, hamda ma'naviy saviyasi, badiiy didini oshirishga yordam beradi. Qadimda xor kuylash san'ati diniy marosimlargagina daxldor bo'lib – cherkovlarda asosiy professional xor san'ati tusini olgan. G'arb davlatlar diniy qo'shiqchiligi, qadim yunonchaga o'xshash dastlab bir ovozli yoki oktavali bo'lgan. X-XII asrlarda ikki ovozlik (organum va diskant) paydo bo'lgandagina yuqori va past ovozlarga bo'lina boshlanadi.

Xor jamoalari va turlari . Xor- bu qo'shiqni, musiqani cholg'u jo'rligida yoki jo'rsiz, ya'ni a' kapella ijro etuvchi jamoa. Xorlar turi xorning tuzilishi va sifatiga qarab aniqlanadi.

Xorlar turiga qarab ikkiga bo'linadi: yaxlit(bir jinsli) va aralash xorlar.

Yaxlit- bir jinsli xorlarga:

bolalar xori-soprano, diskant va alt ovozlari;

ayollar xori-soprano va alt ovozlari;

erkaklar xori- tenor, bariton va bas ovozlari tashkil etadi.

Bolalar xori

Bolalar xori boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilaridan tashkil qilinadi. Ularning tarkibida asosan diskant, soprano va alt ovozlari mavjud.

Soprano 2	Alt 2
Soprano 1, diskant	Alt 1

Xorlar o'g'il bolalar, qiz bolalar yoki qiz va o'g'il o'quvchilardan va ikki, uch, to'rt ovozlardan tashkil topishi mumkin. Ovoz gruppalari **partiyalar** deb nomlanadi.

Bolalar xorining umumiy va ishchi diapazoni “**sol-lya**” kichik oktavadan “**sol-lya**” ikkinchi oktavagacha bo'ladi. Bolalar xoriga repertuar tanlashda ular uchun mos keluvchi tonalliklardan foydalanish zarur.

Xor turlaridan yana bir jinsli ya'ni ayollar va erkaklar xorlarini ham aytish mumkin. Ushbu xor jamoalarida tarkib asosida repertuarga asarlar tanlanadi.

Aralash xor jamoalari esa keng tarkib topgan xor turlaridan eng takomillashgani bo'lib, unda 4 ta asosiy ovoz partiyalari: **soprano, alt, tenor, bas (bariton)** mavjud. To'liq aralash xor keng ijro imkoniyatlariga ega bo'lib, texnik jihatdan rivojlangan, har bir xonandaning umumiy musiqiy saviyasi ham yetuk darajada bo'ladi. Bunday xorlar har qanday murakkab asarlarni professional darajada ijro eta oladi. Xorning sadosi keng va to'liq bo'ladi. Xor xonandalari uzoq davom etadigan yirik asarlarni ham toliqmasdan ijro etish qobiliyatiga (ovoz kuchiga) ega bo'ladilar.

Aralash xor

Tenor 1,2	Bariton, bas
Soprano 1,2	Alt 1,2

O'zbek xor madaniyati rivojlanishida 1960 yili O'zbekiston davlat teleradio qo'mitasi qoshida tashkil topgan xor jamoasi (badiiy rahbar

B.Umidjanov) faoliyati muhim ahamiyatga ega. Xor jamoasi dastlab 28 iste'dodli o'zbek qo'shiqchilaridan tashkil etilgan bo'lib unga iste'dodli xormeyster Botir Umidjonov rahbar etib tayinlandi. Jamoani tarkibi asta – sekin ko'payib, professional qo'shiqchilar bilan to'ldirildi. Buxorning ijrochilik malakalarini yanada oshishiga hamda yuqori muvaffaqiyatlarga erishishiga olib keldi. O'zbek milliy ijrochiligiga o'ziga xos uslub va bezak topishda B. Umidjonovning tabiiy iste'dodi va kasbiy mahorati yordam berdi.

Jamoani yil sayin ijrochilik mahorati o'sdi va murakkab xor a'kapella, vokal-simfonik asarlar, suitalar repertuarida o'rin oldi. Kompozitorlar M.Burxonov, I. Akbarov, S. Yudakov, D. Zokirov, M. Nasimov, S. Jalil, G'.Qodirov, S.Boboyev, M.Bafojev, N.Norxo'jayev, H.Raximov, D. Omonullayevlar jamoa bilan ijodiy hamkorlik qilganlar.

1982 yil xor san'atini rivojiga qo'shgan hissalar uchun bu jamoaga "Respublikada xizmat ko'rsatgan jamoa" unvoni berildi. Bu jamoa o'zining yuksak ijrochilik madaniyati bilan alohida ajralib turadi. Jamoada turli yillarda qator iste'dodli xormeyster-dirijorlar faoliyat ko'rsatib kelganlar, ulardan: B. Lutfullaev, D.Shamsutdinova, D.Malikova, J.Shukurov, S.Radjabovalar. Shu kunlarga qadar xor jamoasi, yakkaxonlar bilan mingdan ortiq jo'rli va jo'rsiz xor asarlari magnit tasmlarga yozildi.

Hozirgi kunga qadar xor kapellasi va Respublikada xizmat ko'rsatgan xor jamoasi katta kontsert faoliyatlarini amalga oshirib kelmoqdalar. Jamoalar muttasil ravishda Mustaqillik, Navro'z bayram tadbirlari, "Sharq taronalari" xalqaro Festivali, xor festivallari qatnashchisidir.

Musiqqa maktablari va umumta'lim maktablarida ham birin-ketin xor jamoalari tashkil etildi. Bolalar xor san'ati jadallik bilan rivojlandi. Turli konkurs, festivallar, qo'shiq bayramlari o'tkazililib xor san'atining eng yuqori cho'qqisi bo'lmish a'kapella ijrosida yuqori natijalarga erishildi. "Boysheshak", "Bulbulcha" jamoalari qatorida hozirgi kunda bolalar vokal-estrada ansambllari ham rivojlandi. Ulardan: "Tomosha", "Tantana", "Aladdin", "Orom", "Sevinch" va boshqalar.

2- modul. Xor janri uslublari .”Renessans davri Barokko davri*“Klassik davr”. “Romantik davr”.

1. **RENAISSANS davri** Uyg'onish davrida xor kuylash san'ati ko'p ovozlik dunyoviylik xususiyatlari kuchayishi asosida rivojlandi, natijada xor ovozlari guruhlari yuzaga keladi, ya'ni xor partiyalari – **soprano, alt, tenor, baslarga** bo'linishi belgilanadi.

Xor kuylash san'ati –**a capella** uslubini yuksalishi XV- XVI asrlarda polifoniyachi – kompozitorlar (J.Palestrina, O.Lasso, K.Janeken) ijodiyoti bilan bog'liq yetuk a akapella ijro uslubi – xor ijrochiligining eng yuqori cho'qqisi shakllanadi.

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400-1600)

The choral music of the Renaissance is a valuable source for amateur high school, university, and community choirs. Young voices are particularly suited to this music. The characteristics normally associated with the Renaissance are most aptly applied to the music written between 1400 and 1600, and particularly to that written between 1450 and 1550. Some of the qualities of Baroque music are found before 1600, and characteristics of the Renaissance are found much later than 1600. The dates of this period, as with all periods, must be taken as only guidelines since stylistic

changes represent an evolvement, not abrupt changes. The Renaissance composers were part of an intellectual community that began to be as concerned with their life on earth as well as their life after death. Although the techniques of composing to rigid formulas or predetermined patterns such as isorhythm, formes fixes, and cantus firmi were changed and often abandoned, there is still a great body of repertoire from the fifteenth and sixteenth centuries that is based on a cantus firmus,

for example. The techniques of writing music from such a basis were greatly relaxed, however, and marvelous examples of polyphony exist from the composers of this period. Of course, many compositions were written completely free of earlier material.

The composers, reflecting the attitudes of the day, began to consider themselves as artists, and viewed their music as something more than serving a utilitarian function for the church. Continued freedom in compositional techniques produced exceptional motets and secular pieces in the sixteenth century.

Characteristics of Renaissance music include:

1. Polyphonic texture, equal voice lines
2. Use of fewer modes, and a move toward major and minor tonality
3. Melody influenced by plainsong
4. Conjunct melodic movement
5. Controlled dissonance
6. Text important to formal considerations
7. Nonmetered rhythms
8. Overlapping points of imitation”

“4.2.1 THE RENAISSANCE (1400 1600)

Uyg'onish davri xor musiqasi havaskor o'rta maktab, universitet talabalari uchun qimmatli manba bo'lib, unga Uyg'onish bilan bog'liq 1400 asr o'rtasida yozilgan musiqalar kiradi. 1450 va 1550 yillar musiqiy asarlar barokko stilida yozilgan. Bu davr yani o'n beshinchi va o'n oltinchi asrda yaratilgan asarlar formasi Cantus firmusga polifonik asoslangan edi lekin sekin asta o'zgarib bordi.

XVI asrda motetslar kuylangan. Bu yillarda Uyg'onish xususiyatlari keskin o'zgarib bordi.

Uyg'onish davri musiqa xususiyatlari o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1. Polifonik to'qimalarining, teng ovoz chiziqlari
2. Katta va kichik maqomi, kam usullari foydalanish bo'yicha bir tomon
3. Gregorian xoral kuylari ta'siri
4. Conjunctivitis ohangdor harakati
5. Ohangsizlik nazorati rasmiy omillar muhim
6. Matn
7. Kuylar ritmi noritmik usulda
8. Kesishuvchi nuqtalari”

“4.3.1 THE BAROQUE PERIOD (1600-1750)

The Baroque period was anticipated before 1600, although that date remains as a convenient marker for the start of the period. It is a period of dramatic expression, of a vigorous, highly ornamented art. An era of absolute monarchies, each court had its own group of musicians, both vocal and instrumental. The Doctrine of Affections of the Baroque relates to the portrayal of emotions through music. A recognized musical vocabulary expressed certain emotions. Within this overall context, composers

used musical techniques to vividly describe the meaning of the words. Rising passages are found at words such as "resurrection," "heaven," etc. Descending passages were used for such phrases as "to the depths" and "descended into hell." It was also a period of scientific discovery and reasoning. New findings in the sciences were vitally important to knowledge on the continent. Although we are usually concerned with Baroque music of the continent, it was during this period that the settlement of the New World began. Rhythmic energy, coupled with a strong melodic thrust, makes performances of Baroque music appealing and satisfying to musicians, both amateur and professional. Characteristics of Baroque choral music include:

1. Vertical structure rather than linear
2. Major-minor tonality established
3. Figured bass
4. Outer voice polarity—soprano melody over a figured bass
5. New counterpoint—subordinate to the harmony
6. Concertato style important¹⁵
7. Terraced dynamics
8. Instruments influenced texture
9. Form determined by musical considerations
10. Doctrine of Affections
11. Virtuosity and improvisation are important elements
12. Steady pulsating rhythm—barlines introduced

Although 1600 is generally acknowledged as the beginning of the Baroque period, Renaissance characteristics are found long after that. The two styles, *stile antico* and *stile moderno* existed side by side, particularly in the early Baroque.

Composers often wrote in both styles; consequently, a conductor must look beyond the name and dates of a composer to determine the style of the music.”

Dunyoviy xor san’ati rivojiga XX asr xalq ijodiyotiga asoslangan, milliy kompozitorlik maktablari paydo bo’lishi yordam ko’rsatdi. Xor madaniyati AQSH, Lotin Amerikasi, Braziliya va Yaponiyada ham keng tarqaldi. O‘zbekistonda bu san’at turi kech rivojlana boshlangan. O‘rta Osiyo xalqlari hayotida qadim zamondan yakka va ansambl turli tarzida qo‘shiq aytish an’analari bo‘lgan. Yigit va qizlarning to‘ylarda aytadigan yor-yor, o‘lan, yallalar ayni ansambl ko‘rinishida ijro etilgan .

“ **Barokko davri (1600 - 1750)** boshlanishida kuchli dramatik bir ifoda davri bo‘lib, vokal va instrumental musiqachilarni o‘z guruhlariga bor edi. Barokko musiqasi, san’ati insonlarning tuyg‘ulari, ichki kechinmalari tasviri bilan bog‘liq. Bu, shuningdek, ilmiy kashfiyot va tafakkuridagi bir davr edi. Bu davrda nafaqat musiqa balki ko‘plab yangi fanlar hamda iste’dodli kompozitorlar iakllandi. Barokko davrida musiqa chiqishlarini shakllanishi ijodkorlarni o‘ziga jalb qiladi va har ikki havaskor va professional musiqachilar uchun qoniqarli edi. Barokko xor musiqa xususiyatlari quyudagi o‘z ichiga oladi:

1. Vertikal tuzilishi
2. Major va minor maqomi belgilangan

¹⁵ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 147-148.

3. Figürlü Bass
4. Soprano musiqa uyg'unlikka
5. Yangi kontrapunkt
6. Concertato uslubi
7. Terraced dinamikasi
8. Musiqa instrumentlari ta'siri
9. Asarlar formasi
10. Doctrine –g'oya
11. Mohirlik va badiha muhim bo'lgan elementlardir
12. Ritmlar o'zgarishi”¹⁶

“4.4.1 Classic period (1750-1820)

Music in the Classic period existed under the patronage of the aristocracy. Some composers, Haydn for example, flourished under this arrangement while others, such as Mozart, did not. The development of the orchestra, sonata-allegro form, and the symphony meant increased importance for instrumental music. The symphony, piano sonata, and the opera took precedence over choral music during this period. Some of the most important choral music were the masses written for the Catholic church.

When we speak of the music of this period, we refer mainly to that of the Viennese school—Haydn, Mozart, Beethoven, and their contemporaries. Elements of the *stile galant*, *Empfindsamer Stil*, Enlightenment, and *Sturm und Drang* are synthesized in their music. The music was formal, objective, and exquisitely balanced. The sacred music of the Viennese school was influenced by the opera and symphony.

Characteristics of Classic music include:

1. Importance of formal structure
2. Instrumental forces enlarged
3. Dynamic levels increased
4. Ornamentation restricted
5. Universal tonal language
6. Clarity and balance typify the music
7. Vertical structure—little counterpoint

4.4.1.1 RHYTHM AND TEMPO

Although the music of the Classic period is refined, there are certainly moments of real power. Conductors must be careful not to allow heavy metrical accents that will destroy the style. At the same time conductors must be cautioned against performances that lack virility. The crisp rhythm should prompt the performers to

¹⁶ Choral Techniques By: Gordon Lamb [connections](http://cnx.org/content/col11191/1.1/) Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 147-148.

respond with a crisp, clear articulation. A light beat and restrained gestures are appropriate when conducting much of the music. In this period composers marked their scores with more specific tempo indications than preceding composers. The terms *allegro*, *adagio*, etc., referred to tempo and not just to the character of the music. Tempos are moderate and extremes are to be avoided.

Classic composers employed tempo rubato, but with greater restraint than it is later used. Basically, a strict tempo should be followed with tempo rubato carefully applied where the text seems to demand its use. *Accelerando* and *rallentando* are also used in music of the period, particularly in the last part of the period. Again, reserve and restraint must be applied to their use.

4.4.1.3 DYNAMICS

Terraced dynamics gave way to crescendos and decrescendos. Contrast in dynamics is vital to the music but the dynamic range does not reach the extremes of the Romantic period. The crescendos and decrescendos generally mean to increase or decrease the dynamic level one point (*Mp* to *Mf* or *Mf* to *Mp*). More extreme crescendos and decrescendos are the exception rather than the rule. Greater contrasts are indicated by dynamic level markings rather than through crescendos or

decrescendos. These dynamic shadings were enlarged as a transition was made into the Romantic period.

Special attention must be called to the practice of contrasting successive identical phrases. When the first is *forte*, the repetition is usually *piano*. The reverse is also true.¹⁷

“Classic davr (1750-1820) dagi xor san’ati

Classic davrida musiqa san’tiga zodagonlarning rahnamoligimavjud bo’lgan. Ba’zi bastakorlarga zodagonlar kompozitorlik ijodini rivojlantirishiga katta yordam berganlar. Masalan Haydn shundaylardan biri. Sonata-Allegro shaklida orkestr uchun simfoniya yaratish rivojlandi. Asarlar turli templar- *adagio* dan *allegro* gacha qamrab olingan. Instrumental musiqa bilan bir qatorda simfoniya, forte piano, opera va xor asarlari yaratish ham ustun oldi.

Bu davr musiqasi haqida gapirganda ko’plab asarlar, ayniqsa xor musiqasi ommaviy katolik cherkovi uchun yozilgan. Bu davrda Vena maktab asoschilari Haydn, Motsart, Betxoven va ularning zamondoshlari asarlar yaratishda o’ziga xos uslub - galantlik, empozant elementlari uslublarini sintez qilganlar. Musiqa bu davrda rasmiy, ob’ektiv va muvozanatli edi. Vena maktabi muqaddas musiqa

¹⁷ ³Choral Techniques By: Gordon Lamborn on n e x i o n s Rice University, Houston, Texas <<http://cnx.org/content/col11191/1.1/>> 151-152.

yo'nalishi hisoblanib opera va simfonik asarlar rivojiga o'ziga xos ta'sir etdi. Classic davr musiqasi xususiyatlarni quyidagi xususiyatlarni o'z ichiga oladi:

1. Stukturasi va forma cheklangan
2. Instrumental kuchlari kengaytirilgan
3. Dinamik darajasi oshdi
4. Bezaklar cheklangan
5. Universal tonal tili
6. Aniqlik va muvozanat musiqa timsoli
7. Vertikal tuzilishi ko'proq kontrpunktli

4.4.1.1 Ritm va temp

Classic davr musiqisida yangiliklar kiritilgan bo'lsada, avvalgi davrlar ta'siri mavjud edi. Asarlarda aniq ritm va templar ko'satila boshlandi. Avvalgi davrlarda yaratilgan asarlarda musiqa ko'p ishoralar ko'rsatilar edi. Bu davrda esa bastakorlar oldingi ijodkorlarga ko'ra asarlarini o'ziga xos tezlik ko'rsatmalari bilan belgilanganlar. Bastakorlar allegro, adagio va hokazo tezliklarni hamda rubato - yani ijroda erkinlikni qo'llaydilar. Accelerando va rallentando ham, ayniqsa shu davr musiqaida asarlarning oxirgi qismlarida ishlatila boshlandi

“4.4.1.3 Dynamic

Klassik davrida dinamikalar crescendo va diminuendolarga keng yo'l berildi. Lekin dinamik tuslar diapazoni Romantic davriga nisbatan ko'p emas. Crescendos va decrescendosdan tashqari musiqa dinamikasi ta'siri ni asta ko'paytirishga **m f**, yoki dinamik darajasini bir nuqtasini kamaytirish uchun **m P** ishlatilina boshlandi.

”¹⁸

“¹⁹4.5.1 THE ROMANTIC PERIOD (1820-1900)

Heralded by the French Revolution, the Romantic period was one of subjectivity. The artist, no longer supported by the aristocracy, enjoyed the role of a castoff, meagerly existing in a garret as a rebel against society. The music is intensely emotional, deriving its strength from massive forces and vivid orchestration.

Choral music takes a back seat to the symphony and opera. However, a number of composers contributed great choral works to the repertoire, and works for large chorus and orchestras rank among the finest works of the century. A

¹⁹ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 153

cappella repertoire is found in small amounts but several composers, including Brahms and Bruckner, wrote beautiful and moving unaccompanied settings. Again, dating the period is arbitrary. It extends beyond 1900, well into the twentieth century.

However, using the twentieth century as a marking point for other contexts is valuable. Other contemporary styles appeared about that time and are combined in various ways. There are many musical examples of music we would label Romantic being written at the end of the twentieth century and even into the twenty-first century.

Characteristics of Romantic music include:

1. Less emphasis on form
2. More emphasis on texture and color (orchestration)
3. Subjectivity is important to both composers and performers
4. Chromaticism
5. Wide contrasts in dynamics and tempos
6. Composers explored the limits of the major-minor harmonic system
7. Program music became important
8. Almost completely vertical structure

4.5.1.1 RHYTHM AND TEMPO

One does not find the technique of changing meters used as it is used in the twentieth century, but the effect of changing the meter without changing the meter signature was achieved by displaced accents. Other methods of syncopation and intricate rhythm problems were a part of the subjectivity of the music.

Tempos ranged from extremely slow to extremely fast and were related to the mood of the music. Where tempos had been moderate before, they were excessive in the Romantic period. Fast tempos were very fast and slow tempos were taken very slow. Abrupt changes of tempo were also found often.

Tempo rubato was employed often and to the fullest possible extent. Every opportunity to exploit the mood of the music was taken. Accelerando and rallentando were also employed frequently and with greater abandon than in previous periods.”²⁰

“(1820-1900) Romantik davr 4.5.1

Romantic davr - Fransuz inqilobi tomonidan yoritilgandek o'ziga xos davr edi. Romantic davrini ijodkorlar sub'ektiv davr deb ham hisoblangan. Bu davr musiqasi hissiy emas, balki o'ziga xos kuchli emotsionalligi, ommaviyligi, yorqin, to'liq va boy garmonik orkestrrovkasi bilan ajralib turadi.

Bastakorlar xor musiqasini simfoniya va opera uchun kerakli, tayanch etib ijodlarida yoritdilar. Bir qator kompozitorlarning yirik xor asarlarini: kantata, oratoriya, messa, rekviemlarni xor jamoalari o'z repertuar dasturlariga kiritganlar.

Xor va orkestr uchun asrning eng yaxshi yirik asarlari yaratildi. Yirik asarlar qatorida a' cappella janrida ham kompozitorlar ijod qilganlar. Brams, Brukner va boshqa bastakorlar kichik hajmda bir qator go'zal asarlar yozganlar. Yana, davri cho'zilgan o'zboshimchalik hisoblanadi. XX asr, 1900 yillarda musiqa o'ziga xos zamonaviy uslublar kengaytirildi. Bu davrda yaratilgan musiqa asarlari Romantik yorlig'ini oldi.

Romantik musiqa xususiyatlari o'z ichiga quyidagilarni oladi:

1. Asarlar shakliga kamroq e'tibor
2. Asosiy urg'u tekst va rangga (orkestrrovka)
3. Sub'ektivlik bastakorlar va ijrochilar ijodida muhim ahamiyatga ega
4. Chromatic notalardan kang foydalanish
5. Dnamika va tempda keng kontrastliklar qo'llash
6. Bastakorlar major va minor garmonik tizimi chegaralarini keng qo'llash
7. Musiqa dasturi muhim o'rin egalladi
8. Vertikal tuzilishi deyarli butunlay qo'llanildi

Romantik kompozitorlar(F.Shubert. F.Mendelson, R.Shuman.I.Brams v.b.) ijodida a'capella, kamer xor musiqasi janri vujudga kelib, qator Yevropa mamlakatlarida maxsus xor jamiyatlari(Lidertafel, Orfeon va b.) paydo bo'ladi. G'arbiy Yevropa madaniyati rus xor kuylash san'ati ijrochiligiga (M.Berezovskiy, D.Bortnyanskiy, YE.Fomin va b.) ham samarali ta'sir ko'rsatdi."

4.5.1.1 Ritm va temp

XX asrda turli o'zgaruvchan metr texnikasi ishlatiladi. lekin metr, o'lchovlarning o'zgaruvchanligi musiqaning ta'sirini yanada kuchaytiradi. Romantik davr musiqasida murakkab ritmlar, urg'ular, ularning o'zgarishi, muammolari va o'ziga xos boshqa usullari kompozitorlarning subyektiv yondoshishini ko'rsatib turibdi.

Romantizm davrida asarlar templari juda keskin va tez o'zgarishi kuzatiladi. Bu kayfiyatdagi almashib turadigan sharoitlar bilan bog'liq edi.

Avvalgi davrlarda musiqa templari mo'tadil bo'lgan bo'lsa, Romantik davrida ular o'ta o'zgaruvchan bo'ldi. Bu templar o'zgarishi musiqiy olamda musiqachilar tomonidan juda sekin qabul qilindi. To'satdan o'zgartirilgan templarda **rubato** - ya'ni templarni tez-tez o'zgarishi hamda tezlashtirilishi (**achchelerando, rallentando**) ko'p ishlatilindi."²¹

^{21 21} Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 153-154

3- modul. Ovoz mashqlari. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash.

*** Ovoz mashqlari .**

“6.7 Warm-Ups and Warm-up as a Tune-up

6.7.1 WARM-UPS

Some choral directors use vocal warm-ups at the beginning of a rehearsal because they believe the warm-ups will make the student's voice ready for intensive rehearsal. Some of these directors use the same warm-up exercises in every rehearsal and strive to obtain maximum results with their use.

Other choral directors use warm-up exercises only because they think they are supposed to use them. They do not have a planned use for them but use them because they do not know what else to do to start the rehearsal.

The use of vocal exercises only to free the singer's voices and ready them for rehearsal is an inefficient use of rehearsal time. While it is true that these two factors are important, it is equally as true that much more can be gained through the use of this time. Try to incorporate some rhythmic, melodic, or harmonic elements from the music that is being rehearsed into some of the opening exercises. This does not mean that this must be done with each exercise or all of the time, but that one exercise can be slanted to a particular rehearsal problem. This can be done with just a little planning and the use of a chalkboard.

One example of this is a passage that this author used as an exercise to develop cleanly articulated runs for several weeks before the music from which it was taken was even distributed. It was apparent that it (and one other similar passage) would cause rehearsal problems because both were to be sung at a moderately fast tempo, and by the basses, often the least flexible section of the choir.

one style to another style of repertoire or as a beginning exercise. After the second time it was not necessary to write it for the students.²²

When it was finally introduced later as part of a work, it had already been learned and needed no further attention. When this is done, no mention will need to be made of its existence in any piece.

The students will be aware of it when it occurs in a selection, or it can be mentioned when the piece is introduced.

This use of actual music in exercises can be done with many pieces of music and in a variety of ways. It can save valuable rehearsal time and make learning easier and more enjoyable for both the choir and the director. The example shown above is a bit extreme in range and one may desire a less extreme exercise.

Several general exercises are listed below that can be used to open a rehearsal or can also be used any time during the rehearsal. Each of them is discussed briefly. Although the exercises are notated in one key, they can be transposed to any key and moved by half or whole steps through various parts of the student's range.

A few general comments about the use of exercises is needed first. It is best not to use the same exercises every day. No matter what they are, they can become boring. Mix the exercises, but mix them so, over a period of one to two months, the ones that are basic to the development of a good tone occur in a steady cycle. Do not hesitate to use exercises at points in the rehearsal other than the beginning. After some strenuous singing, exercises can let the singer relax the throat and, once again, unify the choral tone.

Which exercise to use depends on the point the ensemble has reached in its choral development.

Some directors remark publicly that, ". . . no matter what choir I conduct, I always use these two exercises," Any conductor who makes this statement is ignoring the capabilities and differences of singers. It makes no more sense than saying, ". . . no matter what choir I conduct, I always use the same piece of music." There are some choirs at the college level that can achieve a desirable choral tone through choral repertoire without the aid of exercises per se. This is probably not true of high school or most church choirs, however.

There is also no reason that some rehearsals cannot begin without exercises. If the director chooses carefully, the students can free the throat and warm up the voice using a piece of music instead of a vocalize. One does not have to use the text of a piece all the time, but can have the choir sing the parts on any given vowel. In this

²² Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 200-201

manner the director can rehearse the notes and rhythm of a piece and still get the voices warmed up.

Another important aspect of the opening part of the rehearsal is that of tuning up. The warmup is a tune-up also. Sometimes the students do not need to have the voices warmed-up but they do need to tune-up, refining the use of their voices within a choral ensemble toward a unified goal. This aspect should not be ignored because it is the part that helps to reorient students to the rehearsal. The moment a student begins to refine the use of his voice, to listen to the vowel color, to listen to the voices of others, and to contribute to a choral tone that has beauty and warmth, he will have turned his mind on to the choral rehearsal.²³

Work for a choral tone that has ringing resonance and a deep, rich warmth. This is much easier to say than to do. It is the tone that most choral conductors are aiming for. This tone will not happen accidentally, although one will occasionally have students who, without any prior training, sing with a tone that is very close to that desired. Usually these students cannot maintain the tone consistently throughout their range; good voice training will help gain that control.

CHAPTER 6. CHORAL TONE

Choirs need both the forward resonance and the depth. Several exercises can be used to help acquire both. Figure 2, the first figure, is an exercise that can be used to develop a focused tone with a forward placement. Have the singers accent the h and go immediately to the hum. Each singer should make the abdominal muscles tense at the attack. Cue the singers to move slowly from the m to the ee. Tell them to try to maintain the ring or buzz of the m in the ee. This is a good exercise for the first part of the year when extra attention will also be given to breathing, and at any time to overcome breathiness.

“6.7. Ovoz mashqlari.

Barcha xor rahbarlari vokal ovoz mashqlaridan albatta repetitsiya boshida foydalanishadi, chunki, bu mashqlar talabalarning ovozini repetitsiyaga faol tayyor deb hisoblaydilar. Ba’zi xor rahbarlari esa huddi shu mashqlarni asarlarning ijrosida yuqori natijalarga erishish maqsadida repetitsiyalar o’rtasida ham muntazam foydalanadi.

Dirijyor repetitsiya jarayonlarini rejalashtirib, ularni reja asosida olib borishi kerak. Darslar jarayonida ovoz qizdirish mashqlari bilan talabalarni ovozlari ustida unumli ishlash, ularni repetitsiyalarga tayyorlash va asarlarni kuylashda ana shu olingan ko’nikmalardan foydalanish lozim. Bu ikki omil juda muhim

²³ Choral Techniques **By:**Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 202-204

hisoblanadi. Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida melodic, usulli va garmonik elementlarga ega bo'lgan mashqlarni qo'llab borish kerak. Bu ovoz mashqlari har doim yangilanib borilsa ish jarayoni qiziqarli o'tadi.

Ovoz mashqlari ustida ishlash jarayonida o'rgatiladigan asarlardan jummalarni mashq sifatida foydalanish ham mumkin, ularni mukammal o'rganilganligi asarlarning ijrosi vaqtida yaxshi natija beradi.

Har bir ovoz guruhlar qatnashchilari va ayniqsa bas partiyalariga bu quyida keltirilgan mashq juda katta yordam beradi(6.2-rasm). Namunada berilgan ushbu mashqni kuylashda unli tovushlardan (a, o, ya) foydalanish maqsadga muvofiq.

Namuna sifatida ko'rsatiladigan bir qator mashqlar bilan darslarni boshlash mumkin. Mashqlarni maqsadlarini talabalarga tushuntirib berish lozim

Mashqlar skripka kalitida berilgan bo'lsa ham, bas kalitlarida yigitlar ham ijro etishlari mumkin. Ovoz mashqlarini muntazam o'zgartirib borish lozim, lekin ba'zi mashqlarni rejada saqlagan holda ijro etib borish mumkin.

Talaba ovozlari mashqlardan so'ng bir oz dam oldirgan holda o'qituvchi o'tiladigan asarning mohiyati yoki tarixi haqida so'z yuritishi maqsadga muvofiq.

Bu vaqt ichida ularning ovozlari va ovoz paychalari bir oz tiniqib turadi. Qanday mashqlardan dars jarayonini boshlashni va kuylatishni xormeysterning o'zi tanlaydi. Bu mashqlarni kuylashda xor ohangini birlashtirib ansamblga erishmaguncha bir necha bor qaytarish mumkin. Texnik jihatdan mashqlarni alohida ovozlarda ham to'xtalib ishlab, mashq ohangi va hissalarini birdek ansamblida kuylatib, tekislab, barcha ovozlarni birga kuylatganda tiniq, sof ohanglarni ijrosiga erishish zarur.

Dirijyor qanday jamoada : o'rta maktab xori, talabalar xori professional yoki havaskorlar xorida ishlashdan qat'iy nazar har doim ishni xor ovozlari mashqlari bilan boshlash zarur. Mashq jarayonlarida xor ishtirokchilariga tovush hosil qilish, ovozlarga tazyiq o'tkazmay kuylash talab etiladi. Mashqlarni ijrosida xorning ansambliga erishish zarur. Dars jarayonida dirijyor xor ishtirokchilarining ovoz temblari, ritmik bir hillik, xor birligi va aniq ijrosiga erishadi. ”

Ovoz mashqlari.

Xorning mashg'uloti talabalar ovozini qo'shiq aytishga tayyorlashdan boshlanadi. Ularning ovoz apparatini ma'lum mashqlar bilan ish holatiga keltirmay asarlar kuylashga o'tib bo'lmaydi. Bunda ovoz apparatini qizdirishdan tashqari, talabalarining vokal – eshitish qobiliyatini sozlash ham ko'zda tutiladi.

Mashg'ulotlarda to'g'ri ovoz pozitsiyasiga va nafasga, yaxshi ansambl va sozga, bir xil ovoz hosil qilishga va yaxlitlik, jarangdorlikka erishiladi.

Ovoz mashqlari jarayonida vokal – xor texnikasi mustahkamlanadi.

Ayniqsa, artikulyatsiya apparatining aktivligi oshadi. Shu bilan birga ovozni rivojlantirish, uning diapazonini kengaytirish, soʻz talaffuzining aniqligiga erishish, garmonik qobiliyatni oʻstirish kabi muhim ishlar koʻzda tutiladi.

Mashqlarni oʻrta registr, qulay tessitura, oʻrta dinamika, sekin tempda oddiy mashqlar bilan unisonda boshlab, sekin-asta garmonik (ikki, uch va toʻrt ovozli) tuzumlarga oʻtish maqsadga muvofiq. Ovozlarni qizdirish barcha ishtirokchilar, yaʼni butun xor bilan birga boshlansa, baʼzi mashqlarda alohida ovozlar: pastki ovozlardan boshlab keyin yuqori ovozlar qoʻshiladi.

Baʼzi asarlardan namunalar ham mashqlarda qoʻllanilishi mumkin.

Mashqlar fortepiano joʻrligida va joʻrsiz kuylanishi mumkin.

Mashqlar har doim bir xil kuylanishi shart emas. Ularni shu kuni oʻrgatiladigan asarlardan kelib chiqqan holda oʻzgartirish mumkin. Chunki asardagi maʼlum bir vokal – texnik ijro masalalarini hal etishda yordam beradi.

The image displays seven musical exercises in 3/4 time, each on a single staff. The exercises are designed for vocal training, focusing on pitch, rhythm, and articulation. The lyrics are written in both Russian and Latin script below the notes.

- Exercise 1:** A sequence of six notes: *u*, *e*, *a*, *u*, *e*, *a*. Below the notes are the Russian words: *Боммм, Бонни, Боммм, Бонни, Боммм, Бонни*.
- Exercise 2:** A sequence of six notes: *Мо - ми, мо - ми, мо - ми, мо - ми, мо*. Below the notes are the Russian words: *Е - о, е - о, е - о, е - о, Е - о, е - о*.
- Exercise 3:** A sequence of six notes: *Ми*, *а*, *ма*. Below the notes are the Russian words: *Ми, а, ма*.
- Exercise 4:** A sequence of six notes: *о*, *о*, *о*, *о*, *о*, *о*. Below the notes are the Russian words: *о, о, о, о, о, о*.
- Exercise 5:** A sequence of six notes: *u*, *u*, *u*, *u*, *о*, *о*. Below the notes are the Russian words: *u, u, u, u, о, о*.
- Exercise 6:** A sequence of six notes: *u*, *о*, *u*, *о*, *о*, *о*. Below the notes are the Russian words: *u, о, u, о, о, о*.
- Exercise 7:** A sequence of six notes: *u*, *о*, *u*, *о*, *о*, *о*. Below the notes are the Russian words: *u, о, u, о, о, о*.

Adagio

A...
Mi...

Allegretto

Da...
Do...

A...

4-

мод

ul. Nafas va zanjir nafas malakalari

Xor ishtirokchilari kuylash vaqtida, ya'ni tovush hosil qilishda nafasni to'g'ri yo'lga qo'yishi muhim rol o'ynaydi. Kuylash vaqtida nafas olish tez, qisqa vaqt oralig'ida sodir bo'lib, nafas chiqarish esa bir qancha vaqtga cho'ziladi. Kuylash jarayonidagi nafas fiziologik nafasdan keskin farq qilib, ijro etilayotgan asar harakteriga qarab o'zgarib turadi.

Xonandalik nafasi bu shunday jarayonki uni xonanda nafaqat diqqati balki irodasi bilan buysundiradi. Xorda nafas pastki quvurg'a – diafragma usulida olinadi. Kuylash jarayonida nafas olishning bir qancha turlari aniqlangan:

pastki qovurg'a kengayuvchi nafas, yelka kengayuvchi nafas, qorin bilan nafas olish, ko'krak bilan nafas olish.

Kuylash vaqtida nafas olishning pastki qovurg'alar kengayuvchi nafas olish va qorin bilan nafas olish turlarini ishlatish ma'quldir. Diafragma odam organizmida ko'krak va qorin bo'shlig'ini ajratib turadi. Pastki qovurg'alar va diafragma vositasida nafas olishda, nafas olish va chiqarish diafragma orqali tartibga solinadi. Xonanda xuddi gul hidlagandek nafas oladi. Bunda o'pkalar kengayib pastki qovurg'alarni tashqi tomonga suradi va diafragma pasayadi. Natijada qorinning devori oldinga shishib chiqadi. Bu holda yelka va ko'krakning yuqori qismi o'zgarmaydi. Nafas chiqarish qorin tarang qobig'ining xarakati bilan boshqariladi va havo yuqoriga yo'naladi. Ovoz pardalarini tebranishga undaydi. Pastki qovurg'alar va diafragmalar asta-sekin o'z qobig'iga qaytadi. Nafasni tejam bilan sarflash xonandaning tajribasi va mahoratiga bog'liq.

Nafas asarning tempiga, jumjalarning katta – kichikligiga qarab bir maromda, tez, yengil, tekis, cnyqyr olinadi. Nafas tejam bilan sarflanishi kerak. Asarlar kuylanganda haddan tashqari ko'p nafas olish mumkin emas. Bu ovozning zo'riqligi, shovqinli bo'lishiga olib keladi.

Xor rahbari xorda to'g'ri nafas olish va uni tejab sarfkash usllarini shakllantira boradi.

Zanjir nafas. Xorda ko'p ishlatiladigan nafasning yana bir turi zanjir yoki ulama nafas olish usulidir. Musiqa asarlarida uzoq davom etuvchi kuy jumalari bo'lsa, xor yoki xor partiyalarini uzluksiz sadolanishini ta'minlab beruvchi **ulama (zanjir)** nafas qo'llaniladi. Bu holda xonandalar navbatma-navbat nafas oladilar va bu o'z navbatida o'z partiyalariga juda ehtiyotkorlik bilan sezilmas darajada qo'shilishlarini talab qiladi. Aks holda ansambl birligi buzilishi mumkin. Ba'zi asarlar boshdan oxirigacha ulama nafasda ijro etishni talab qiladi. Kuyning yoki xor asarining bog'liqligini uzviyligini ta'minlash maqsadida zanjirnafas qo'llaniladi. Zanjir nafasda kuylashni o'ziga xos qoidalari bor:

9. Xor ishtirokchisi ikki yonidagi guruhdoshlari kuylayotgan vaqtda nafas olishi mumkin.
10. Nafasni olgach, guruxdoshlari va xorga sezdirmasdan qo'shib kuylab ketishi kerak.
11. Olingan nafas oddiy nafasga nisbatan tezroq olinishi kerak.
12. Nafasni unli tovushlar kuylanib turgan vaqtda olinishi maqsaga muvofiq.

Dirijor jamoa ishtirokchilarining kuylash malakalarini yanada rivojlantirish va takomillashirish maqsadida qator kompleks ovoz mashqlarini ishlab chiqishi kerak.

“6.2 Abdominal, Diaphragmatic, or Intercostal Breathing

6.2.1 ABDOMINAL, DIAPHRAGMATIC, OR INTERCOSTAL BREATHING

Proper breathing is important to good singing. Most persons breathe in a shallow manner that is inadequate for the purposes of singing. It will sustain life however, and be usable for normal speech. As a general rule, young people must be reminded of natural breathing or what conductors most often refer to as abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing. It is necessary to point out that intercostal breathing, rather than clavicular breathing, is desirable for the following reasons:

1. A singer can take the necessary amount of air without tightening muscles in the throat.
2. A singer can inhale more air.
3. A singer can control the air once it is inhaled. The air must be released in a continuous supply for sustained singing.

Abdominal, diaphragmatic, or intercostal breathing requires correct posture for singing. There is no need for elaborate diagrams to illustrate good posture. The singer should stand erect, but not ramrod straight. The weight should be evenly distributed on both feet and the singer should carry the weight on the balls of the feet. The chest should be high and the shoulders slightly sloped, not hunched up in an attempt to "square" them. In effect, an erect but nonmilitary stance will be the result of a good singing posture. When students are seated they should be told to sit forward in their chair and not use the back of the chair. Often, singers are asked to rehearse in chairs that do not reinforce a good singing posture, or that do not even allow for a good singing posture. Fortunately, there are chairs on the market now that are excellent for singers. An instruction to sit in a position that will allow them to stand immediately without shifting their weight will give the students an idea of the physical alertness that is desired. This will be a position of erectness from the hips up with both feet on the floor. Teaching on reinforcing proper breathing requires insistence, because it may involve changing a habit of long standing. Actually, a serious student of high school age should be able to consistently breathe from the diaphragm after two or three lessons (rehearsals).

There are many exercises that can be used, but none will be of much value unless the student really wants to change. Three exercises are listed below that seem to be most universally successful. The first is the panting exercise. Ask the students to pant very rapidly and, as they do so, to place one hand on the abdomen, just below the rib cage. After this is done a few times, ask them to gradually slow the panting down to about one breath (one inhalation and exhalation) per second. A second exercise asks the students to bend over at the waist with the hands on the bottom of the rib cage, fingers spread apart. Have the students inhale deeply. The singers will

breathe from the diaphragm because that is the only way one can breathe in that position. After taking the breath, have the students stand erect, hands still on the rib cage and blow the air out in a steady stream, making a hissing sound. The ribs should come in slowly as this occurs. This hiss can later be changed to a singing tone. A third exercise is that which combines the breathing with pitches and rhythms. This is more”²⁴

“6.2.1 Abdominal

Diafragmali nafas.

Yaxshi kuylashda to’g’ri nafas olish muhim. Ko’pchilik xonandalar nafasini chuqur, kerakligicha olmaydilar. Oddiy nafas bu hayot , so’zlashuv uchun mos. Yosh xonandalar shuni yodda tutishlari kerakki kuylash uchun asosan qorin bo’shlig’I, diafragmada (qovurg’ada) olingan nafas qulayir.

O’rta qovurg’a biqin nafasi afzalliklari:

4. Xonanda tomoq mushaklarini zo’riqtirmay keragicha nafas olishi kerak.
5. Xonanda ko’proq nafas olishi mumkin.
6. Xonanda nafas olish jarayonini nazorat qilishi kerak.

Barcha nafas olish yo’llarini kuylashga tadbiq etayotganda qomat to’g’ri bo’lishi kerak. Xonanda o’z og’irligini ikki oyoqqa bir me’yorda taqsimlab, barmoqlariga tayanib tirishi lozim. Qomatni ko’krak qismi yuqori ko’tarilib, yelka biroz egiladi, lekin o’ta bukilib ketilmaydi. Dars jarayonida talabalarga stulda qanday o’tirish va kuylash xolati haqida muntazam eslatib borish zarur. Bunda kreslo yoki stulga taqalib o’tirmasdan oyoqlar erga mustahkam qo’yilgan holatda o’tirilishi kerak. Bir qator ovoz mashqlarini turgan holatda, nafaslarni tog’ri olib kuylatish zarur.”

5- modul. Kuylash yo’llari: legato, non legato va stakkato.

1. Kuylash yo’llari: legato, markato, non-legato va stakkato.

Xor bo’lib kuylashda vokal san’atida kuylanganidek bir qator kuylash yo’nalishlari mavjud: **legato, markato, non-legato va stakkato.**

Legato - musiqa san’atida, vokal-xor ijrochiligida keng qo’llaniladigan asosiy shtrixdir. Unda ohang bir tekis, bog’lanib yangraydi. Kuylarni yzviy ravishda bog’lab kuylash legatoning asosiy formasi. Legato kuylashga erishish uchun xonanda frazalarni intonatsiyasi harakatlanishini sezishi kerak. Xonanda melodik ko’rinishni avval ongida hayolan tasavvurla tuzib, so’ng uni ijro etadi. Legatoda barcha uhli tovushlar bir-biri bilan undosh tovushlar orqali balandligi,

²⁴ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 193-195

shakli o'zgargan holda ketma – ketligini buzmay maksimal artikulyatsiyada kuylanadi. Qator quyulib kelayotgan kuylarni bog'lab kuylash natijasida ovoz tembri jilosi o'ziga xos o'zgaradi.

Markato - legatoga nisbatan kamroq lekin ishlatiladigan shtrixlardan.

Non-legato - notalarni alohida-alohida, bog'lanmasdan kuylanadigan shtrixlardan. U legato va stakkatoning oralig'idagi uslubbo'lib unda tovushlarni juda bog'lab ham emas, lekin uzib ham emas balki alohida kuylanadi.

Stakkato - notalarni uzib-uzib, ta'kidlab ijro etiladigan shtrix. Stakkatoning eng muhim jihati tovushlar orasida tsezuralarning bo'lishi, ya'ni tovushlar bog'lanmasdan, uzib-uzib jaranglashga erishish talab etiladi. Bu ovoz yo'nalashida jaranglash qisqa bo'lab, bo'g'inlarda turtki aktsentlar nafas tayanchi bilan uriladi. Stakkato malakasini egallash chog'ida talabalarga o'g'ituvchi o'zi avval uni amalda kuylab ko'rsatishi maqsadga muvofiq.

2.“5.10 Marcato and Legato Diction

5.10.1 MARCATO AND LEGATO DICTION

There are two general types of diction, or styles of singing that a choral director will teach. These are marcato and legato diction. Marcato diction is sharply defined with explosive consonants, and often, accented vowels. It is a strong diction reserved for forceful, declamatory texts.

This diction would be appropriately used in instances such as that presented in figure 1. This is a good example of the power that may be obtained with marcato diction.

Not only are the consonants exaggerated but the vowels also receive a heavy accent. **Legato** diction, misapplied in this instance, would destroy the forceful nature of this opening statement.

In legato diction each note should be tied to the next with no space between them. This is somewhat difficult for young singers to do. They often allow the intensity to drop off in the tone toward the end of each note, creating a space between notes. Again, the principle of growth in the tone will help achieve a smooth, flowing line. The consonants | m | and | n | take on special significance in legato diction. They may be elongated somewhat, being sounded as a hum slightly before the consonant is articulated.

These sounds help carry a well-shaped tone through to the next vowel.

Many choral works, of course, combine marcato and legato diction. The director needs to determine which type of diction will be appropriate to each phrase and emphasize that fact to the choir. Figures 2 and 3 are examples of a work that incorporates both types of diction in an alternating manner.

It is also occasionally necessary to sing staccato, but this isn't as much a style of diction as it is a special type of light, quickly articulated diction that might be categorized at the very extreme end of marcato diction. When staccato diction is required it is usually for a special effect within a piece of music, dependent on the text and the composer's choice of text presentation."²⁵

“5.10.Markato va legato ijrosida talaffuz.

Bu talaffuzdan foydalanishdan tavsiya etiladi.1- rasmdagi xolatta Markato talaffuzi juda o'rinli misol bo'la oladi. Urg'u nafaqat undosh tovushlarga, balki unli tovushlarga beriladi.

Legato talaffuzi bu holda juda noo'rindir, chunki asar tabiiy kuchni yo'qatadi. Legatoda har bir nota o'zaro mayin, yumshoq ketma-ketlikda ijro etiladi. Notalar orasida hech qanday bo'shliq bo'lmaydi. Yosh ijrochilar uchun bu murakkabdir.

Ular legatoning ijro jarayonida kuyning oxiriga etguncha bir to'n pasayishi, notalar orasida bo'shliqlar paydo bo'lish ehtimoli baland bo'ladi. To'nda turish uchun tekis kuylash maqsadga muvofiqdir. Legatoda m,n,p undoshlari alohida ahamiyatga ega. Ular bo'rttirib, cho'zib kuylansa kelayotgan unli tovush uyg'un ohagda yangrashiga yordam beradi.

Yuqorida aytilgandek, ko'pgina xor asarlarida asosan markato va legato talaffuzi qo'llaniladi.

Dirijyor talaffuzning qaysi turi qaysi musiqiy jumlagi mosligini aniqlab, xor ijrochilariga ko'rsatib beradi.2- rasmda ikkala talaffuz ketma-ketligi ko'rsatilgan. Undan tashqari vaqti-vaqti bilan stakkatoda kuylash ham berilgan. Stakkato ham ijrochilikning turlaridan biri. Odatda bastakorlar asarlarining ta'sirini kuchaytirish uchun shunday tirlardan foydalanadi va ijrochilarga taqdim etadi.”

Bu yuqorida aytib o'tilgan kuylash yo'llari a'kapella va jo'rli asarlar ijrosida muntazam ishlatiladi

6-modul. Asarlarda musiqiy frazalarini garmonik akkordlari ustida ishlash.

3. **Melodik (gorizontal)** – xor partiyalaridagi soz, ya'ni intervallarning aniq intonatsiya qilinishi;
4. **Garmonik (vertikal)** - Umumiy xor sozi, bu akkordlarning aniq intonatsiya qilinishi.

Xor sozining tiniq va yaxshi bo'lishi xonandalarning musiqa tayyorgarligiga, ovoz apparatining holatiga, xorning qanday joylashganligiga, xona yoki sahnaning akustikasiga bog'liq bo'ladi. Xonandalar qo'shiq aytishda vokal- eshitish qobiliyat (intonatsiya) larine nazorat qilishlari va ovozning umumiy xorga nisbatan qanday eshitilayotganini kuzatib borishi, ladni sezishi zarur.

²⁵ Choral Techniques By: Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 173-175

Xor sozining muhim omillaridan yana biri, **xonandalarni vokal tarbiyalashdir**. Qo'shiq aytis, solfedjio kabi mashg'ulotlar orqali xor a'zolarining vokal va garmonik qobiliyati rivojlantiriladi. Xor sozlanishi sifati xonandalarning musiqa tayyorgarligi, ovoz apparati ansambllik holati, bino akustikasiva albatta xor rahbarining eshitish qobiliyatiga bog'liq. Xor kuylayotgan soz doiraviy (zonniy) deb ataladi. Bu uning u yoki bu tovushni kuylash sharoitiga qarab, unung balandligi ma'lum doira chegarasida pasayib yoki ko'tarilib, bir qancha o'zgarishi mumkin. Xor sozi toza intonatsiyaga bog'liq. Intonatsiya vas soz bir-birlari bilanuzviy bog'langan bo'ladi. Xorda toza intonatsiyasiz soz bo'lmaydi.

Intonatsiya (lotincha "intono" – qattiq talaffuz qilaman) – tovush balandligini ovozda aniq talaffuz qilish. U-1) Badiiy obrazning musiqa tovushlari orqali ifoda etish; 2) Unga katta bo'lmagan, nisbatan mustaqil kuychan ibora; 3) Musiqa ijrosida tovush balandligini aniq ifoda etish; 4) Musiqa asboblarning tovush qatoridagi tonlarni balandlik va tembr jihatidan aniq aks ettiradi.

2. Asarlarda musiqiy frazalarni intonatsion sof kuylash ustida ishlash.

“Yor-yor” O. Abdullayeva musiqasi, H. Rizo she’ri.

Ushbu asar aralash xor uchun Oydin Abdullayeva tomonidan Hamroqul Rizo she’riga bastalangan.

Asar “lapar” janriga yaqin yozilgan bo'lib, uni talabalar tomonidan ijro etilishini bir muncha yengillashtiradi. Xalq musiqiy janrlariga yaqin yozilgan asarlar, jumladan a kapellalarni kuylash, talabalarga shu janrni tushunib, his etib kuylashlariga yaqindan yordam beradi.

Asar *a capella* janrida bo'lib, aralash xor uchun yozilgan. Bunda: Soprano, Alt, Tenor va Bas ovoz guruhleri hamda Soprano solo ijro etishadi.

Asar murakkab 3 qismli shaklda yozilgan: A+B+A₁.

Kirish qismi – 16 takt ayollar ovozi guruhi bilan boshlanadi.

1 – qism – 32 taktdan iborat bo'lib, o'z ichiga 1-3 tsifralarni olgan.

2 – qism –bunda Soprano ovozli yakkaxonandaga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi (12 takt).

Asarning avj qismida butun xor ovozlari *f* ga kuylaydi. 5 – tsifradan tenor ovoz guruhlariga ayollar ovoz guruhi jo'rlik qiladi.

Asarning yozuv uslubi asosan gomofon-garmonik bo'lib, avj qismning davomida polifonik yo'lning imitatsiya elementlari har bir ovoz guruhida qo'llanilgan. Masalan:

Asar re major tonalligida yozilgan, unda hech qanday modulatsiya va og'ishmalar uchramaydi.

Ovoz yo'nalishi ijro uchun juda qulay bo'lib, asarning badiiyligini yanada tabiiy yangrashiga imkon yaratadi. Asarning o'lchovi – **6/8**. Ushbu o'lchov Bu o'lchov “Yor-yor”larning xarakteriga mos bo'lib, “Ufor” raqs usuli hisoblanadi.

6/8—murakkab o'ldhovlardan hisoblanib, vaqti-vaqti bilan kompozitor uning ritmik ko'rinishini o'zgartirib turadi. Masalan, asarning boshida bunday ritmik ko'rinish qo'llanilsa:

Asarning 2 – tsifrasida esa deyarli bir-biriga zid bo'lgan ritmik uslub qo'llaniladi. Bu ham ritmik, ham ansambl ijrosida qiyinchiliklar tug'diradi. Bunda Soprano va Alt ovoz guruhlarida ritmik surat “triol” bo'lib ketgan bo'lsa, Tenor va Bass ovoz guruhlarida bir tekis yangraydi. Keyingi taktda esa aksincha erkak ovoz guruhlarida “triol”, ayol ovoz guruhlarida bir tekis kuylanadi.

Asar tempi – Allegro moderato – o'rta tezlikda. Asarda hech qanday agogika qo'llanilmagan. Dinamik belgilardan –*cresc.*, *p*, *mp*, *mf* va *f* uchraydi.

Xorning muvaffaqiyatli faoliyati uchun xorda vokal ishlari juda zarur tamoyillardan biridir. Vokal ishlarining maqsadi talabalarga to'g'ri kuylash malakalarini o'rgatish va o'stitirishdir. Masalan, nafasli tovush hosil qilish, sof intonatsiyaga erishish, umumiy ansambl va xor sozini saqlash, aniq diktsiya, nyuansirovka ustida ishlash, talabalarning kuylashidagi nuqsonlarni bartaraf etish, to'g'ri ovoz hosil qilish, tovush yo'nalishi malakalarini o'rnatish kabi ishlarni o'z ichiga oladi. Vokal ishlari xorda muntazam va muttasil olib boriladi.

Asarda xor ovozlarning umumiy diapozoni:

Tovush yo'nalishining xarakteri o'ynoqi, sho'x – shodon. Tovush atakasi qattiq bo'lishi talab etiladi.

Alt guruhining musiqiy yo'nalishida xromatik yarim notalar uchraydi. Undan tashqari *glissandoni* oktava oralig'ida xromatik yo'nalishiga hamda ularning intonatsion aniq ijrosi uchun dirijor va kuylovchilar nihoyatda e'tiborli bo'lishlari kerak.

Bundan tashqari har bir yarim tonni nafasni tutib, tejab kuylash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki nafas jo'rsiz asarning umumiy tonallikda saqlanib turishning asosiy poydevori bo'lib hizmat qiladi. Shuning uchun ham xorda jo'rsiz asarlar ko'plab kuylanishi talabalarning nafaqat ovoz imkoniyatlari, eshitish qobiliyatlarini, balki nafas kabi musiqachi uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Ko'p hollarda undosh harflar nota tovush boshiga yoki ohiriga to'g'ri kelgan vaqt eshitilmay qolishi bu talaffuz ansamblining ustida sust ishlanganligidan dalolatdir. Shu bois dars jarayonida bunday kamchiliklar talabalarning kelgusi ishida takrorlanmasligi qiyinchilik tug'dirayotgan harflar ustida muntazam ravishda ish olib borilishi zarur.

7- modul. Umumiy xor ansambli: ritmik, dinamik, intonatsiya ustida ishlash

1-Guruhlar va umumiy xor ansambli- Ansambl xorning asosiy elementlaridan biri bo'lib, Tovushlar sadosidagi birlik, aniq temp va ritmda ovozlarning tembriga ko'ra hamohangligi, xor va jo'r, solist va xor ovozinig uyg'unlashuvi natijasidir.

Xor ansambli musiqa ansambllarining eng keng va qiyin turlariga kiradi va o'z ichiga ko'p sonly ijrochilarni oladi. Ansambl so'zi (fransuzcha "ensemble") – birga ya'ni hamohanglik demakdir. Ansambl turli hil bo'ladi, xor san'atida – xor sadolanishining ifoda vositalaridan biri. Xor ijrosidagi ansambllar ikki ko'rinishda bo'ladi: 1) guruhlar ansambli- ma'lum xor partiyalarining qo'shilib uyg'unlikda kuylashi; 2) Umumiy ansambl – xordagi ansambllarning qo'shilishi, ya'ni partiyalarning hamohang sadosi;

Xor san'atida ansambl - xor partiyalarining , butun xorning birgalikdagi muvozanatli sadolanishidir. Bu demak, har bir xonanda faqat o'z partiyasigina emas, balki butun xorni eshita bilishi va o'z ovozinig umumiy sadoqa qo'sha bilishi kerak. Xor partiyalarida biror xonandaning ovozi o'ziga mansub guruga qo'shilmasa, shu partiyada ansambl bo'lmaydi. Guruhlardagi ansambl buzilgach bu hol umumiy ansamblga ham ta'siq qiladi va natijada umumiy ansambl hosil bo'lmaydi. Xorda to'liq ansambl barpo etish juda ko'p faktorlarni o'z ichiga oladi. Ular:

- intonatsiya ansambli;
- tembr ansambli;
- soz ansambli;
- dinamika ansambli;
- diktsiya-orfoepik ansambl;
- agogik ansambl ;
- tessitur ansambli;
- faktura yozuvi ansambli;

Qayd etilgan ansambl elementlaridan birortasi buzilsa, umumiy xor ansambli ham buziladi.

2.Ritmik va dinamik ansambllar.

Xor ijrochiligida badiiy ansambl turli ayrim ansambllardan tashkil topadi:

- 8) Dinamik ansambl – sadolanish kuchiga ko'ra ovozlarning qo'llanishi;
- 9) Ritmik ansambl – ijroning ritmik birligi ;
- 10) Tembr ansambl – ovozlarning tembriga ko'ra qo'shilishi;
- 11) Sur'at ansambli – ijroning sur'at birligi;
- 12) Garmonik ansambl - ovozlarning akkord, hamohanglikdagi muvozanatli sadosi;
- 13) Diksiyali ansambl – adabiy matnni kelishib talaffuz etish;

14) Intonatsiyali ansambl – tovush balandligini aniq sadolantirish.

Ko'rsatilgan ansamblardan birining buzilishi umuman xor sadolanishi ansamblining buzilishiga olib keladi. Yagona badiiy-ijrochilik ansambliga erishish, xormeystrlning eng qiyin vazifalaridan biridir. Vokal-texnik usullar va malakaning bir tipda bo'lishi, barcha asar tarkibi ijrosining birligi, asar mazmuni va g'oyaviy niyatini ochish haqiqiy badiiy ijrochilik ansamblini yaratishning muhim shartlaridan.

3. Tabiiy va sun'iy ansambl. Ovoz partiyalari teng tessitur sharoitda bo'lib, bir xil registrlardan foydalanilsa, hamohanglik tabiiy bo'ladi. Bu **tabiiy ansambl** deyiladi. Partiturada ovoz partiyalari bir xil tessitur balandlikda (registrda) yozilib, ularga bir xil tovush dinamikasi ("f", "p" yoki "mf" l. k.) – berilgan bo'lsa, har bir ovoz partiyasi, shuningdek, butun xor tabiiy sharoitda sado beradi. Bu sado hamohang, juda uyg'unlashgan (bemalol) bo'ladi.

Sun'iy ansambl – Ba'zi xor asarlarida muzika sifatlari yetarli darajada bo'lmaydi. Bunday asarlarni xor bilan ijro qilishda dirijyor sun'iy ravishda partiyalar sadosini uyg'unlashtiradi, ya'ni dinamik jihatdan tenglashtiradi. Bu sun'iy ansambl deyiladi.

Agar asarda partiyalaridagi ba'zi epizod, fraza yoki akkordlar har xil registrlarda yozilgan bo'lsa, (bir partiya yuqori registrda, ikkinchisi pastda) ovoz kuchi bir xil jaranglamaydi. Xorda umumiy ansambl buziladi. Bunday holda dirijyor ovozlarning dinamikasini (kuchini) sun'iy tenglashtiradi. Ba'zan hamma partiyalar bir xil tessitura sharoitda bo'lib, faqat bitta partiyada pastki registr notalari berilgan va umumiy xorga **"mf"** qo'yilgan. Dirijyor uch partiyada **"mf"** qoldirib, to'rtinchi partiyaga **"f"** qo'yib, uni kuchaytiradi va umumiy ovoz tengligiga erishadi. Sun'iy ravishda hamohanglik barpo qiladi. Xor adabiyotida xor partiyalarining bir-birlaridan baland yoki past tessitura sharoitida yozilgan xor fakturalari mavjud. Masalan, aralash xor uchun yozilgan partituralarda tenor partiyasi altga ko'ra, alt sopranoga ko'ra balandda yoki tenor basdan, alt tenordan, soprano altdan pastda (ovozlarning kesishish hollari) bo'lsa, bunga ikki tomonlama qarash va ansambl turini aniqlash kerak.

Xor sadolanishida tessitura masalasi katta ahamiyatga ega. Tessitura sharoitiga qarab ansamblning tabiiy yoki sun'iylikini payqash mumkin. Tessitura sharoiti taxminan bir xil bo'lsa, ya'ni barcha xor qatnashchilari zo'r bermasdan past yoki yuqori kuylasa, yoxud barcha ovozlarning o'rta registrlarda bo'lsa, tabiiy ansambl ortiqcha harakatsiz hosil bo'ladi. Sun'iy ansambl ovozlarning har xil tessitura sharoitida bo'lganda qo'llanadi. U vaqtda sadolanishni meyoriga yetkazish uchun ovoz kuchi sun'iy bo'rttiriladi yoki aksincha susaytiriladi.

8-modul. Asarlarda talaffuz ustida ishlash

Xorda talaffuz. Xor san'ati – musiqa va adabiy poetik bjodiyotni organik birlashtiruvchi san'atidir. Asardagi adabiy tekst so'zlarini tinglovchilarga etkazib berish vositasi diktsiya deyiladi. Diktsiya asarning g'oyaviy mazmunini ochib berishda muhim rol o'ynaydi. Agar so'zlar poetik fikrni aniqlashtirsa, musiqa ularni emotsional bo'yoqlar bilan to'ldiradi, chuqurlashtiradi. Xor ijrochiligida xonandalardan to'g'ri diktsiya (lotincha diction –nutq talaffuzi), ya'ni adabiy tekstni aniq va ravshan talaffuz qilish talab qilinadi. Tovush o'zining to'g'riligi va nafas aktivligi diktsiyaga bog'liq. Tantanavor, qaxramonlik, dramatik xarakterdagi asarlar undosh tovushlarni ta'kidlab, aniq talaffuz etishni talab qilsa, lirik xarakterdagilariga esa mayin talaffuz mos. Vokal nutqi ifodali va "jonli" bo'lishi kerak. Agar unli tovushlar xonanda ovozi sadosi cho'ziqligini, kuchi va rang-barangligini ta'minlasa, undosh tovushlar esa asarning badiiy matnini mazmunini tushunarli va emotsional qilib ifodalashga imkon beradi. Vokal –xor musiqasida so'z va musiqa bibirini to'ldiradi va badiiy obraz yaratadi. Diktsiya aniq so'z talaffuzi ekan, u ijrodagi badiiy ifoda hamdir.

Lotin va ingliz tili talaffuzi.

“ 5. CHORAL DICTION: ENGLISH AND LATIN

| bv |. The first sound is | | as in "uh". The second vowel sound is also "uh" but is stressed and thus is marked | |. The schwa is probably the least understood and most mispronounced vowel sound in choral singing. When speakers, solo singers, or choirs mispronounce and stress unstressed syllables, the result is a stilted, meaningless succession of vowel sounds, much the same as the child who is asked to read an unfamiliar passage in front of the class. Some conductors, for example, substitute an "ah" vowel for the unstressed first syllable in "above" because "it sounds better." This is an absurd practice and it should not occur. A campaign needs to be mounted to save the schwa. It is a very important part of the pronunciation of our language, and its importance must remain unstressed! Other words containing the schwa are listed below. The syllable to be represented by the schwa is in bold letters. The error most often made is to pronounce these unstressed syllables as they are spelled, as in the example of the word "above." Another example is the more commonly mispronounced word, heaven. It is often incorrectly sung as heven instead of the correct pronunciation hevan. It is interesting that the same choirs (or solo singers) who mispronounce heaven will not mispronounce the second syllable of kingdom. Neither is the second syllable of Christmas often mispronounced as—mass. There is, unfortunately, little consistency regarding unstressed syllables by many choirs. This is an aspect of diction that is equally as important as every other aspect. The beauty of the deep "ah" vowel is of little value if every syllable

receives the same stress and some are also mispronounced. heaven woodland
around endeth
taken Christmas excellent moment again kingdom sadness petal”
Table 5.1”

“5.11. Lotin va ingliz asarlari ijrosida talaffyz.

Xor ijrochiligida bir qator turli tillarda yozilgan asarlar ijrosi talaffuzida juda ko’p muammolar mavjud bo’ladi. Asosan ingliz tilidagi asarlar ijrosida S tovushuni ba’zi xor ishtirokchilari talaffuzida shivillab, ba’zilar esa hushtak chalgandek eshitiladi. Bularning oldini olish maqsadida har bir xor artistlari bilan bir qator talaffuz mashqlarini olib boorish zarur. Ana shunday harflardan biri D (the) harfi bo’lib, uni ham talaffuzida yuqorida aytib o’tilgan muammolar bor. Xor asarlarini turli davrda yaratilganligiga qarab harflar talaffuzi o’zgaradi. Shunday harflardan yana biri R va G undosh harflaridir. Ushbu undosh tovushlarning jarangi va talaffuzi tugallayotganda o’ziga xos aniqlik bilan kuylansa, unli tovushlarning ketidan kelganda esa bog’lanib keladi kuylanishi talab etiladi. Shunday muammoli harflardan yana biri M (em) harfidir. Uning ham ijrosi yuqorida qayd etilgan undosh tovushlar bilan o’xshashdir. Anashu barcha muammoli harflarni jamoa bilan birga bir qator talaffuz mashqlari bilan ishlab, ansambl maromiga yetkazish zarur. Albatta buning ijrosi dirijyor yoki xormeystrga katta mas’uliyat qo’yadi. Harflarning noto’g’ri talaffuzi asarda keltirilgan matnni ma’nosini o’zgartirib yuborishi mumkin. Shu maqsadda asarni qaysi davrga mansubligi, kompozitor ijodidan kelib chiqqan holatda o’zi o’rganib chiqishi, so’ngra xor jamoasiga o’rgatishi lozim

Xor bilan romantik kompozitor R.Shumanning “Ave Maria” jo’rli asarini guruhlarga o’rgatish. O’rganilayotgan asarni jamoaga fortepianoda ijro etib eshittirish, yoki boshqa jamoa ijro etgan namunali video disklardan qo’yib tinglash. Asarni melodik frazalarini guruhlar bilan ishlashda intonatsion tiniqlikka, asarni kichik-kichik jumllarini qizlar yoki yigitlar guruhlari bilan qo’shib kuylatganda intervallar va akkordlarni sof ijrosi ustida ishlash. Musiqiy jumllarni kuylash jarayonida ko’proq ishlatiladigan zanjir nafasning to’g’ri qo’llab kuylanishiga e’tibor berish. Xor partiturasini tsifralarga ajratib, o’rganilgan qismlarini fortepiano bilan qo’shib ishlash.

9-modul. Dinamik nyuanslar.

Dinamika grekcha “dinamik” (dynamic) –kuch demakdir.

Musiqada dinamika tovush kuchini bildiradi. Tovushning dinamik belgisi nyuans (frantsuzcha “nyuantse”-tus) deb ham yuritiladi. Muzika asarini dinamik tuslarsiz tugal, to’laqonli asar deb bo’lmaydi.

Ba’zida nyuanslar bilan dinamik tuslarni ajratishadi. Lekin bu ikkala tushuncha bir-birini to’ldiradi va bir ma’noda ishlatiladi. Demak, nyuanslar- tovushning dinamik tuslaridir. Mana shu tovush kuchining asarning boshidan to oxirigacha taqsimlanishi uning dinamikasi deyiladi.

Asar mazmuniga qarab tovush kuchi ma’lum joylarda o’zgarishi mumkin. Dirijyor –interpretator asarni xorga o’rgatish jarayonida dinamik tuslarni, muzika tilini, tabiiy logik urg’ularni o’zlashtirgan holda har bir muzikaviy jumla va davrdagi fikrni xonandalarga o’rgata bilishi lozim.

Nyuanslar ham badiiy ifoda vositasi hisoblanadi. Asarning badiiy-g’oyaviy mazmunini ochishda badiiy ifoda vositalari (ifodali ijro, jumlash, asarning asosiy ohangi-kuyining ravonligiga erishish) katta rol o’ynaydi.

Xorning ijrosidagi badiiylikka erishishda dinamik tuslarning ahamiyati cheksiz. Kompozitor tomonidan qo’yilgan dinamik belgilarni aniq bajarish, ya’ni uni tushina bilibgina qolmay, xorga (har bir partiyaga) o’rgata bilish kerak. Ma’lumki, har bir katta va kichik muzika jumlasini boshlanish, o’rta (avj) va oxirgi qismlarga bo’linadi. Xor rahbari shuni nazarda tutib, jumlalarining mantiqiy nuq tasini topishi va ijro qilishi (agar avtor tomonidan qo’yilmagan bo’lsa ham) lozim. Xorda to’g’ri fortissimo (“ff”) nyuansiga erishish birmuncha qiyinchilik tug’diradi. Chunki ovoz kuchi qattiq bo’lganda eshitish organlariga salbiy ta’sir qilishi sir emas. Qattiq ijroda ansamblga, yaxshi sozga erishish qiyin.

Asarning xarakteriga qarab forte ham “qattiq”, ham “yumshoq”, to’liq jarangdor qilib ijro etilishi mumkin.

Xorda piano ijrosiga og’ir, bosiq tovushda og’izda yumib va ochib, bir ovozda (I oktavada) mashq qilib erishish mumkin. Piano pastki registrda yumshoqroq, o’rta registrda ravon va yuqori registrda yengil, mayin bo’lib eshitiladi. Umuman, xorda fortissimo va pianissimo ovoz kuchlariga erishish qiyin hisoblanadi. Xorda har qanday dinamik tusni barpo qilish uchun ko’p mashq olib borish talab qilinadi. Masalan, A.Yegorov “Dinamik tuslar ustida ishlaganda avvalo oktava-unison mashqlaridan boshlab, sekin asta garmonik tuzimlarga o’tish maqsadga muvofiqdir” deydi va misollar tavsiya qiladi.

Quyidagi misollardan **kreshcendo, diminuendo, forte, piano, sforsando, aksent, pianissimo va fortissimo** kabi dinamik tuslar ustida ishlash uchun foydalanish mumkin.

Shuningdek, mashqlar har xil bo’lishi mumkin. Masalan, kreshcendo va diminuendoga bir tekis erishish uchun ma’lum bir notani yoki akkordni (o’rta

registrda) yaxshi zanjiriy nafasda (ikki, uch yoki to'rt takt davomida) kreshchendo va diminuendo dinamik tuslarini hosil qilish mumkin.

Yoki ayollar xorida kreshchendo, erkaklar xorida diminuendo qilish (yoki aksincha) mumkin. Aksincha, oldin diminuendo, keyin kreshchendo kabi dinamik tuslarni hosil qilish ancha murakkab bo'lib, xor kollektividan tegishli texnik malaka talab qiladi.

Shuningdek, **sforsando**, **subito piano**, **aksent** kabi dinamik belgilar ustida alohida yoki asarlardan epizodlar olib ishlash va malaka hosil qilish mumkin. Ayrim vaqtlarda bir asarning o'zida uning harakteriga qarab ikki o'zgarib turuvchi yoki qarama-qarshi (kontras) dinamik tuslar qo'llaniladi.

Kuplet formasidagi asarlarda nyuanslar har xil ko'rinishda qo'llaniladi. Masalan, qo'shiqning bir bandi **m, F, S** da kuylansa, boshqa bandida piano qo'llanilishi mumkin. Bu usul kompozitor tomonidan qo'llanilishi yoki dirijyorning interpretatsiyasi bo'lishi mumkin. Buni qilishdan maqsad, asarni bir xil nyuansda emas, balki har xil qilib ijro qilishdir. Har bir bandning dinamikasi uning so'z mazmuniga qarab aniqlanadi.

Shunday qilib, xor kollektivida jumlash qobiliyatini va har qanday dinamik tuslardan to'g'ri foydalanish malakalarini o'stirish ifodali ijroga zamin yaratadi.

Xor bilan romantik kompozitor R.Shumanning "Ave Maria" jo'rli asarini guruhlariga o'rgatish. O'rganilayotgan asarni jamoaga fortepianoda ijro etib eshittirish, yoki boshqa jamoa ijro etgan namunali video disklardan qo'yib tinglash. Asarni melodik frazalarini guruhlar bilan ishlashda intonatsion tiniqlikka, asarni kichik-kichik jumllarini qizlar yoki yigitlar guruhlariga bilan qo'shib kuylatganda intervallar va akkordlarni sof ijrosi ustida ishlash. Musiqiy jumllarni kuylash jarayonida ko'proq ishlatiladigan zanjir nafasning to'g'ri qo'llab kuylanishiga e'tibor berish. Xor partiturasini tsifralarga ajratib, o'rganilgan qismlarini fortepiano bilan qo'shib ishlash.

10-modul. Asarlarning badiiy-musiqiy obrazlari ustida ishlash va konsert chiqishlari uchun tayyorgarlik

Xor asarlarini badiiy va musiqaviy mazmunini ochish uchun uning to'g'ri ijro tempini topa olish dirijyordan alohida e'tibor talab etadi. Asarlar kompozitor tafakkuriga binoan ma'lum templarda ijro qilinmasa, ularning asl ma'nosi tinglovchilarga tushunarli bo'lmaydi. Asardagi dinamik tuslarning aniq bajarilishi, poetic tekstning emotsional va aniq talaffuzi uning ta'sirchanligini oshiradi. Asarlar vokal-texnik, badiiy tomondan mukammal o'rganilib sayqal berilgach, yakuniy mashg'ulotlarda barcha asarlarni takrorlash zarur.

Xor sinfi musiqiy repertuarining badiiy-musiqiy ifodali ijrosi quyidagilarni talab etadi:

- barcha musiqiy asarlarni intonatsion tiniq kuylanishi;

- asarlar ijrosining musiqiy obraz dramaturdiasiga mosligi;
- barcha musiqiy asarlarlarni yoddan bilish;
- asarlarni muallif ko'rsatgan tempiga rioya holda kuylanishi;
- Ovoz partiyalari birgalikdagi ijrosida uyg'unlikka erishish;
- Dirijyor jestlariga to'liq javob berish;
- jo'rnavoz bilan ansamblda kuylash;
- repititsiya jarayonida faollik.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

I-IV kurslarda talabalarga xorda kuylash qoidalari, vokal-xor ijrochilik bilimlari singdiriladi.

Ovoz sozlash mashqlari va printsiplari o'rgatiladi. O'qituvchi talabaning professional jihatlarini o'rganib chiqishi lozim: musiqa darajasi (eshitish, xotira, ritm), tovush apparatining imkoniyatlari, tovush hosil bo'lishidagi nuqsonlarni aniqlash (tomoq og'rish, yomon diktsiya). O'qituvchi talabalarni yil davomida vokal-ijrochilik imkoniyatlari bilan tanishib, kursga mos repertuar tanlaydi. Talabalar xorda kuylash ko'nikmalarini, to'g'ri tovush chiqarish ko'nikmalarini egallashadi. Unli va undosh tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, dirijyor qo'liga qarab kuylay olish hamda intonatsiya sofligiga erishiladi. Vokal-xor asarlari oddiylikdan murakkablarigacha tanlanadi. Talabalarni badiiy-musiqiy didlarini tarbiyalashda turli davrlarda yaratilgan eng sara xor asarlari bilan amaliy tanishtiriladi, xorda ishlash usuli, sharoiti, janri hamda talabalarni vokal ko'nikmalar mustahkamlanadi. Asarlar talabalar repertuariga mos, temp va dinamik jihatdan kontrast xarakterga ega bo'lishi kerak.

“Xor sinfi” fanida vokal ijrochilik va dirijorlik texnikasi ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirib tarbiyalash davom ettiriladi.

. Talabalarda xorda kuylash, tovushni to'g'ri talaffuz etish, kuylanuvchi unli va undosh tovushlarni to'g'ri ijro eta bilish, to'g'ri tovush hosil qila bilish va diktsiya, dirijyor qo'liga qarab kuylay bilish, kuylash ko'nikmalarini takomillashtirib boriladi.

Talabalari O'zbekiston va turli davr chet el kompozitorlarining sara xor asarlari bilan tanishtirish orqali ma'naviy badiiy tarbiyalanadi. Xorda ishlash sharoitlari, usullari, janrlari hamda talabalarda vokal ko'nikmalari mustahkamlanadi.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor - o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Unda talabalar asosiy mavzulari bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy jihatdan yanada

boyitadilar. Amaliy mashg'ulotlarda fan yuzasidan o'tilgan mavzular asosida, talabalarning vocal- kuylash imkoniyatlari va mahoratini inobatga olib pedagog mashg'ulot olib boradi. Shuningdek darslik va o'quv qo'llanmalar asosida talabalar bilimlarini mustahkamlashga erishish, tarqatma materiallardan foydalanish bilimini oshirish va boshqalar tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlarning taxminiy ro'yxati

- o'zbek xalq qo'shiqlarining qayta ishlanmalari - 4ta;
- o'zbek kompozitorlarining original xor a kapella asarlaridan - 4ta;
- o'zbek kompozitorlarining jo'rli xor uchun asarlari - 6ta;
- jahon kompozitorlarining jo'rli va jo'rsiz xor uchun asarlari - 4ta.

Laboratoriya ishlarini tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar

Fan bo'yicha laboratoriya ishlari namunaviy o'quv rejada ko'zda tutilmagan

Kurs ishini tashkil etish

Fan bo'yicha kursa ishlari namunaviy o'quv rejada ko'zda tutilmagan

Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni

Xor san'atiga oid materiallar bilan tanishib borish, xor jamoalar faoliyati bilan yaqindan tanishish, kontsert, xor festival tanlovlariga qatnashish, xor san'atining mashhur asarlarini va taniqli ijrochilarning ijodini bilish, audio va video yozuvlarini to'plash va foydalana bilish.

Talabalar mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning amaliy (yakka) ijrochilik xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- xor fani bo'yicha bilimlarini kengaytirish, ijro yo'llarini mukammal o'rganish;
- vokal –xor ijrochiligiga oid manbalarni to'plash va ularni ijro qilishga erishish;
- amaliy ijrochilik ko'nikmasini mustahkamlash;
- hududiy musiqiy uslublar bo'yicha asarlarni janrlar asosida to'plash;
- vazn asoslari, nota va she'r matni ustida ish olib borish.

Tavsiya etilayotgan mustaqil ishlarning mavzulari

1. Jahon miqyosidagi tanilgan xor jamoalari va ularning repertuarini o'rganish.
2. Xor festivallari, konkursleri, ko'rikleri va ularda qatnashgan jamoalar ijodini o'rganish.

3. O‘zbekistondagi professional, o‘quv xor jamoalari va ularning ijodi haqida.

Dasturning axborot-uslubiy ta‘minoti

Xor sinfi fanini o‘qitishda multemedia jihozlaridan foydalanib, mavzular bo‘yicha ishlab chiqilgan POWER POINT formatdagi jadvallardan, kompyuter, audio va video jihozlaridan foydalaniladi. Shuningdek, amaliy mashg‘ulotlar davomida xorga oid tarqatma materiallar, slaydlar hamda ko‘rgazmali qurollardan foydalaniladi. Bundan tashqari quyidagilar ham qo‘llaniladi.

- didaktik materiallar tayyorlash;
- audio va video jihozlari;
- musiqiy-badiiy taxlil metodi
- internet tarmog‘i saytlari.
- taqqoslash-qiyoslash metodi .

Foydalaniladigan adabiyotlar ro‘yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. Sharafiyeva N. Xor sinfi. Musiqa nashriyoti. O‘quv qo‘llanma-T.: 2005.
2. Shomaxmudova B.V. Xor lug‘ati. Toshkent. “Musiqa” 2009.
3. Choral Techniques **By:** Gordon Lamb c o n n e x i o n s Rice University, Houston, Texas < <http://cnx.org/content/col11191/1.1/> > 173-175

Qo‘shimcha adabiyotlar:

1. “O‘zbekiston Vatanim manim” Qo‘shiqlar to‘plami. 1,2,3,4,-Toshkent. 1997-2001 y.
2. Mustaqillik taronalari (qo‘shiqlar to‘plami). G‘.G‘ulom. T.,2001 y.

Internet saytlari:

6. www.artist.uz
7. www.ziyonet.uz
8. www.edu.uz
9. www.jazz.ru
10. www.atmuzik.ru

Tarqatma materiallar

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT MADHIYASI

A. Oripov she'ri

M. Burhonov musiqasi

Mustaqil hayot kechiriyotgan davlatimizning, o'z haq-huquqini anglab yetgan xalqimizning asosiy timsollaridan-biri O'zbekiston Davlat madhiyasi. Madhiya dunyoning qaysi burchagida bo'lmasin, O'zbekiston davlati va o'zbek xalqining ramzi, fahri va iftixori hisoblanadi. Shu bois ham faxr iftixor timsoli bo'lgan Davlat madhiyasini mukammal bilib, ardoqlash insoniy va farzandlik vazifamiz, burchimizdir.

Madhiya ko'tarinki ruhda yozilgan bo'lib, shu ruhda kuylashni talab etadi. Madhiyaning ulug'vor sadolari yangraganda ko'ksimizni g'urur tuyg'ulari qamrab oladi.

Maestoso

Ser - qu - yosh hur - o'l - kam, el -
keng o'z - bek - ning o'ch -

ga mas baht na - jot, Sen o' - zing do'st - lar - ga -
iy - mo - ni. Er - kin yosh av - lod - lar

7

yo'l - dash, meh - ri - bon! meh - ri - bon! Yash-na -
 sen - ga zo'r qa - not! zo'r qa - not! Is - tiq -

p

10

gay to a-bad il - mu fan i-jod, Shuh-ra-ting por - la -
 lol mash' - a - li tinch - lik pes - bo-ni, Xalq se - var o - na

mf

13

sin, to - ki bor ja - hon! Ol - - - tin bu
 yurt, man-gu bo'l o - mon!

f *rit.* *a tempo*

16 *p* *ff*

vo - diy - lar jon O'z - be - kis - ton; Aj - dođ-

19

lyor mar - do - na ru - hi sen - ga yor! U - lug' -

22 *ff* *mf*

hakq qud - ra - ti jo'sh ur - gan za-mon! O - lam - ni mah - li - yo ay - la-

25 1. *f* > >
gan di - yor! Bag' - ri

25 1. *f*

27 2. *fff*
gan di - - yor!

27 2. *fff*

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh mehribon!
Yashnagay to abad ilmu fan ijod,
Shuhrating porlasin toki bor jahon!

Naqorat: Oltin bu vodiylar - Jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri kehg o'zbekning o'chmas iymoni,
Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

Naqorat: Oltin bu vodiylar - Jon O'zbekiston,
Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
Olamni mahliyo aylagan diyor!

LIED

Музыка И. ВАЛЬТЕРА
(1496--1570)**Allegretto**

Сопрано
Альты
Тенора
Басы

Be - denck, was Gott an dich ge - wand, wo

zu er dich er - scha - ffen. Be - Be - Be - Be -

denck was Gott hat dir ge - sand. Und
denck was Gott hat dir ge - sand. Und
denck was Gott hat dir ge - sand. Und
denck was Gott hat dir ge - sand. Und

dir ver - traut sein hochs - tes Pfand. Drum

dir ver - traut sein hochs - tes Pfand. Drum

dir ver - traut sein höchs - tes Pfand. Drum

magst du wol auf - wa - - - - - chen.

magst du wol auf - wa - - - - - chen.

magst du wol auf - wa - - - - - chen.

magst du wol auf - wa - - - - - chen.

The musical score is written for four voices (Soprano, Alto, Tenor, Bass) and includes piano and drum accompaniment. The lyrics are in German. The first system covers the first two measures, and the second system covers the next two measures. The piano part is in the bass line, and the drum part is indicated by 'Drum' in the right margin of each system. The lyrics are: 'dir ver - traut sein hochs - tes Pfand. Drum' and 'magst du wol auf - wa - - - - - chen.'.

AVE MARIA^{*)}Музыка Р. ШУМАНА
(1810-1856)

Обработка Вл. Соколова

Moderato $\text{♩}(\text{♩}) = 66$

C. $\text{♩}(\text{♩})$

A - ve Ma - ri - a, gra - ti - a

ple - na, Do - mi - nus te - cum, be - ne - dic - ta tu in

mu - li - e - ri - bus, et be - ne - dic - tus fruc - tus

rit. a tempo

ven - tris tu - i Je - sus! San - cta Ma - ri - a,

rit. a tempo

p

^{*)} В оригинале пьеса для фортепиано „Маленький этюд“ из „Альбома для юношества“, оп. 68.

© Издательство „Музыка“, 1977 г. Обработка. 9554

ma - ter De - i, o - ra pro - no - bis
 sub. *pp* sub. *pp*

pec - ca - to - ri - bus nunc et in ho - ra
 nunc in ho - ra

mor - tis, nunc et in ho - ra
 mor - tis, mor - tis,

mor rit. tis! no - strae! A - ve Ma - ri - a,
 mor rit. tis! a tempo A - ve Ma -

9554

gra - ti - a ple - na Do - mi - nus te - cum be - ne -
- ri - a, gra - ti - a ple - na... be - ne -
- dic - ta tu in mu - li - e - ri - bus,
- dic - ta tu in mu - li - e - ri -
et be - ne - dic - tus fruc - tus ven - tris
- bus be - ne - dic - tus fruc - tus ven - tris tu - i,
tu - i Je - sus! San - cta Ma - ri - a,
tu - i Je - sus!

cresc.
cresc.
rit. ⑤ *meno mosso*
p
rit. ⑥ *meno mosso*
a tempo
pp
a tempo

ma - ter De - i, o - ra pro - no - bis

pec - ca to - ri - bus nunc et in ho - ra

mor - tis no - stra ei A men, A -

rit. molto

* Для повторения

men.

Для окончания

men.

* Повторение - по желанию.

Яллама ёрим

Ўзбек халқ кўшиғи

Хор учун Ж.Шукуров мослаштирган

Moderato

С. *Қал-дир-зоҳ қо-ра бў-лур қа - но - ти аъ-ло бў-лур. Ёи-лик-да бер ган кўн-гил ай-рил-ма ба-ло бў-лур*

А. *ай - рил - мас ба - ло бў - лур*

Т.

Б.

Ял-ла-ма ё - рим ял - ло - ла ял - ло - ла шай - лик, бе - дод-ла - шай - лик

1.2. Қайтариш учун

Тугатиш учун

Уч-та-ми тўрт-та бир бў - либ ро - хат - ла шай - лик ро-хат-ла шай - лик.

Yor-yor

Hamroqul Rizo she'ri

Oydin Abdullayeva musiqasi

Allegro moderato

SOPRANO *f*
Yor-yor yor - ey. Yor-yor - yor - yor - ey.

ALTO
Yor-yor - yor - ey. Yor-yor - yor - yor - ey.

9 1 *mf*
yor - ey. yor - ey. yor - yor ey. Ko'l i-chi-da
mf
yor - ey. yor - ey. yor yor - ey. Ko'l i-chi-da

18
o'y-na-gan qun-duz bo' lar yor-yor. yor-yor ey. Deh-qon yi-git
o'y-na-gan qun-duz bo' lar yor-yor. yor-yor ey. Deh-qon yi-git
mf
Qun-duz bo' lar yor - yor. yor - yor ey.
yor - yor ey.

26 2
da-la-da yul-duz bo' lar yor-yor. yor yor ey. yor-yor-yor yor ey
da-la-da yul-duz bo' lar yor-yor. vor yor ey. yor-yor-yor vor ey.
Yul-duz bo' lar yor - yor. yor - yor ey. yor - yor yor-yor-yor
yor - yor ey.

35 *mf*

yor - yor yor ey yor-yor-yor yor ey yor - yor yor ey Ko'l i-chi-da o'y-na-gan

yor - yor yor ey yor-yor-yor yor ey yor - yor yor ey

yor - yor yor - yor-yor yor - yor yor-yor-yor yor - yor yor - yor-yor

43 Solo Soprano *mp*

Deh-qon yi-git

qun-duz bo' lar yet - yor Deh-qon yi-git da - la-da yul-duz bo' lar yor - yor yor

mf Qun-duz bo' lar yor - yor ey *p* Yul-duz bo' lar yor yor yor

mf Yor - yer ey Yor yor - yor

50

ish bi-lan ko'ng lim ol-gan yor - yor. Keng da-la-da u me-ni se vib .qol-gan

yor yor yor Yor - yor

yor

ho Deh-qon yi-git ish bi-lan ko'ng ling ol-gan yor - yor_ Keng da-la-da u se-ni

se vib .qol gan yor-yorKo'ng ling ol-gan yor - yor se- vib .qol-gan yor - yor yor - yor yor-yor-yor
 yor - yor ko'ng ling ol-gan yor - yor yor - yor yor - yor yor - yor
 se vib .qol gan yor-yor yor - yor yor - yor yor - yor se vib .qol-gan yor - yor yor-yor-yor
 yor - yor yor - yor

yor yor. Yor - yor yor yor ku-lib ayt sin
 yor - vor - yor. Yor - - yor yor vor_ yor yor
 yor yor Bu sev - gi-mi yul- duz - lar ku-lib ayt sin yor yor_
 yor yor

Yor

102

6

sin. to' lib ayt - sin. to' lib ayt - sin. vor vor Ko'l i-chi-da o'y-na-gan

ku lib ayt - sin, to' lib ayt - sin vor vor Ko'l i-chi-da o'y-na-gan

sin. to' lib ayt - sin. to' lib ayt - sin. vor vor

ku lib ayt - sin. to' lib ayt - sin vor vor

119

Yul-duz bo'lar yor-yor ey. Ko'l i-chi-da o'y-na-gan.

Yul-duz bo'lar yor-yor ey. Ko'l i-chi-da o'y-na-gan.

Yul-duz bo'lar yor-yor ey. Ko'l i-chi-da o'y-na-gan.

Yul-duz bo'lar yor-yor ey. Ko'l i-chi-da o'y-na-gan.

127

The musical score is written on four staves. The first staff is a vocal line in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It contains the melody for the song. The second staff is a piano accompaniment in treble clef, featuring chords and arpeggiated figures. The third staff is another vocal line in treble clef, continuing the melody. The fourth staff is a piano accompaniment in bass clef, featuring chords and arpeggiated figures. The lyrics are written below the vocal staves.

qun-duz bo'lar yor - yor. Deh-qon yi-git da-la - da yul-duz bo'lar yor - yor. Qun- duz bo lar

yor yor

qun-duz bo'lar yor - yor. Deh-qon yi-git da-la - da yul-duz bo'lar yor - yor. Yor - yor

134

yor - yor. yul- duz bo' lar yor - yor yor - yor yor yor yor yor yor

qun- duz bo' lar yor - yor yor yor yor yor yor yor yor yor yor

yor yor yor yor yul- duz. bo' lar yor - yor yor yor yor yor yor yor

Yor - yor vor - vor yor - vor yor yor yor yor yor yor yor yor

Ўзбекистон Ватаним - маним

Moderato con moto

Ж.Жаббаров шеъри,
Д.Омонуллоева мусикаси

The first system of musical notation is in 4/4 time. The treble clef staff begins with a half note G4, followed by a half note A4. The bass clef staff begins with a whole rest, followed by a half note G2, then a half note A2. The music continues with a half note B2, then a half note C3. The treble clef staff has a 'cresc.' marking above the second measure. The bass clef staff has a 'f' marking above the third measure. The system ends with a half note D3 in the treble and a half note E2 in the bass.

The second system of musical notation continues the piece. The treble clef staff has a whole rest for the first four measures, followed by a half note G4, then a half note A4. The bass clef staff continues with a half note B2, then a half note C3. The system ends with a half note D3 in the treble and a half note E2 in the bass. A section symbol (§) is placed above the treble staff in the fourth measure. The lyrics 'Қў-ишқ-лар-да Ва-тан маъно-' are written below the treble staff.

The third system of musical notation continues the piece. The treble clef staff has a half note G4, then a half note A4. The bass clef staff continues with a half note B2, then a half note C3. The system ends with a half note D3 in the treble and a half note E2 in the bass. The lyrics '-си Қў-ишқ-лар-да хал-қим садо-си Ва-тан қу-йин' are written below the treble staff.

The fourth system of musical notation continues the piece. The treble clef staff has a half note G4, then a half note A4. The bass clef staff continues with a half note B2, then a half note C3. The system ends with a half note D3 in the treble and a half note E2 in the bass. The lyrics 'янг-рат-са дил-лар. янг-рар юрт-нинг е-ру са-мо-си Ва-тан қу-йин' are written below the treble staff.

The fifth system of musical notation continues the piece. The treble clef staff has a half note G4, then a half note A4. The bass clef staff continues with a half note B2, then a half note C3. The system ends with a half note D3 in the treble and a half note E2 in the bass. The lyrics 'янг-рат-са дил-лар. янг-рар юрт-нинг е-ру са-мо - си. Қў - ишқ қал - бим' are written below the treble staff. A 'Накорат' (Repeat) marking is placed above the treble staff in the fourth measure. The bass clef staff has a 'cresc.' marking above the third measure and a 'f' marking above the fourth measure.

ча-ма-ним ма-ним, қў-шиқ фах-рим жон-та-ним ма-ним Ди - ёр буй - лаб - янғ-рап

8va

бир қў-шиқ Ўз-бе-кис-тон Ва-та-ним ма - ним!

(8) *ff* *mf*

1.

2. Тамомлаш учун

ним! ним! Ўз-бе - кис-тон

Ва-та-ним ма - ним!

8va

8va

O'zbekiston - ona, onajon!

A.Ko'chimov she'ri
A.Mansurov musiqasi

Moderato

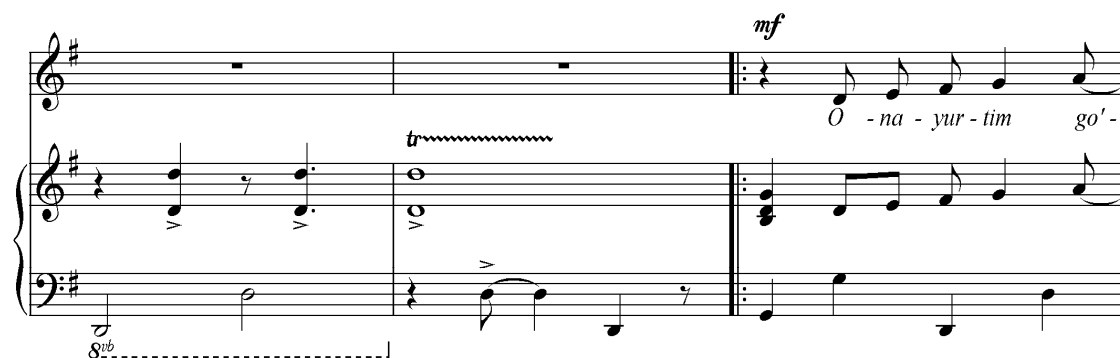

8vb

ff

8

mf

tremolo

O - na - yur - tim go' -

8vb

zal bir cha - man

Shu cha-man - da men gul - g'un - cha - man.

Gul - la - ri - ga o - shiq bul - bul - lar,

Men say - ro - qi sho'x

bul - bul - cha - man.

1. 3.

2. 4.

Naqorat:

Biz ya - rat - gan mo' - ji - za - lar - ga

Ha - li ko'p - lar

8^{pb}.....

qo - lish - gay hay - ron...

Yuk-sal - gay - san qu - yosh - ga qa - dar

O'z - be - kis - ton - o - na, o - na - jon,

O'z - be - kis - ton -

o - na, o - na - jon, o...

O'z - be - kis - ton - o - na, o - na - jon!

O'z - be - kis - ton - o - na, o - na - jon,

O'z - be - kis - ton -

o - na, o - na - jon!

(4 marta qaytariladi: 1 - va 2 - marta yakkaxonlar, 3 - va 4 - marta chapak bilan hamma)

gul-g'un - cha - man, gul-g'un - cha Bul-bul - cha - man,

bul - bul - cha...

ff

hey!

8va

Qiz: Ona Yurtim go‘zal bir chaman,
 Shu chamanda men bir gul g‘unchaman.
 Bola: Gullaringga oshiq bulbullar,
 Men sayroqi sho‘x bulbulchaman.
 Qiz: Chinor kabi viqorga to‘lib,
 Yuksalmoqda kundan kun o‘lkam.
 Bola: Shu Vatanga munosib bo‘lib,
 O‘qiyapman, o‘syapman men ham.

Naqorat:

Hamma: Biz yaratgan mo‘jizalarga,
 Hali qo‘plab qolishgan hayron.
 Yuksalgansan quyoshga qadar,
 O‘zbekiston – ona, onajon!

Qiz: Quchoq ochdi Yurtingga olam,
 Bola: U bag‘riga bosdi jahonni.
 Qiz: Ko‘z-ko‘z etib endi dunyoga,
 Bola: Ko‘rsatamiz yashnar bo‘stonni
 Qiz: Ona Yurtim go‘zal bir chaman,
 Shu chamanda men bir gul g‘unchaman.
 Bola: Gullaringga oshiq bulbullar,
 Men sayroqi sho‘x bulbulchaman.

Рубоий

(Жўрсиз аёллар хори учун)

Х.Дехлавий ғазали
Б.Умиджонов мусикаси

Шиддат билан

mf

A. Жо - ним вақ - ти сай - ри бўс - тон *p* бир боз бир боз бир боз

C. *p* у... бир боз,

вақ-ти гу-ли вақ-ти ар-ғу-вон бир боз, бир боз бир боз бир боз

бир-боз у...

p вақ-ти гу-ли вақ-ти ар-ғу-вон бир боз, бир боз, бир боз, бир боз *f* Не-чун

бир боз

mf гул деб қў-линг у-зат - моқ - да сен каф-тинг ёз - санг

rit. ў - зи гул - си - мон бир боз, бир боз *pp* (огизни)

p бир боз юмиб) *p* бир боз и... бир боз.

Clap a yo' hand! Slap a yo' thing! Don't you lose time, don't you

come a long, it's shabayo'shoestime now for you and

lose time, come it's you and me!
lose time come it's shaba now you and me!

On the sands of time you are only a pebble,

mp (закр. ртом) *mp* a pebble,

re-mem-ber, just a like

trou-ble must be trea-ted just like. re-bel.

(закр. ртом)

cresc.

Send him to the deb-ble! Clap-a yo' hand! Slap-a yo' thing!

cresc.

cresc.

Ev-ry-bo-dy come a-long and

Hal-le-lu-yah! Hal-le-lu-yah! bo-dy come

join the ju-be- lec! Для повторения Для окончания gliss.

Clapa yo' hand! Slapa yo' thing!
 Halleluyah! Halleluyah!
 Ev' rybody come along
 And join the jubilec!

Clapa yo' hand! Slapa yo' thing!
 Don't you lose time, don't you lose time,
 Come along, it's shake yo' shoes
 Time now for you and me!

On the sands of time you are only a pebble,
 Remember, trouble must be treated just a like rebel
 Send him to the debble!

Clapa yo' hand! Slapa yo' thing!
 Halleluyah! Halleluyah!
 Ev' rybody come along and join the jubilec!

Testlar

1. Xor tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?

- A. Jamoa bo'lib kuylash
- B. Kvartet bo'lib kuylash
- S. 12 va undan ortik ijro jamoasi
- *D. A va S javoblar to'g'ri

2. A`kapella nima?

- A. Xalq qo'shig'i
- *B. Jo'rsiz ijro etiladigan qo'shiq
- S. Xor jamoasi
- D. Chet el kompozitorlar asari

3. Qo'shiq o'rgatish jarayonining asosiy qismlarini ko'rsating

- *A. Asarni eshittirish, so'z va kuyini o'rgatish hamda mustahkamlash, badiiy ifodali qilib kuylashga o'rgatish
- B. Nota yordamida kuylashga o'rgatish
- S. Cholg'u jo'rliqi bilan kuylashga o'rgatish
- D. To'g'ri javob yo'q

4. Xormeyster kim?

- *A. Xor dirijyori
- B. Xor jamoasi jo'rnavozi
- S. Orkestr dirijyori
- D. Bastakor

5. Xor yakkaxoni qanday vazifani bajaradi?

A. Xorga yangi asar o‘zlashtirishida yordam beradi

*B. Asardagi yakkaxon partiyasini ijro etadi

S. Asarning avjini ijro etadi

D. Asarning yakunlovchi qismini ijro etadi

6. Asarni o‘zlashtirishda xor rahbari nimalarga ahamiyat berishi zarur?

*A. Asar partiyalarini musiqiy nazariy tahlil qilish

B. So‘zlarning aniq va to‘g‘ri yozilganligiga e’tibor berish

S. Asarning dinamik belgilariga ahamiyat berish

D. Asarni chuqur o‘rganishi, tahlil qilishi, idrok eta olishi

7. O‘zbek Davlat Akademik Xor kapellasi nechanchi yilda tashkil topgan?

A. 1956 yil

B. 1950 yil

S. 1954 yil

*D. 1952 yil

8. Xor jamoalarida keng ishlatiladigan nafas yo‘li qay biri?

A. Jumlalarga bo‘lingan nafas

*B. Zanjirsimon nafas

S. Cho‘ziq va shoshilmay olingan nafas

D. Tez va chuqur olingan nafas

9. Aralash xorga qanday ovoz partiyalari kiradi?

*A. Soprano, alt, tenor, bas

B. Alt, tenor, bariton

S. Tenor, soprano, alt, metsso soprano

D. Hamma javob to'g'ri

10.Xor ijrochiligida diksiya nimani anglatadi?

*A.Matnni aniq talaffuz etish

B.Uzib ijro etish

S.Ulab ijro etish

D.Asarning usuli

11. Qo'shiqning boshlanish qismi qanday nomlanadi?

A.Avj

B.Daromad

S.Katta avj

D.Miyonxat

12. Unison qanday ijro qilinadi?

*A.Bir xil balandlikni jamoa bilan kuylash

B.Oktava oralig'ida kuylash

S.Tersiya oralig'ida kuylash

D.Hamma javoblar to'g'ri

13.Kamerton nima ?

*A. Ovoz partiyalarining bir ovozda kuylashi

B. Puflama cholgʻu

S. Kuyning usulini belgilovchi asbob

D. Cholgʻu asbob

14.Xorga ton berishda qanday uch tovushlikdan foydalaniladi?

*A.Tonik uch tovushligidan

B.Dominanta uch tovushligidan

S.Subdominanta uch tovushligidan

D.Kvartsekstakkord uch tovushligidan .

15. Xor san'ati necha yoʻnalishda rivojlanib kelgan?

*A.2 yoʻnalishda.

B.1 yoʻnalishda.

S.5 yoʻnalishda.

D.3 yoʻnalishda.

16.1960-yilda Oʻzbekiston televideniya va radiosini qoshida qanday jamoa tashkil topgan?

A.Raqj jamoasi.

*B.Xor jamoasi.

S.Dutorchi qizlar jamoasi.

D.Maqomchilar jamoasi.

17. Oʻzbekistonga xor san'ati nechanchi asrda kirib kelgan?

A.19-asrda.

B.16-asrda.

*S.20-asrda.

D.17-asrda.

18. Maktabda musiqa darsining asosi qilib qaysi jarayon olingan?

*A.Xor bilan kuylash.

B.Musiqa tinglash.

S.Musiqa savodi.

D.Raqs harakatlari.

19.Soprano ovozi qanday ovoz partiyasiga kiradi?

A.Pastki ovoz.

B.Oʻrta ovoz.

*S.Yuqori ovoz.

D.Yoʻgʻon ovoz.

20. Bolalar ovozidagi oʻzgarish musiqiy tilda nimadeyiladi?

*A.Mutatsiya.

B.Soprano.

S.Klavir.

D.Rasta.

21. Diapazon nima?

A.Tembr.

B.Tovush kuchi

*S.Tovush hajmi.

D.Tovush balandligi.

22. Aralash xorning asosiy partiyasi nechta?

A.3 ta.

*B.4 ta.

S.6 ta.

D.5 ta..

23. O'g'il bolalarning eng yuqori ovozi qanday nomlanadi?

A.Alt.

B.Tenor.

S.Bas.

*D.Diskant.

24. Nima uchun to'liqsiz aralash xor deyiladi?

*A.Bir jinsli xorga boshqa jinsli ovozdan biri qo'shilsa.

B.A+S+S_{II} ovozlardan tashkil topsa.

S.T+B+B ovozlardan tashkil topsa.

D.T+B+T_{II} ovozlardan tashkil topsa.

25. O'lchov nima?

A.Kuyning hajmi.

B.Ifoda hosil qilish.

*S.Kuchli va kuchsiz hissalarining ritmik almashinuvi.

D.Ovoz balandligi.

26. Harakat tezligi musiqiy atamada qanday nomlanadi?

*A.Temp.

B.O'lchov.

S.Alteratsiya.

D.Pauza.

27. Fermato belgisi qanday vazifani bajaradi?

A.Tovushni ko'taradi.

B.Tovushni tushiradi.

*S.Tovush cho'zimini oshiradi.

D.Tovush cho'zimini qisqartiradi.

28. Dubl diyez qanday vazifani bajaradi?

A.Tovushni ko'taradi.

B.Tovushni tushiradi.

S.Tovushni o'z holiga qaytaradi.

*D.Tovushni bir ton ko'taradi.

29. Dinamika so'zining ma'nosi qanday?

A.Tovush yangrashi.

*B.Tovush kuchi.

S.Tovush balandligi.

D.Tovush choʻzimi.

30. Tenor va bariton ovozlari kimlarga xos?

A.Ayollarga.

B.Bolalarga.

*S.Erkaklarga.

D.Ayollar va bolalarga.

31. Ogʻir-sust surʼat musiqada qanday ataladi?

*A.Adajio.

B.Andante.

S.Forte.

D.Piano.

32. Vokal soʻziga qaysi bandda toʻgʻri javob koʻrsatilgan

A.Raqsga tushish.

B.Valsga tushish.

*S.Qoʻshiq aytish.

D.Kuy chalish.

33. Largo tempi qanday ijro etiladi?

A.Juda tez.

B.Tez.

S.Oʻrtacha.

*D.Sekin choʻzib

34. Forte belgisining vazifasi

A.Past ijro.

*B.Baland ijro.

S.Juda baland ijro.

D.Juda past ijro.

35. Jim turish belgisi musiqada qanday ataladi?

A.Dinamika.

B.Piano.

*S.Pauza.

D.Temp.

36. Tovushning qattiq chiqishi musiqada qanday nomlanadi?

A.Piano.

*B.Ataka.

S.Falset.

D.Metssopiano.

37. Musiqada erkaklarni yuqori ovozda hirgoyi kuylashi nima deb ataladi?

A.Diksiya.

B.Intonatsiya.

*S.Falset.

D.Temp.

38. B.Umidjonov kim ?

A.Musiqashunos.

B.Cholg'uchi.

S.Skripkachi.

*D.Dirijyor-xormeyster.

39. Garmonik ansambl nima?

A.Asarning bir xil tezlikda ijro etilishi

B.Ovoz tusining bir xilligi

*S.Xordagi barcha guruhlarining ohangdoshligi

D.Akkordlardagi barcha tovushlarning ohangdoshligi

40. Xor ijrosida biror musiqa asbobini qo'shilishi qanday nomlanadi?

A.Vals tushish.

B.Birgalikdagi ijro.

*S.Akkomponiment.

D.Dinamika.

41. Tovushni ta'kidlab, qattiq ijro etilishi musiqiy tilda qanday nomlanadi?

A.Volta.

B.Dinamika.

*S.Aksent.

D.Repriza.

42. Musiqiy tilda badiiy ifoda vositasi qanday nomlanadi?

*A.Nyuans.

B.Pauza.

S.Temp.

D.Alteratsiya.

43. Kuyni qayta ishlash musiqiy tilda nima deyiladi?

A.Volta.

*B.Aranjirovka.

S.Transpozitsiya.

D.Modulyatsiya.

44. Transpozitsiya nima?

A.Xor ijrochiligi.

*B.Asarni 1-tonallikdan 2-tonallikga ko‘chirish.

S.Ansambl ijrosi.

D.Jonli ijro..

45. Kamer xori qanday xor?

A.Aralash xor.

B.Oratoriya.

*S.Kichik xor.

D.Kantata.

46. Bass va tenor ovozlari orasida qanday ovoz bor?

A.Alt.

B.Soprano.

*S.Bariton.

D.Kontr alt.

47. Keng tarqalgan musiqiy janr qaysi?

*A.Qo‘shiq.

B.O‘lan.

S.Doston.

D.Dinamik belgi..

48. Boshtonallik nima?

A.Akkord.

B.Kadensiya.

S.Gamma.

*D.Musiqa asari boshlanadigan va tugallanadigan asosiy tonallik.

49. Bemolning vazifasi nima?

*A.Tovushni yarim pardaga pasaytirish.

B.Tovushni bekor qilish.

S.Tovushni ko‘taradi.

D.Tempni tezlashtiradi.

50. Musiqa yozuvi qanday nomlanadi?

*A.Nota.

B.Alteratsiya.

S.Lad.

D.Kalit

51. Xorda kuylashda ovozni to'ldirlantirish qanday nomlanadi?

A.Stokatto.

B.Legato.

*S.Vibratsiya.

D.Dinamika.

52. Juda teztempqanday nomlanadi?

A.Adajio.

B.Andante.

S.Moderato.

*D.Vivo.

53. Bir tonallikdan boshqa tonallikka o'tish qanday nomlanadi?

A.Uchtovushlik.

B.Gamma.

*S.Modulyasiya

D.Interval.

54. Musiqa asarining eng yuqori nuqtasi nima deyiladi?

*A.Kulminatsiya.

B.Volta.

S.Akkord.

D.Fermato.

55. Xor dirijyori musiqiy tilda qanday nomlanadi?

A.Bastakor.

B.Aranjirovkachi.

S.Solist.

*D.Xormeyster

56. Kuyni turlicha qisqa tovushlar bilan bezatuvchi belgilar nima deyiladi?

A.Kreshendo.

B.DiksiY.

*S.Melizm.

D.Akkolado.

57.Qanday ovozni ‘falset’ deb ataymiz?

A.Ayol ovozlarning hirgoyi kuylashi.

*B.Erkak ovozlarning hirgoyi kuylashi.

S.Bolalar ovozlarning hirgoyi kuylashi.

D.O’smirlar ovozlarning hirgoyi kuylashi.

58.O’rta yoshdagi bolalar xor jamoasining diskant-soprano ovozi diapazoni qanday?

A.Kichik oktava Mi, Fa – birinchi oktava Mi, Fa notalari

B.Kichik oktava Lya, Si – uchinchi oktava Do, Re notalari

S.Katta oktava Do, Re – kichik oktava Lya, Si notalari

*D.Birinchi oktava Do, Re – ikkinchi oktava Fa, Sol notalari

59. Musiqa asarining juda past ijrosi qanday nomlanadi?

A.Forte.

B.Volta.

*S.Pianissimo.

D.Kreshendo.

60. Tovushni asta-sekin pastlatish qanday nomlanadi?

*A.Deminuendo

B.Forte.

S.Piano.

D.Kreshendo.

61.Tovushlarni uzib-uzib ijro etish qanday nomlanadi?

A.Tembr.

B.Bogʻlab chalish.

*S.Stakatto.

D.Temp.

62. Qoʻshiqning bir necha bor qaytariladigan qismi nima deyiladi?

A.Volta.

*B.Naqorat.

S.Pauza.

D.Akkord.

63. Repriza qanday belgi?

*A.Qaytarish.

B.Cho‘zib ijro qilish.

S.Damolish.

D.Sekin ijro.

64. Xor asaridagi jummalarni ulab ijro etilishi nima deb ataladi?

A.Stokatto.

*B.Legato.

S.Vibratsiya.

D.Dinamika.

65. So‘z talaffuzi nima?

A.Nutq organlarining to‘g‘ri aniq ishlatilishi

B.Undosh tovushlarning to‘g‘ri va aniq talaffuzi

S.Unli tovushlarning to‘g‘ri va aniq talaffuzi

*D.Hamma javoblar to‘g‘ri

66. Tovush kuchini asta-sekin kuchayib borishi qanday nomlanadi?

A.Volta.

B.Akkord.

*S.Kreshendo.

D.Diminuendo.

67. Qaysi vokal ovozlari falset kuylay oladi?

*A.Tenor va bass ovozlari

B.Alt va soprano ovozlar

S.Diskant va soprano ovozlar

D.Tenor va alt ovozlar

68. O'rta yoshdagi bolalar xor jamoasining alt ovozi diapazoni qanday?

A.Kichik oktava Mi, Fa – birinchi oktava Mi,Fa notalari

B.Kichik oktava Lya, Si – uchinchi oktava Do, Re notalar

S.Kichik oktava Sol, Lya - ikkinchi oktava Re, Mi notalari

D.Birinchi oktava Re, Mi – ikkinchi oktava Fa, Sol notalari

69.Temp ansambli nima?

A.Akkordlardagi barcha tovushlarning ohangdoshligi

B.Asarning bir xil tezlikda ijro etilishi

S.Yakkaxon va xor jamoasining bir xilda ijro etilishi

D.Xordagi barcha guruhlarining sadolanishi

70. Xor ijrochiligida eng katta asar janri?

A.Qo'shiq janri

*B.Opera janri

S.Kantata janri

D.Syuita janri

71. 3/4 o'lchamida nechta kuchli hissa bor?

*A.1 ta kuchli hissa

B.2 ta kuchli hissa

S.3ta kuchli hissa

D.4ta kuchli hissa

72.O'zbekiston televideniya va radiosi qoshida milliy xor jamoasi qachon tashkil topgan?

A.1952 yil

B.1956 yil

*S.1960 yil

D.1962 yil

Talabalar bilimini baholash tizimi:

№	Ko'rsatkichlar	JN ballari				
		Maks.	1-JN	2-JN	3-JN	4-JN
1	Darslarga qatnashganlik va o'zlashtirishi darajasi.	17	0-4	0-4	0-4	0-5
2	Amaliy mashg'ulotlardagi faolligi, ijodiy jarayonlardagi mahorati.	18	0-4	0-4	0-5	0-5
3	Mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'z vaqtida va sifatli bajarilishi.	17	0-4	0-5	0-4	0-4
4	Ijodiy jarayondagi repertuarlarning ijro sifati. Tashkilotchiligi.	18	0-5	0-5	0-4	0-4
Jami JN ballari		70	17	18	17	18

Yakuniy nazorat dasturning yakuniy ijrosi natijasiga qarab maksimal 30 ball orqali baholanadi.